

HISTÒRIA, URBANISME I ARQUITECTURA A L'ENTORN DE LA RAMBLA VELLA DE TARRAGONA

Josep Llop Tous

Història, urbanisme i arquitectura a l'entorn de la Rambla Vella de Tarragona

Josep Llop Tous

CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS
I SOCIALS «GUILLEM OLIVER»
DEL CAMP DE TARRAGONA

Tarragona, 2016

Aquesta edició és possible gràcies a

Primera edició
Tarragona, juny del 2016

- © del text, l'autor
- © Edició del Cercle d'Estudis Històrics i Socials
«Guillem Oliver» del Camp de Tarragona
L'Arxiu, M2 Espai Tabacalera
Av. Vidal i Barraquer · 43005 Tarragona
Tel. 977 296 230 · A/e: guillemoliver@guillemoliver.com

Direcció
JORDI PIQUÉ PADRÓ

Consell editorial
JOAN GISBERT CANES
JAUME LLAMBRICH BRULL
JOSEP SÁNCHEZ CERVELLÓ

Assessorament lingüístic
ALBA GATELL PANISELLO

Disseny de la coberta
PELE VIADER RAPP

Impressió
INDÚSTRIES GRÀFIQUES GABRIEL GIBERT

Tiratge
350 EXEMPLARS

ISBN: 978-84-935108-8-6
DL: T 1510-2016

Edició digital de Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili
ISBN: 978-84-8424-493-6

TAULA DE CONTINGUTS

ÍNDIX DE GRÀFICS	7
PRÒLEG	9
0. PRELIMINAR.....	13
1. DE LA VIA AUGUSTA AL CARRER LLOSAT	19
2. LA NOVA FAÇANA DE LA MURALLETA.....	23
3. EL RENAIXEMENT.....	29
4. EL SEGLE XVII	43
5. LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVIII.....	47
6. LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII	59
7. EL SEGLE XIX. NOUS USOS I NOVA RASANT	79
8. EL SEGLE XX.....	103
BIBLIOGRAFIA	123
ÍNDIX	129

ÍNDEX DE GRÀFICS

Fig. 1. Geometrització d'un mòdul de la façana del circ i esquema bàsic de la porta oriental de Tarraco.	20
Fig. 2. La muralleta, segons el detall de la vista de Tarragona d'Anton Van den Wyngaerde de l'any 1563.	24
Fig. 3. L'església i el convent dels franciscans, segons el detall de la vista de Tarragona d'Anton Van den Wyngaerde de l'any 1563.....	26
Fig. 4a Planta de l'església primitiva dels jesuïtes (Llop, 2007: 86, 91).....	37
Fig. 4b Reconstrucció hipotètica secció transversal de la cripta de l'església primitiva dels jesuïtes (Llop, 2007: 86, 91).....	38
Figura 5. Convent dels jesuïtes. Plantes d'Antonio Forcada, publicades per Guillermo Furlong.	50
Figura 6. Planta de l'església actual de Sant Agustí. Aixecament de l'autor.....	51
Fig. 7. Fotografia de la façana de l'església de Sant Agustí. 01/10/2008.....	54
Fig. 8. «Planos y perfiles de los almacenes de San Felipe y la Fusteria de Tarragona» de Juan Silvy (1748) (Publicat a Menchón i Massó, 1998: 225).	55
Fig. 9. Fotografia de la capella o església de l'hospital, quan es va enderrocar l'any 1992 (AHSPT, imatge 347).....	58
Fig. 10. Fotografia de l'escut reial a la portalada de l'església de Sant Agustí (novembre de 2009).....	61
Fig. 11. Façana de l'antic convent y església dels jesuïtes, de Josep Prat (1770) (AHN. <i>Consejos</i> 22.776. Exp. 10).....	63
Fig. 12. Plànol del Reial Estudi, de Joan Antoni Rovira (1770) (Cadiñanos, 1998)...	66
Fig. 13. Plànol de José de Santa Cruz per a l'enderroc de la muralleta (1775) (Ortueta, 2006: 18).	70
Fig. 14. Plànol de José de Santa Cruz per a la caserna d'artilleria (1807) (Menchon i Massó, 1998: 238).....	77
Fig. 15. Plànol de la Rambla de Josep Batet (1841). AHCT. P-8330.....	81
Fig. 16. Plànol del convent dels agustins amb la proposta de Francesc Campaña (1821) (AHM- 9061 (1/2) T-M-7/13).	87

Fig. 17. Façana de la caserna de Sant Agustí (sense firma ni data) (AHM. 7165.13 T-10/11).....	88
Fig. 18.- Plànol d'ampliació del seminari, de Josep Miralles (aprox. 1803) (ACA: MP-131).....	90
Fig. 19. Fragment del plànol de l'eixample parcial de Tarragona (1847) (AHCT. P-13018/31).	95
Fig. 20. Projecte de Francesc Barba (1860) (AHCT P-13015/14).	98
Fig. 21. Projecte d'Antoni Gras (1861) (AHCT P-1306/1).....	99
Fig. 22. La porta de Sant Francesc abans de ser enderrocada l'any 1875, vista des de l'exterior de la ciutat (fotografia cedida per Jaume Gómez Travé).....	101
Fig. 23. Fotografia aèria de la ciutat on s'aprecien els solars buits dels antics convents de Santa Clara i Sant Agustí (entre 1949 i 1959).....	104
Fig. 24. Parcel·lació de la plaça Verdaguer (AHCT. Exp. Obres 172/1948).....	107
Fig. 25. Perspectiva de la variant proposada per a l'ordenació de la plaça Verdaguer, de l'arquitecte Josep Maria Monravà (1958) (AHCT. P-15675/3).....	113
Fig. 26. Variant d'ordenació de les edificacions de la plaça Verdaguer proposada per l'arquitecte municipal (1958) (AHCT. P-15675/3).	114

PRÒLEG

Josep Llop m'ha demanat que redacti el pròleg d'aquest llibre sobre la Rambla Vella de Tarragona, i aquest privilegi m'ha permès de llegir-lo en primícia. El seu contingut –altament interessant– ens dona una visió històrica d'aquesta via urbana que té els orígens més de 2000 anys enrere i que, en el llarg recorregut a través dels segles, ha vist com importants edificis del que avui entenem com a béns patrimonials naixien, es transformaven o morien.

El Josep i jo som de la generació d'arquitectes que en els darrers anys de la nostra etapa de formació i en els primers anys de vida professional vam viure d'una manera especial el que avui entenem com a patrimoni arquitectònic, perquè aquest concepte, a finals del segon terç del segle xx, llevat del cas dels grans monuments històrics, encara no s'havia fet un lloc. Era l'època del desenvolupisme (*desarrollismo*, se'n deia aleshores), de la destrucció sistemàtica dels edificis de l'exemple de Barcelona, de l'enderrocament d'edificis modernistes i, per extensió, de la destrucció de les antigues estructures urbanes de les ciutats davant dels interessos econòmics.

En aquella època, a les escoles d'arquitectura, els continguts en els programes d'estudis en matèria de patrimoni, llevat de l'estudi dels grans monuments en les assignatures d'història de l'arquitectura, eren pràcticament inexistents. Però les noves generacions d'arquitectes, a la vista dels esdeveniments, començàvem a prendre consciència que allò s'havia d'aturar (la voladura del pont de Molins de Rei ens va colpir especialment) i, tímidament, començàvem a aixecar la veu per reivindicar el valor del patrimoni arquitectònic en tota la seva amplitud.

El 1977 a Tarragona va ser l'any de «Salvem el teatre romà», però els catàlegs del patrimoni arquitectònic encara no havien arribat (el primer catàleg del municipi de Tarragona va ser aprovat el 1984) i vam veure amb estupor com a la Rambla Vella es destruïa el convent de Sant Francesc (a excepció del claustre) per construir-hi edificis descontextualitzats com l'arxiu provincial i el nou institut. I com també es destruïa parcialment l'hospital renaixentista de Santa Tecla i es feia la remodelació moderna del cos que dona a aquesta via, amb la fesomia que avui presenta, i que només va deixar com a testimoni les dues portalades que serveixen d'accés a l'edifici; i com en una ampliació de l'ajuntament s'enderrocaven diversos edificis construïts segons el patró del segle xviii i en una mal entesa protecció del patrimoni se substituïen per una recreació d'arquitectura academicista clàssica que res tenia a veure amb el seu entorn.

El catàleg del patrimoni del Pla general del 1984 va intentar protegir algunes de les restes que quedaven de la desfeta dels convents i de l'hospital. És a dir, ben poca cosa: de l'hospital, el claustre i les dues portes; del convent de Sant Francesc, l'església i el claustre (ara encabit a l'edifici de l'arxiu), i del convent dels jesuïtes, l'església.

Com a arquitectes, ens sentíem atrets per conèixer la història urbana de la nostra ciutat, i potser en veure la vertiginosa rapidesa amb què s'estava destruint el patrimoni existent, se'ns va incentivar encara més aquest interès per saber-ne els antecedents.

Malauradament, en aquell moment eren poques les publicacions sobre la ciutat.

Els escassos textos de referència de l'època eren els dos volums de *La ciutat de Tarragona*, de Josep M. Recasens i la secció sobre Tarragona d'E. Morera, en el context de la *Geografia General de Catalunya*, de Carreras Candi; sense oblidar, és clar, *El libro de las grandezas de la muy memorable e insigne ciudad de Tarragona*, de Lluís Pons d'Icart, escrit al segle XVI, de referència obligada pel fet de ser el text més antic que ens dona una visió del conjunt urbanístic de la ciutat en aquella època. Poca cosa més.

Probablement hi ha diverses causes d'aquesta escassetat d'obres de referència: la pèrdua de la Universitat al segle XVIII, en ser traslladades les universitats catalanes a Cervera, i la gran crisi que la ciutat va patir en especial durant el segle XIX, amb motiu del setge i la destrucció de la ciutat durant la Guerra del Francès. Tret dels que pertanyien a l'estament eclesiàstic, eren pocs els que, una vegada formats fora de la ciutat per poder fer aquestes tasques, acabats els estudis, retornaven a Tarragona, i en conseqüència, encara a finals del segon terç de segle XX hi havia un immens buit de coneixement en aquesta matèria.

La major facilitat d'accés als estudis universitaris dels joves a partir dels anys seixanta i la restauració de la universitat a Tarragona a finals de la dècada dels setanta van fer que la gent preparada per investigar en els diversos camps de la història es multiplicqués exponencialment.

D'aquesta manera hem vist com en els quaranta anys transcorreguts des d'aquelles dates, les publicacions sobre aquests aspectes, s'han anat produint de manera gairebé constant, i han anat traient a la llum la història oblidada. D'aquesta manera avui disposem d'una extensa bibliografia en els camps de l'arqueologia, de la història i de l'urbanisme que ens permeten recompondre, si més no en part, la història urbana de la ciutat.

Tot i això, queden encara llacunes importants, i una d'aquestes era, sens dubte, la de l'evolució urbana de la Rambla Vella. Probablement el seu oblit hagi estat a causa del poc atractiu que genera la minsa personalitat que avui ofereix aquesta via com a paisatge urbà, tot i ser una de les artèries més transitades de la ciutat.

Josep Llop, en aquest estudi, fet amb absolut rigor científic i gran perseverança en la recerca als fons documentals, ha obtingut uns fruits extraordinaris que li permeten presentar-nos un seguit de dades i en especial de dibuixos inèdits que fan descobrir la

importància que havia tingut aquesta via des dels seus orígens en època romana fins ben entrat el segle XIX.

Ens explica, mitjançant un acurat estudi geomètric i visual, l'espectacular imatge que devia tenir el viatger que transitava per la Via Augusta al seu pas per Tàrraco a finals del s. I dC en passar pel costat del circ i en veure la inacabable successió d'arcades de la façana d'aquest majestuós edifici.

Ens parla de com es va transformar aquest espai al segle XIV per convertir-se en el perímetre exterior sud de la ciutat, amb la incorporació de cases adossades a l'antiga façana d'arcades, muralles i torres de defensa.

Mostra de quina manera, durant el renaixement, va recuperar la seva antiga importància amb la construcció extramurs dels convents i les respectives esglésies. Santa Clara i Sant Francesc ja eren als extrems de llevant i de ponent respectivament i es van anar emplenant els espais que els separaven amb el convent dels jesuïtes, l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla, el Seminari i la Universitat, i així es va formar una façana d'est a oest d'edificis importants.

Ens explica també de quina manera, a finals del segle XVIII, va mantenir la seva importància dins de l'estructura urbana i es va consolidar com a primer eixample intramurs de la ciutat en transformar l'espai ocupat per l'antiga muralla en edificis de nova planta construïts segons una rigorosa pauta reglada a l'estil de l'època. I ens narra com s'hi va construir el teatre i com, finalment, al segle XIX, va perdre l'hegemonia a favor de la Rambla Nova, que li va arravatar el protagonisme.

També ens revela com va ser el declivi, primer amb la desamortització eclesiàstica que va expulsar els ordes religiosos i després amb les noves ocupacions que van anar transformant els usos dels convents, amb el consegüent deteriorament. La implantació del nou eixample urbà de meitat del segle XIX, que va comportar l'eixamplament dels carrers que unien ambdues parts de ciutat i que tingué com a conseqüència col·lateral l'enderrocament de l'edifici de l'antiga Universitat i del Seminari.

En el darrer capítol ens exposa la història més moderna: a mitjan segle XX encara estaven dempeus alguns dels edificis que es descriuen en el treball. El cos d'edifici del convent dels jesuïtes adjacent a la Rambla Vella, que havia estat utilitzat com a caserna, va subsistir fins a finals dels anys cinquanta; a començament dels anys seixanta, encara es conservaven íntegrament l'hospital, també el convent de Sant Francesc –amb algunes modificacions–, la quasi totalitat dels edificis que es van construir a l'espai de la muralleta i també el Teatre Principal. Però la transformació de la Rambla Vella seguia el seu curs i ens explica com una vegada desaparegut el convent de Santa Clara es va apostar pel sector turístic, i com l'especulació urbanística dels anys seixanta del segle XX va afectar part d'aquesta via, i que es va fer desaparèixer el teatre construït a començament del segle XIX.

Al final de la lectura, apassionant en tot el seu contingut, ens cal lamentar que un espai que, des de l'època antiga fins a temps molt recents, havia estat un lloc amb alts

valors patrimonials, avui, com a paisatge urbà, s'hagi convertit en un espai anodí quasi sense personalitat, excepte per les dues esglésies que han sobreviscut i per les restes maltractades de les cases del primer eixample urbanístic tarragoní.

Així i tot, potser si en el seu moment haguessin existit treballs com el de Josep Llop algú s'hauria adonat abans de l'alt valor patrimonial dels antics edificis de la Rambla Vella. Però la història és la història i en aquesta matèria els errors no es poden esmenar perquè el que s'ha destruït ja no pot tornar.

JAUME R. COSTA I PALLEJÀ
ARQUITECTE

0. PRELIMINAR

La meua pretensió inicial tenia relació amb l'estudi d'un sistema compositiu que va tenir molt d'èxit en la construcció d'esglésies, tant a Tarragona com al Camp, durant el segle XVIII. Es tractava de veure de quina manera es procedia per tal de cobrir, amb formes esfèriques, un presbiteri quadrangular. Les esglésies de l'Ensenyança, la Trinitat, Sant Agustí, Sant Miquel del Pla i Natzaret, totes a la ciutat, i les de la Canonja, Perafort, Puigdelví, Ardenya, Botarell i el santuari de Montornès, al Camp de Tarragona, responen totes a una mateixa tipologia que soluciona el repte plantejat tot utilitzant un sistema de voltes, força atractiu, que jo denominava «de les tres copinyes».

Em vaig veure en la necessitat d'aprofundir en cada una d'aquestes esglésies, la més imponent de les quals és, sense cap mena de dubte, la de Sant Agustí, que havia format part del conjunt conventual dels jesuïtes tarragonins. Aquesta església plantejava determinats problemes de cronologia que em van obligar a fer una investigació més aprofundida. Tot seguint un procés gairebé iniciàtic, de mica en mica se'm van anar revelant alguns enigmes transcendents com ara la desconeguda cripta funerària de l'època del Renaixement, la forma de la primitiva església o bé el mecenatge del cavaller Onofre Morell.

Naturalment, la contextualització de l'època de la fundació i l'establiment dels jesuïtes em va portar a considerar el recorregut històric dels altres grans edificis confrontants, situats tots ells al costat meridional de l'actual Rambla Vella, l'un a tocar de l'altre, a finals del segle XVI. Entre els convents dels franciscans i de les clarisses, que són anteriors, a més del convent dels jesuïtes també s'hi van construir la universitat, el seminari i l'hospital. Grans equipaments d'abast supralocal, tots de la mateixa època, i dels quals no en queda pràcticament res. Potser, si encertava el fil investigador, en podria conèixer l'arquitectura i els qui n'havien estat artífexs. I potser també es podrien recompondre les diferents façanes que ha tingut la cara sud de la Rambla Vella a través dels segles.

Si el Renaixement és deutor del classicisme romà, vaig pensar de fer el camí a la inversa per veure si alguns aspectes de l'arquitectura monumental de Tarraco podien ser explicats a partir del coneixement de les grans implantacions de l'època del Renaixement i les seves vicissituds històriques. I sí, efectivament, va ser possible.

Totes aquestes investigacions podrien ser relatades una per una, fragmentàriament. El ritme de l'avenç en l'estudi ho afavoria. De fet, és així com ho vaig començar a preparar, i fins i tot a publicar parcialment. Ara bé, també m'anava adonant que més

em valdria trobar una manera de lligar-ho tot plegat i presentar-ho de forma més unitària. I la manera només podia consistir a fer recaure el protagonisme en el lloc comú, la Rambla Vella, a l'entorn de la qual s'esdevenia tot allò que era objecte de la meva atenció.

Es tracta d'aprofundir en diverses qüestions que es consideren d'una importància capital, d'entre les quals cal destacar la configuració romana de la Via Augusta i la seva significació; la posició estratègica dels convents de Santa Clara i de Sant Francesc; la primitiva església dels jesuïtes i la seva cripta; la configuració física i les primeres necessitats funcionals de l'hospital, del seminari i de la universitat; les obres de la nova església dels jesuïtes –més enllà del que he publicat fins ara–; les conseqüències de l'expulsió dels jesuïtes en l'ús del seu complex conventual; l'ocupació de la capçalera del circ; les circumstàncies de l'enderroc de la muralleta, l'operació parcel·ladora subsegüent, i també la constructora; els canvis d'ús dels grans edificis renaixentistes, i també, les modificacions dels perfils i les façanes de la Rambla.

L'itinerari s'inicia a finals del segle I dc, quan es va formalitzar per primer cop un espai longitudinal entre el nou complex monumental del *Consilium Provinciae* i el circ d'una banda, i la ciutat residencial romana de l'altra. Era el tram urbà d'una via de molt llarg abast, que connectava amb el centre del món clàssic, per on transitaven exèrcits, persones, productes i idees. Era també un element d'articulació entre dues zones clarament especialitzades de la ciutat romana, i un indret privilegiat des d'on tant els viatgers com els naturals poguessin admirar la grandesa i l'esplendor del poder romà, materialitzat en la façana de l'imponent circ, l'expressió màxima de la voluntat escenogràfica dels seus arquitectes. Una relectura d'esdeveniments posteriors, una bona comprensió de la topografia i l'anàlisi de proporcions i de geometries ajudarà en la conjectura de paràmetres fins ara desconeguts, com ara l'amplada de la Via Augusta, els grans trets de les portes dels seus dos extrems, l'alçada de la façana del circ i alguns altres aspectes com la unitat de projecte de tota la part monumental, Via Augusta inclosa.

Passades les etapes tardoromana i visigòtica seguiren quatre segles d'abandonament en els quals la ciutat no va experimentar cap altra transformació ni evolució que no fos el seu progressiu anorreament. L'antiga via romana va quedar a l'exterior de la població, abandonada, oblidada i exclosa de qualsevol consideració urbana. En els dos primers segles de colonització cristiana tampoc es va alterar la visió de la ciutat des dels ermits meridionals, si s'exceptua la presència del convent de les clarisses. Es va perdre la memòria del lloc i de la seva funció fins al punt de la destrucció completa per tal de convertir les lloses del paviment en carreus per a una nova muralla. Va ser al segle XIV, quan el creixement poblacional hi obligà, que s'iniciaria la construcció de la muralleta i, per tant, a partir d'aleshores, la zona esdevindria escenari de batalles; una terra de ningú, inhòspita.

Després, al davant de la muralleta i a l'extrem ponentí, es bastiria el convent de Sant Francesc, en una posició topogràfica privilegiada similar a la de Santa Clara. Posteriorment, el Renaixement s'iniciaria a Tarragona tot millorant les fortificacions i construint, entre d'altres, el baluard de Carles V, a mitjan segle XVI. Però més enllà de la ciutat closa, qualsevol intenció urbanitzadora era encara una entelèquia.

L'últim terç del segle XVI va ser una època d'una intensa activitat intel·lectual que comportaria també la previsió de nou sòl urbà, l'ampliació de la cortina defensiva i la planificació i construcció de nous i grans equipaments. Era el moment dels grans arquebisbes humanistes, dels primers arquitectes renaixentistes, Amigó i Blai, i de les grans obres de la universitat, el seminari, l'hospital i el convent dels jesuïtes, que acabarien de conformar la façana sud de l'actual Rambla Vella. Aquí començava una lentíssima recuperació de l'antiga funció viària, encara que extramurs, ara gairebé reduïda al trànsit transversal entre la ciutat i els grans equipaments. Naturalment, el caràcter inequívocament urbà d'aquests nous equipaments feia preveure la recuperació de l'antiga funció articuladora de la Rambla tan prompte com la lògica demogràfica aconseguís trencar la cinta defensiva fortificada. La seva façana meridional ja estava pràcticament formalitzada. La seva vocació de nova centralitat, com a escenari de bona part dels grans esdeveniments locals de l'època, era ben evident.

En el segle XVII s'ha de fer referència a la figura del cavaller adinerat Onofre Morrell, la sepultura del qual serà clau a l'hora de resoldre l'enigma de la primitiva església dels jesuïtes. L'enorme fortuna de Morell s'utilitzaria bàsicament per construir tota la nova i magnífica església jesuítica gairebé cent anys després. Personatge desconegut, fill de mercaders dedicats al comerç marítim, vinculat a nissagues catalanes poderoses i a les lluites entre nyerros i cadells, pel sufragi de la seva ànima se celebraren misses en tot el món catòlic.

A cavall dels segles XVII i XVIII, a la Rambla Vella hi tingué un bon paper el cònsol d'Holanda Joan Kies, un dels grans comerciants d'aiguarent del país, a qui s'ha de relacionar amb els seus col·legues de Gènova i d'Anglaterra, també cònsols i comerciants d'aiguarent, que després firmarien el pacte de Gènova. Morí abans de l'inici de la guerra de Successió i fou enterrat a la cripta antiga dels jesuïtes, amb altres membres de la seva família.

Com l'aigua de pluja que sempre acaba trobant el camí cap al mar, així mateix la Rambla Vella, poc a poc, partint de la seva potència inicial, fins i tot al marge dels programes i de les voluntats immediates de les persones, continuaria la seva pròpia metamorfosi, impassible, no pas per recuperar la glòria perduda, aquell paper altament simbòlic d'una antiguitat clàssica ja liquidada, sinó per reassumir, amb més modèstia, la d'un passeig de prestigi amb una funció articuladora, altre cop, entre zones diferents.

La divuitena centúria seria la més intensa de totes en el recorregut proposat, però començava malament. De l'explosió del polvorí de la torre Grossa se'n seguí la nova

construcció del convent dels franciscans i la reconstrucció de la universitat. Més endavant, l'expulsió dels jesuïtes comportà un ampli debat ciutadà sobre l'ús que s'havia de donar a les seves grans instal·lacions, debat que es pot seguir a través de l'expedient que es conserva a l'Archivo Histórico Nacional. Entre la documentació que el conforma hi figuren dos plànols de gran valor, fins ara inèdits, redactats pels dos grans arquitectes de l'època, Joan Antoni Rovira i Josep Prat, que aportaran noves dades per comprendre aquella època.

Els mateixos arquitectes anteriors, per separat, tindrien un paper important en l'ocupació dels solars de la capçalera oriental del circ, i també en la parcel·lació, fixació de normes i edificació dels terrenys alliberats per l'enderroc de la muralleta. Sobre aquesta última operació urbanística, de transcendència comparable a la que més endavant tindria l'enderroc de la muralla de Sant Joan, hi ha una bona documentació a l'Arxiu de la Ciutat, que no ha aconseguit mai atreure l'atenció detinguda dels investigadors, més enllà de l'estrictament necessària per dedicar-hi encara no un parell de pàgines. S'hi mostra la dificultat del procés des del punt de vista administratiu, l'oposició dels militars, la forma de transmissió dels solars i els seus preus, les circumstàncies dels projectes i la construcció de les dues portes de la ciutat, etc.

Aquesta operació urbanística, no exempta de complexitat, va donar com a resultat la creació d'un passeig-saló, ampli, elegant, tancat per dues portes en els seus extrems, que es convertiria alhora en el centre modern i en el gran rebedor i aparador de la ciutat, per on feien la seva entrada, amb la pompa pertinent, les visites de la reialesa. Es recuperava així, d'alguna forma i amb major modèstia, el paper que havia tingut la Via Augusta mil set-cents anys abans. Ningú ho havia planificat d'aquesta manera, però aquest era realment el resultat. La Rambla esdevindria, així mateix, el fonament, la frontissa, que permetria el desdoblament de la ciutat cap al sud tan bon punt es pogués materialitzar el pla d'unió de la part alta i de la seva marina, a la vora del port, a la segona meitat del segle XIX.

El segle XIX s'iniciava a Tarragona amb la visita del rei Carles IV, que possibilitaria finalment, després de llargues controvèrsies, l'enderroc del baluard de Carles V. La guerra del Francès; els militars, que ocuparien el convent dels agustins; la construcció del teatre Principal i d'un nou cos edificat al seminari, del que es conserven plànols del mestre Josep Miralles; les desamortitzacions; la creació de l'institut de segon ensenyament; la instal·lació dels governs civil i militar; la subhasta i enderroc del seminari, amb la consegüent edificació de cases a l'illa que ocupava, i la modificació dels perfils del carrer, que motivaria la construcció d'escales als accessos d'alguns dels grans edificis, són alguns dels episodis més rellevants de la centúria. Episodis que ajudarien en la formalització progressiva d'una nova imatge per la Rambla i també d'un nou perímetre per a la ciutat contemporània, ara capital provincial, que ja tornava a esgotar el seu sòl urbà i es veia en la necessitat d'escometre un segon i definitiu trencament de muralles.

Com a conseqüència de la urbanització dels carrers de l'eixample noucentista a l'entorn de la Rambla Nova, a la Rambla Vella es va unificar la rasant longitudinal, i també es van enderrocar les portes dels dos extrems. Malgrat la supressió de l'Estudi Literari i la conversió del convent antic dels jesuïtes en caserna militar, la Rambla Vella mantingué un to de prestigi elevat que, finalment, li seria arravatat per la Rambla Nova.

El segle passat va ser el de la consolidació definitiva d'una nova centralitat ciutadana, la de la Rambla Nova. A la Vella, els fets més significatius fan referència a l'hotel París, al cinema Capitol i, sobretot, a l'enderroc de tres peces molt significatives: el de la caserna de Sant Agustí, el del convent de les clarisses i el de l'institut de segon ensenyament, l'antic convent de Sant Francesc. El primer propiciarà una gran operació de reforma urbana, mentre que els altres dos seran simples substitucions per edificacions de nova planta.

Així, doncs, la Rambla Vella és el fil conductor del present treball. La Rambla Vella, com a testimoni no pas immutable de les diverses i successives realitats ciutadanes, serà el suport físic sobre el qual es farà el recorregut per una part significativa de la història, l'urbanisme i l'arquitectura de la ciutat.

Naturalment, no tot quedarà dit, faltaria més. Ja m'accontentaria d'haver reeixit mínimament a bastir, si més no, l'estructura principal d'una trama tan complexa com és la del passat, perquè tan sols es pot adquirir coneixement mirant cap endarrere, de la mateixa manera que no es pot avançar si no es mira cap endavant. Queden, ben segur, aspectes que mereixeran noves investigacions, i temes pendents de completar. Un dels més transcendents serà l'estudi de la cripta de Sant Agustí, a la qual ara no es pot accedir, però que va ser visitada per un grup reduït de persones quan es va redescobrir fortuïtament l'agost de 2012 amb motiu d'unes petites obres. Ben conservada, amb restes humanes incloses, el seu potencial és enorme.

I una altra feina que quedarà per fer és la que permetria el treball amb el material gràfic que s'ha pogut localitzar i aplegar amb motiu de les presents investigacions, el qual faria possible la reconstrucció aproximada de la façana sud de la Rambla Vella a través del temps, des de finals del segle XVI. Aquest era un objectiu des de l'inici del treball, potser complementari, però engrescador, que finalment s'haurà de deixar per més endavant.

1. DE LA VIA AUGUSTA AL CARRER LLOSAT

En un treball anterior, i amb l'ajuda de la geometria, vaig referir-me a les característiques dimensionals de la Via Augusta al seu pas per davant del circ de Tarraco, i també, a la inclusió de la via romana en el mateix projecte unitari que comprenia la totalitat de les edificacions monumentals de les tres terrasses, la del temple, la del fòrum i la del circ (Llop, 2015).

La Via Augusta entrava a la ciutat per llevant mitjançant una gran porta de dos ulls que permetia travessar la muralla. Cada un dels ulls feia 23,10 peus d'amplada i 40 peus d'alçada fins a la clau de la volta,¹ és a dir, 6,82 per 11,84 metres. Una porta de dimensions monumentals, tal com corresponia a l'accés de l'extraordinari i singular complex de Tarraco.

Naturalment, la porta no era una simple obertura inclosa en el mur defensiu, sinó que conformava una unitat de disseny que la interrompia i, a més, la sobrepassava en altura, perquè la clau dels arcs estava si fa o no fa a la mateixa cota que la part superior de la muralla (40 peus). La interrupció visual, tanmateix, no havia de ser en perjudici de la funcional, posat que calia assegurar la continuïtat del pas de ronda superior i facilitar el trànsit de soldats i de material de guerra d'un costat a l'altre de la porta, cosa que requeriria la construcció de dues rampes per salvar els arcs. A la porta del costat de ponent, on finalitzava el recorregut urbà de la via, cal atribuir-li una forma i unes dimensions similars.

A l'interior de la ciutat, la Via Augusta discorria per davant de la magnífica façana del circ, construït a l'últim terç de segle primer, a l'altra banda de la qual s'hi estenia la part residencial de la ciutat. La via, doncs, travessava la ciutat i alhora la dividia físicament, fins i tot a nivell jurídic, entre la zona residencial i el *Consilium Provinciae*. Per tant aquest tram, a més de formar part d'un itinerari de llarg recorregut, que travessava volgudament la ciutat, també tenia una funció articuladora entre les dues grans zones de la urbs. Com que no es tenen notícies precises sobre la forma del teixit residencial, si més no a les proximitats del circ, tampoc és possible saber el funcionament d'aquesta articulació. És pot intuir, no obstant això, que fora del recinte del circ i de l'administració provincial, les zones de més prestigi, per a la població tarraconense, serien les que li eren més properes. Essent així, el tram urbà de la Via Augusta havia de constituir un lloc de passeig, d'esbarjo i d'activitat social. Ara bé, a

1. El peu romà pot tenir valors entre 29,4 i 29,7 cm. En el cas present s'adopta el valor de 29,6 cm per coherència amb altres estudis que es refereixen a Tarraco.

més de l'ús longitudinal de l'espai, també en destacava l'ús transversal, que es materialitzava de tres formes diferents: la primera, per accedir des de la part residencial al fòrum provincial i al recinte del temple; la segona, més multitudinària, per facilitar l'accés dels espectadors al circ i per evacuar-los, i la tercera, per mostrar al viatger vingut de fora la majestuositat de la façana del complex monumental de la capital provincial, símbol inequívoc del poder de Roma.

Aquí convé fer una precisió de tipus topogràfic per fer notar que, pel fet de passar tocant a la façana del circ, la rasant de la via havia de ser gairebé horitzontal i a una cota similar a la de l'arena del circ. De fet, de la realitat topogràfica de Tarragona (Gabriel, 2001) es dedueix sense marge d'error que a la part central del tram –zona del Portalet– la rasant de la via coincidia amb el terreny natural, mentre que als dos extrems passava en trinxera.

En el treball citat abans es conjecturava per a aquest tram interior, ben urbanitzat, una amplada de 64 peus, justament el doble de l'alçada de la façana del circ. Per més que les dues dimensions hagin de ser objecte de contrast, la proporció entre elles els aporta versemblança i, alhora, afavoreix la lògica suposició que la via estava inclosa en el projecte unitari del complex monumental tarraconense. Així mateix, la circumstància no deixa de ser un argument a favor de la tesi que la façana del circ havia de ser còmodament visible en tota la seva altura des de l'altre costat de la via. Efectivament, per a aquesta amplada de la via, l'angle que fa el terreny horitzontal amb una línia visual dirigida a un objecte vertical, el circ, d'una altura igual a la meitat de la distància a la qual està situat, és de 26 graus, que és justament l'angle estàndard de la rotació òptima de l'ull humà. És a dir, l'angle que defineix la distància mínima a què cal col·locar un observador per tal que tingui una visió frontal de la façana del circ còmoda i perfecta.

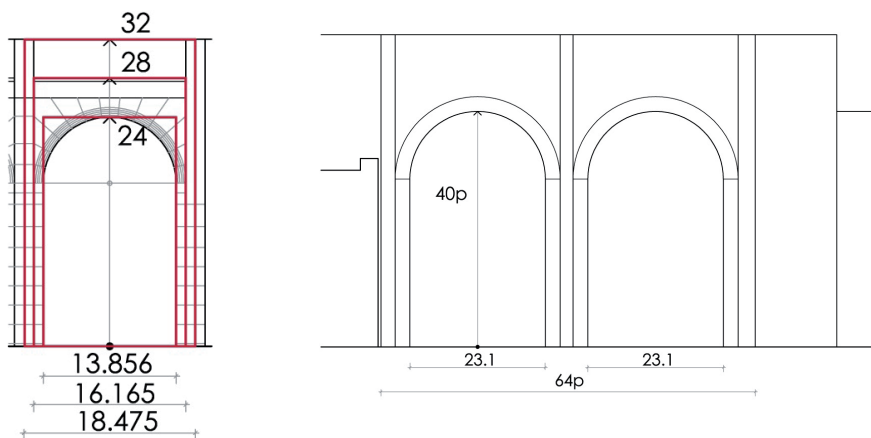

Fig. 1. Geometrització d'un mòdul de la façana del circ i esquema bàsic de la porta oriental de Tarraco (dimensions en peus) (Font: Llop, 2015: 208-209).

Tot plegat diu molt a favor del pes determinant del component escenogràfic en el disseny dels grans edificis de les tres terrasses de Tarraco i de la clara consciència que la façana meridional del circ era també la de tot el conjunt monumental. La imatge i el missatge ideològic del monument imperial tarragoní passaria per potenciar les seves dimensions a partir de les regles de la visió humana, remarcant així els aspectes més emotius de la percepció arquitectònica. D'una banda es manifestaven conceptes com el d'ordre, mesura, proporció i perfecció formal (inclús el sentit de la vista, que havia de percebre les construccions sense les distorsions característiques de l'ull humà), i de l'altra es posava èmfasi en allò irracional i emotiu de l'ésser humà.²

L'època esplendorosa ciutat de Tarraco entrà en decadència durant l'època tardoromana i visigoda. Entre els segles v i viii l'acròpolis es transformà. A inicis de la cinquena centúria s'abandonà el circ com a edifici d'espectacles i es va iniciar el seu procés de degradació i de transformació parcial. Durant tot el període tardoantic, les seves immenses i sòlides estructures, especialment les voltes que sostenien les grades superiors, serien reaprofitades parcialment com a espais d'hàbitat i d'emmagatzematge.

A principis del segle viii les tropes islàmiques havien conquerit una bona part de la península ibèrica i Tarragona patí un col·lapse i un abandó que podria haver estat total. L'elit urbana fugí de la ciutat, que desaparegué com a actor polític. Si no del tot deshabitada, com a mínim la població era residual. Amb l'ocupació cristiana, als segles xii i xiii, després de quatre centúries d'abandonament en les quals la ciutat no va experimentar cap transformació ni evolució, l'acròpolis tarragonina s'urbanitzava de nou, ara amb usos plenament residencials.

La població medieval s'establí inicialment a la segona terrassa, la de l'antiga gran plaça del fòrum provincial, i estava defensada per un mur que més endavant seria conegut com a «Mur Vell». Aquesta defensa medieval fou construïda per tancar el nucli habitat pel costat meridional de l'antic fòrum tot aprofitant-ne la façana. Fora ja del recinte poblacional, el circ es convertí en un espai suburbial que es designava amb el nom de «Corral». L'antiga Via Augusta, tant o més que les grans edificacions del segle primer, quedava ara completament desnaturalitzada, tot mantenint, això sí, el seu paviment de lloses de pedra.

Més cap al sud, entre el circ i el port, res permetia entrellucar que era allí on s'havia estès la gran zona residencial de Tarraco. No s'hi conservava cap estructura urbana a la vista, de manera que el lloc va ser aprofitat per establir-hi algunes edificacions aïllades de caire agrícola i també alguns monestirs i convents situats extramurs. Un exemple de les primeres és l'edifici medieval que es va localitzar a l'actual número 10 de la Rambla Vella; presentava tres estances mal conservades, amb el paviment de terra compactada i les parets fetes amb tovots, amb les cares arrebossades amb morter

2. La frase ha estat manllevada de Martin i Rovira, 2009: 61, encara que no és una cita literal. És especialment escaient en el context d'aquest estudi, sobretot pel que fa referència a les distorsions de l'ull humà, i serveix per apreciar l'alt nivell de coincidència i de coherència entre el seu treball i els meus.

de calç o recobertes amb petites pedres, que es recolzaven sobre estructures romanes. Aquest edifici es pogué determinar que datava de la darreria del segle XIII o a l'inici del XIV, i en aquesta mateixa centúria s'abandonà, probablement amb motiu de la guerra dels dos Peres (1368-1374), quan es bastí una nova línia fortificada que incloïa el circ (Guidi i Villuendas, 2012: 207).

D'entre els convents, convé considerar el dels franciscans i el de les clarisses. Els franciscans s'havien establert a Tarragona abans de 1242 a la part occidental de l'interior de l'antic circ, tot i que a la segona meitat de segle XIV es van traslladar a un lloc proper però extramurs, concretament a l'illa que avui ocupen l'església de San Francesc, l'Arxiu Històric de Tarragona i l'Institut d'Ensenyament Secundari Pons d'Icart, on van romandre fins a l'exclaustració del segle XIX. Per la seva banda, les clarisses es van establir a la ciutat cap al 1249, primer van ocupar l'església de Santa Magdalena de Bell-lloc, entre la població i el Francolí, fins que van poder bastir un nou convent més proper a la ciutat, a la vora de l'extrem oriental de l'antic circ, però encara fora de la muralla. Sembla que l'edifici estava en construcció l'any 1287.³

El nou emplaçament dels dos monestirs no era pas una casualitat, sinó que s'havien escollit els dos llocs de cota més alta que hi havia a la vora de la façana del circ, aproximadament a la mateixa distància d'aquesta, a cada un dels seus extrems, de forma gairebé simètrica respecte de l'eix transversal de les tres terrasses romanes. Ara bé, a banda de la posició preeminent en una cota alta, no hi ha cap altre indicatiu que permeti conjecturar sobre la raó d'una determinada distància de separació de la façana del circ, que era molt superior a l'amplada de la l'antiga Via Augusta. Via que, altrament, per més que mantingués encara el paviment original de lloses de pedra, que per això el lloc era conegut com a «carrer losat», havia perdut del tot les seves funcions articuladores.

---

3. <www.monestirs.cat/monst/tarra/>

2. LA NOVA FAÇANA DE LA MURALLETA

Quan la població va créixer i es va fer necessari ocupar el Corral –tal com era denominat l'antic circ, a la terrassa més baixa– també es va decidir defensar la zona i ampliar el perímetre de la muralla amb la construcció d'una nova cortina coneguda amb el nom de muralleta. El 25 de desembre de 1368, el Consell acordà: «Quel mur sia fet davant aquell que ja és en lo dit carrer, e sia separat d'aquell e sia d'argamassa tot ab torres que isquen de fora e que aja X palms [...] gros e lo mur se puxa correr dins e de fora» (Menchón i Massó, 1998: 43). Així, doncs, a partir de 1369 i durant una bona colla d'anys, es construí un mur de 1,50 m de gruix a una distància variable de la façana del circ, i es reomplí de terra el volum intermedi entre el mur i la façana, tal com es podia observar fins fa poc a la part de muralleta conservada, a la zona de la capçalera del circ. En aquesta zona, justament, els deu pams de gruix que havia acordat el Consell municipal, es reduïren a set i mig. Les lloses de pedra de la via, ara sense utilitat, van ser emprades en la construcció de la muralleta.

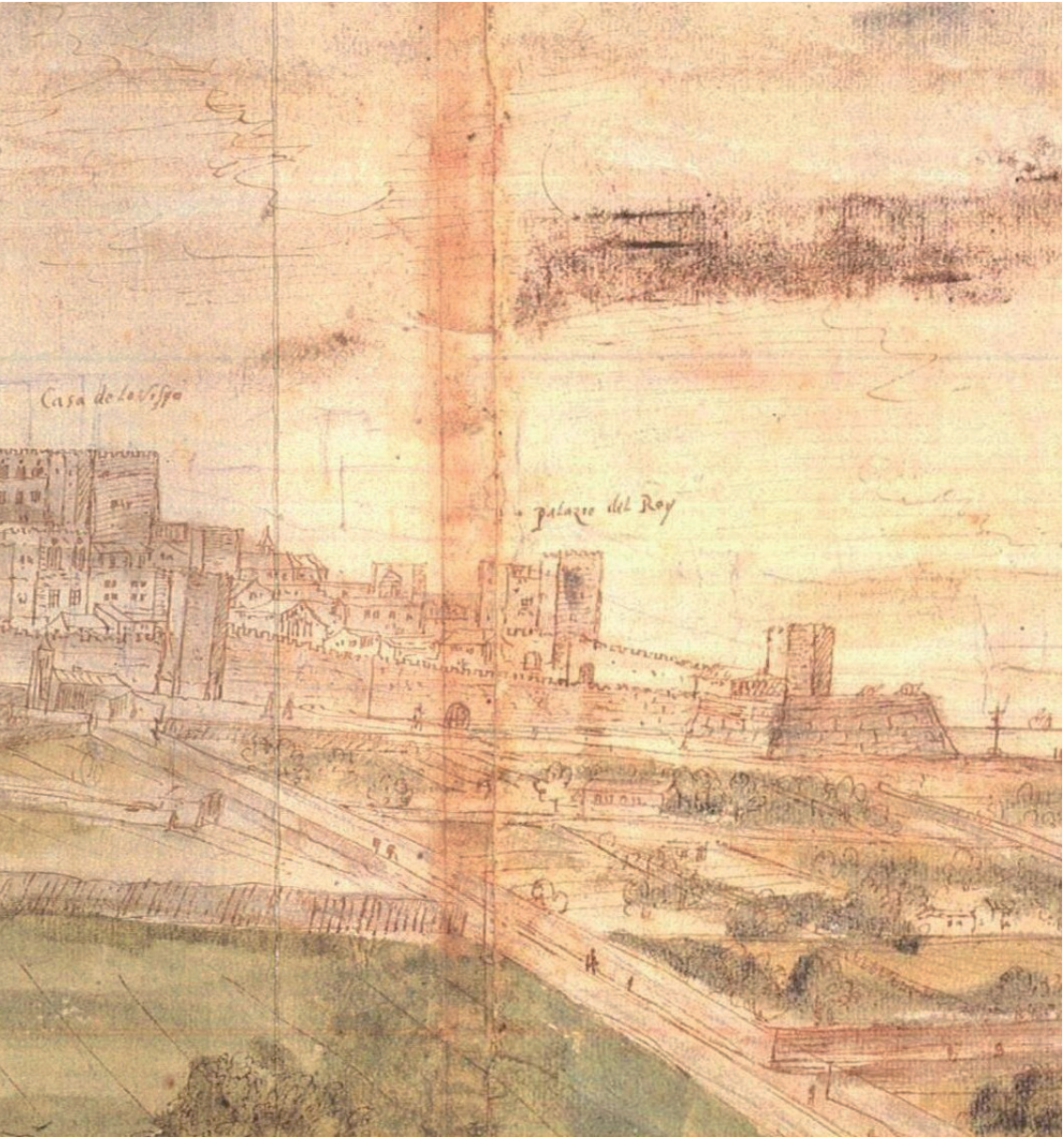
Per tant, es té per cert que la totalitat del gruix de la muralleta (4,20 m aproximadament, excloent el mur del circ) ocupava longitudinalment una part de l'amplada de l'antiga Via Augusta. Però no pas tota, perquè això hauria significat, en els extrems, perdre l'avantatge de la major altura de la nova muralla perquè, cal recordar-ho de bell nou: en aquests dos extrems la via passava en trinxera. Per tant, doncs, davant la muralleta encara hi quedaria una part de la secció de la Via Augusta, de rasant aproximadament horitzontal, de suficient amplada com per evitar que el terreny proper més alt pogués ser utilitzat per recolzar escales o bé màquines de guerra que servissin per expugnar la muralla amb major facilitat.

Encara amb discordances entre les fonts textuais i les cartogràfiques, sembla que la muralleta tenia tres portals (Menorettes, Bordell i Framenors) defensades per sengles torres octagonals, de les que només se n'ha conservat una, la de les Monges, a l'extrem oriental. La torre del Bordell era al Portalet i la torre Grossa era davant del convent dels franciscans (Menchón i Massó 1998: 58-66).

Fig. 2. La muralleta, segons el detall de la vista de Tarragona d'Anton Van den Wyngaerde de l'any 1563. Font: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/31/Tarragona%2C_Anton_van_den_Wyngaerde.jpg>.

El convent dels franciscans quedà arruïnat l'any 1462 a causa de les accions bèl·liques de la guerra civil catalana. Els frares es volgueren instal·lar a l'interior de la ciutat, però finalment reedificaren el complex conventual al mateix lloc on havien estat abans i on romandrien fins al final de la seva presència a la ciutat. L'any 1509, la construcció estava força avançada.

Segons es pot apreciar en la vista que de Tarragona va dibuixar Anton Van den Wyngaerde l'any 1563, l'església que van construir els franciscans era de nau única amb capelles entre els contraforts, visibles exteriorment, de cinc tramades que incloïen el presbiteri. Estava situada a l'extrem nord-occidental de la propietat dels religiosos, amb el seu eix longitudinal sensiblement paral·lel a la muralleta i amb la façana principal mirant cap a ponent. Segons el plànol de Calbet de l'any 1643, el claustre estava situat just al sud de l'església i al seu costat.

Fig. 3. L'església i el convent dels franciscans, segons el detall de la vista de Tarragona d'Anton Van den Wyngaerde de l'any 1563. Font: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/31/Tarragona%2C_Anton_van_den_Wyngaerde.jpg>.

Així mateix, el convent de Santa Clara també sofrí els estralls de la guerra civil catalana el 1462, a causa de la seva situació estratègica, però es desconeix si, com en el cas dels franciscans, se'n va modificar la configuració. Ara bé, sí que es va modificar substancialment la part de la muralleta que corresponia a la torre de les Monges, perquè allí s'hi va construir el baluard que es coneixeria amb el nom de Carles V, l'aresta més avançada del qual o punta de fletxa apuntava de dret cap al convent i s'hi aproximava de tal forma que amenaçava greument la seva continuïtat. Menchón i Massó situen la construcció de baluard entre els anys 1545 i 1563 (Menchón i Massó, 1998: 58 i 88), perquè Wyngaerde, aquest últim any, ja el dibuixava. Se'n sap molt poca cosa de la construcció d'aquest baluard, però potser es pot acotar una mica més la seva datació si es considera poc probable que es bategés amb el nom d'un monarca després de morir, l'any 1558, quan ja regnava el seu successor.

Segons Recasens, l'església es va enderrocar a mitjan segle XVI per tal de construir un petit baluard, que poc més tard seria substituït per un altre de més gran, denominat indistintament del Mirador, de Santa Clara o de les Monges (Recasens, 1998: 54). S'ha d'entendre que tant el primer com el segon baluard estaven incorporats a la nova línia fortificada paral·lela al mar.

Així, doncs, des de la construcció de la muralleta, la faixa longitudinal que quedava al seu davant continuava sense exercir la funció de carrer. El paisatge es mantenia immutable: la muralleta amb les seves tres torres octagonals –a les quals després s'afegiria el baluard de Carles V– i els dos convents al davant, un a cada extrem, amb vistes de privilegi sobre el port. No obstant això, davant del Portalet, entre els dos convents, s'hi situarien alguns barracons on les meques de la ciutat exercien les seves activitats: era el bordell, que donà nom a la torre que protegia el Portalet (Salvat, 1950).

3. EL RENAIXEMENT

3.1 *Les defenses*

L'antiga tanca medieval de la muralleta i les seves torres començaven a ser una fortificació antiquada a mitjan segle XVI quan, amb l'aparició de l'artilleria, era possible iniciar els atacs a les fortificacions des de més lluny. Amb la intenció de minorar l'efecte destructiu dels morters, més que no pas afrontar els trets de pla, calia esquivar-los tot disposant panys més gruixuts i de forma obliqua. És així que s'imposarien els baluards com a estructures defensives. A Tarragona es construiria el ja citat de Carles V, i d'altres.

Tanmateix, per Tarragona, la solució no podia ser només puntual. Calia anar més enllà i projectar una nova línia defensiva que protegís els convents de les clarisses i dels franciscans i altres edificacions que es poguessin construir extramurs. El cardenal Cervantes (1568-1575) s'encarregà de posar en marxa el projecte, que incloïa la implantació de nous i grans equipaments necessaris per a la ciutat, i també la seva protecció. Les obres s'iniciaren l'any 1572, i consistien en la construcció de dues cortines perpendiculars a la muralleta pels seus dos extrems: la cortina d'orient, pel costat de Santa Clara, i la de ponent, que tancava pel costat de Sant Francesc (Menchón i Massó, 1998: 91). El pany que uniria els dos extrems, la futura muralla de Sant Joan, que englobaria pel sud tots els edificis renaixentistes de la Rambla Vella, no s'iniciaria fins després de la mort del cardenal i s'acabaria després de l'any 1640 (Menchón i Massó, 1998: 97 i seg.).

L'any 1568, Gaspar Cervantes de Gaeta era nomenat arquebisbe de Tarragona. Quatre anys després, ja com a cardenal, el dia 3 de maig de 1572 entrava oficialment a la ciutat i hi moria el 17 d'octubre de 1575. Només tres anys i mig de mandat presencial, però amb uns resultats extraordinaris, si més no pel que fa a les consecucions de caire urbanístic. Entre les grans obres que va impulsar, promoure i fins i tot finançar, a banda de les de fortificació, hi ha el seminari tridentí i universitat (obres iniciades l'any 1572), al costat de Sant Francesc, i la instal·lació dels jesuïtes (obres iniciades l'any 1575), al costat de Santa Clara. Després, l'any 1580, també s'iniciaren les obres del nou hospital, a l'espai lliure que quedava entre els dos últims edificis.

En l'interval dels vuit anys que van de 1572 a 1580, doncs, s'iniciaren tres grans obres que gairebé completaven la façana sud de l'actual Rambla Vella. Tal com es pot comprendre, va ser un període de gran eferescència constructiva a la ciutat.

L'emplaçament extramurs d'aquests grans equipaments obeïa al fet que aleshores la ciutat no disposava en el seu interior d'espai suficient per a bastir-los, de manera que s'optà per situar-los paral·lels a la muralleta, a una distància superior als cent peus.⁴ Encara que inicialment quedaven desprotegits de possibles atacs, ja hi havia el projecte d'ampliar la fortificació per englobar-los al seu interior. Una altra cosa seria el ritme i la rapidesa en l'execució de les diferents obres.

A finals del segle XVI, doncs, la muralleta encara era útil des del punt de vista militar i, per tant, l'exigència de separar-ne les noves edificacions una distància mínima era una mesura prudent, per més que ja s'hagués projectat una defensa moderna que les englobés. De fet, aquesta faixa lliure d'ús militar feia capiample, més estreta a ponent que no pas a llevant, però sempre superava els cent peus. És important de remarcar que aleshores no hi havia cap idea ni pretensió que la faixa lliure de què es parla s'acabés convertint en carrer: al segle XVI era del tot inconcebible un carrer tan ample i, a més, tampoc no hauria portat enlloc.

La línia de les façanes de les grans edificacions esmentades que mirava a la ciutat medieval murallada no es va construir pas sobre una rasant horitzontal, sinó sobre el terreny natural que havien ocupat les antigues cases romanes, tal com es va trobar, sense transformar. Així, el convent de Sant Francesc, una bona part de la Universitat i el convent de Santa Clara quedaren notòriament per sobre de la rasant de l'antiga Via Augusta. En canvi, l'hospital i el convent dels jesuïtes, més a la vora del Portalet, hi quedarien si fa o no fa enrasats.

Revisem tot seguit, una per una, les grans edificacions implantades en aquesta època i les seves circumstàncies.

3.2 Els convents de Sant Francesc i de Santa Clara

Poca cosa es pot afegir sobre aquests dos convents en aquest període. Tal com ja s'ha indicat, el baluard de Carles V es va construir entre els anys 1545 i 1558, per defensar els panys de muralla que conformaven l'angle sud-est de la fortificació. Per més que l'aresta més avançada del baluard apuntés directament cap al convent i s'hi aproximés de tal forma que amenacés greument la seva continuïtat, sembla que el fet no va tenir conseqüències en la configuració del conjunt conventual. Però les monges van construir una església de nova planta, darrere del baluard del Mirador, a la part més oriental del solar, tot mantenint la seva tirada, una mica inclinada respecte de la muralleta, notòriament reculada de l'alineació que formaven els edificis dels jesuïtes, l'hospital i la universitat. La posició del convent de les clarisses devia ser si fa o no fa simètrica a la del convent dels franciscans, a l'altre extrem de la Rambla.

---

4. 1 peu de Burgos equival a 27,83 cm. Els militars introduïren les unitats mètriques castellanes, el peu (27,83 cm) i la vara (3 peus), quan aquí s'utilitzava tradicionalment el pam tarragoní (19,48 cm) i la cana (8 pams). Encara que no fos exacte, sovint es feia l'equivalència d'una vara amb mitja cana.

El finançament de l'obra de l'església de les clarisses va ser a càrrec de l'arquebisbe i del municipi. El projecte s'encarregà a Pere Blai, «mestre de cases y de l'església de la Selva», que el 18 de gener de 1590 cobrà deu lliures «per los treballs presos en fer la trasa y capitulacions de la obra de l'església de Santa Clara». L'obra s'adjudicà el mateix mes de gener al mestre de cases Sebastià Font, que la començà, però després renuncià a acabar-la. El substituï el mestre Gabriel Ferrer qui, entre d'altres obres, acabà el cor. L'agost de 1599, l'església estava llesta (Recasens, 1998: 54).

3.3 La universitat i el seminari

«Com a senyor jurisdiccional de Tarragona, Gaspar Cervantes ho tenia fàcil: ningú no li podia disputar el privilegi d'erigir una universitat literària. La creació del seminari la podia completar amb càtedres universitàries, i en sortirien beneficiats l'Església i la ciutat, ja que Tarragona veuria com s'incrementava l'oferta docent» (Olivé, Prats i González, 2006: 31). Així, doncs, la universitat era concebuda pel cardenal com a complement del seminari, de manera que, a l'inici, no s'hi impartirien les disciplines considerades laiques i racionalistes com ara la geografia i cronologia, les matemàtiques pures, la física, la química, la mineralogia i geologia, la botànica i agricultura, la formació política i estadística, el dret general i el dret públic i la medicina. S'hi fundarien, en canvi, les càtedres de retòrica, de metafísica i ètica, de teologia escolàstica, de teologia moral i de sagrada escriptura (Olivé, Prats i González, 2006: 61). També Magda Mària fa notar la bona convivència entre els postulats tridentins i els ensenyaments de to més humanista: «Tot i que la institució pren el caràcter d'universitat escolàstica i que el seu objectiu principal és la formació dels futurs rectors d'església, entre les matèries que s'hi ensenyen als primers cursos es troba l'estudi de diversos clàssics.» (Mària, 2002: 134).

L'any 1572 s'iniciava la construcció del conjunt docent en l'emplaçament descrit abans, és a dir, a l'exterior de les muralles i entre el convent dels franciscans i el futur Hospital de Sant Pau i Santa Tecla. El solar era íntegrament de propietat municipal des que havia estat comprat el 3 de setembre de 1412, i s'havia dividit en dues parts sensiblement iguals. La del nord, amb façana a l'actual Rambla Vella, seria ocupada per l'edifici universitari, primer amb dos cossos i després amb tres, que acabarien formant una «u» amb un pati al mig. Des d'aquest pati s'accediria a la part més meridional del solar, la que es destinaria a seminari, també primer amb dos i després amb tres cossos, disposats de la mateixa forma que els anteriors i organitzats a l'entorn d'un claustre. Per tant, pati relativament gran per a la universitat i claustre més reduït per al seminari. Reduït i només de dos costats, perquè el tercer es construï més tard i el quart costat, que corresponia a la banda de mar, no es va projectar fins a l'inici del segle XIX i no es va construir fins bastant més tard. Cal recordar que la solució del claustre obert també va ser emprada en el cas del convent dels jesuïtes, contempo-

rani de la universitat i el seminari (Llop, 2007). Així, l'esquema de l'organització de la planta dels dos edificis resulta perfectament raonable i està en consonància amb el caràcter més obert dels estudis universitaris en relació amb el caràcter més recollit dels eclesiàstics.

Al setembre de 1577, l'arquebisbe Antoni Agustín inaugurava oficialment el curs. De cara a evitar problemes i per tal de facilitar una gestió coordinada, però separada, amb administradors diferents per a cada un dels dos establiments, el Consell de la ciutat, l'any 1591, acordà la cessió a l'Església de la casa i la part de solar que ocupava el seminari. Aquell mateix any l'edifici ja necessitava obres de reparació i manteniment, però els seus administradors, fins aleshores, havien manifestat certa recança en executar-les pel fet que no era de la seva propietat.

Al seu torn, l'estudi universitari progressava i, al desembre de l'any 1591, el Consell municipal es determinà a habilitar cambres a la planta sotacoberta, sobre les aules, per als estudiants universitaris que no trobaven allotjament a les cases de la ciutat. Ara bé, malgrat que es tractava d'un edifici recent, aviat presentà problemes greus de seguretat, de manera que al novembre de l'any 1597 el mateix Consell ja manifestava que «la obra se ofereix al Estudi nou de la pnd. Ciutat que alguns anys hasta apuntalada i ha fet mouiment de nou y si nos adobaua perillaria de caurer com se veu.» El mestre de cases Cisterer ja havia fet una descripció de les obres necessàries i el Consell determinà que s'executessin «conforme los mestres de cases judicaran».

L'edifici del seminari havia de ser traçat i executat per mestres de cases diferents dels de la universitat. Els dos edificis estaven organitzats en planta d'acord amb un eix de simetria longitudinal que passava per cada un dels seus accessos. El fet que els eixos estiguessin significativament desplaçats entre ells reforça la tesi que el projecte no era unitari. Es desconeixen els tracistes de les dues obres, però se sap que l'any 1593, l'afamat mestre de cases Pere Blai intervenia en l'ampliació de l'edifici del seminari. Resulta versemblant que l'ampliació consistís a afegir una segona ala a l'inicial. Les obres foren executades per mestre Esteve Testa,⁵ el fuster Joan Miret i el ferrer Pere Verdura. S'iniciaren el 15 de juliol de 1593 i acabaren el 25 de març de 1595, amb un cost que excedí les 1.200 lliures. Potser sí que les obres foren traçades per Blai, tot i que Carbonell afirma no tenir-ne cap certesa; en tot cas, sí que hi treballà, almenys a inicis de 1594 (Carbonell, 1986: 63).

Autors com ara Sofia Mata i Marià Carbonell apunten que la traça de la primitiva església dels jesuïtes podria ser obra de Jaume Amigó, rector de Tivissa i una de les figures cabdals de l'arquitectura renaixentista a Catalunya (Mata, 2006 i Carbonell, 1997). I potser la traça d'Amigó abastava tot el conjunt conventual. Un altre dels

---

5. Esteve Testa era un mestre de cases d'origen occità, igual com el seu sogre Pere Joan, també mestre de cases. Tots dos residien a Tarragona quan el 24 de setembre de 1589 van contractar l'acabament de les obres de la torre de l'església de Masricart, que havia iniciat el difunt Bernat Ribera, vila-secà però també del mateix origen que els seus successors (Fuentes, 1989: 20).

grans mestres de cases de l'època i col·laborador d'Amigó en algunes obres, Pere Blai, també va intervenir en les obres de la casa-noviciat dels jesuïtes a l'entorn de l'any 1590 (Carbonell, 1997). Doncs bé, no seria gens estrany que un dels personatges anteriors, o bé tots dos, intervingués decisivament, també, en la universitat i el seminari.

Pel que fa a la universitat, només la façana del carrer i l'arrencada o sòcol de tots els murs es van construir de paredat de pedra ordinària, mentre que la resta de murs eren de tàpia. L'any 1770, els paraments exteriors encara s'havien d'arrebossar, de manera que s'hi podien observar els típics forats que es deixaven per tal de recolzar les bastides quan es construïen les parets.⁶ La façana tenia un aspecte molt compacte, amb petites i escasses obertures disposades sempre a la zona més alta del parament. La part escultural de la portalada d'accés era de carreus de pedra i la porta amb llinda plana, coronada per tres grans escuts: el de Tarragona, el d'Espanya i el del cardenal fundador, que actualment es conserven a l'arxiu arxidiocesà i que són l'únic testimoni de l'època de la construcció.

El plànol que més endavant s'esmentarà mostra un detall revelador sobre la rasant del carrer: la diferència de cota entre els dos extrems de la façana era d'unes 3,5 vares, de tal manera que permeté aprofitar i habilitar un espai sota el paviment de la planta baixa, en l'extrem més llevantí.

La planta baixa, d'altura considerable, estava coberta per un sostre de biguetes de fusta recolzades sobre un sistema d'arcs de diafragma de mig punt paral·lels a la façana. La planta alta no passava de ser un espai residual sota la coberta, accessible però escassament utilitzat, amb coberta de teula construïda segons el sistema de llata per canal.⁷ Aquest sistema, amb les teules col·locades en sec, era molt utilitzat per cobrir espais no habitables i ventilats, però requeria freqüents operacions de manteniment, poc apropiades en els edificis públics.

Tant la tàpia sense revestir utilitzada per construir les parets com la coberta a llata per canal eren tècniques de construcció habituals a l'època, però humils i senzilles. L'elecció d'aquests sistemes no s'adiu amb l'afany de perdurabilitat que seria normal en els promotors a l'hora de planificar un gran equipament públic. S'hi haurien adit més, per exemple, les parets de paredat de pedra de la resta d'edificis cinccentistes del mateix carrer, i encara més si haguessin estat de carreus de pedra picada, naturalment. Potser tot plegat estava relacionat amb els escassos recursos disponibles, o bé amb la menor importància que es devia donar als estudis universitaris en comparació amb els de més prestigi que s'impartien al seminari tridentí.

6. AHN. *Consejos* 22776. Exp. 10. Document de data 27/02/1770.

7. AHN. *Consejos* 22776. Exp. 10. Document de data 15/03/1770.

3.4 *El convent dels jesuïtes*

Els jesuïtes van arribar a Tarragona l'abril de 1575 cridats pel cardenal Gaspar Cervantes (1568-1575). Els escassos articles i estudis publicats es refereixen sobretot a l'etapa fundacional i s'han d'agrair al pare Borràs.⁸

Segons Blanch (Blanch, 1951) «Als 27 d'octubre de dit any 1575 se obriren los fonaments de la casa que vuy tenen, y als 18 de abril de l'any següent se posà la primera pedra al cantó de la casa que dona envés lo Portalet». És a dir, la primera pedra es col·locà davant de l'actual carrer del Portalet, a la cantonada amb l'antic camí que baixava al port (avui carrer de Sant Agustí), o sigui, a la cantonada dreta de la façana de l'actual església. Tot indica que la traça de la construcció era de Jaume Amigó, segons sembla deduir-se d'una carta del 29 de juliol de 1575, esmentada per Borràs, Mata i Carbonell. Efectivament, en base a aquesta carta, Sofia Mata apunta –i Carbonell ratifica– la possibilitat de l'autoria de Jaume Amigó, rector de Tivissa i una de les figures cabdals de l'arquitectura renaixentista a Catalunya (Mata, 2006 i Carbonell, 1997). Ara bé, de ben segur que la traça d'Amigó no es limitava a l'església, sinó que devia abastar el conjunt conventual. Un altre dels grans mestres de cases de l'època i col·laborador d'Amigó en algunes obres, Pere Blai, també va tenir alguna mena d'intervenció en les obres de la casa-noviciat, a l'entorn de l'any 1590 (Carbonell, 1997).

Tanmateix, les obres del conjunt s'alentiren i no es van reprendre fins al 7 de maig de 1581, en què arribà una carta del general de la Companyia amb l'autorització per a continuar-les. La carta indicava la necessitat de construir la part de l'edifici que servís per la instal·lació d'alguns novicis, deixant per més endavant l'obra de l'església (Carbonell, 1997). Naturalment, era més peremptori poder allotjar els novicis que no pas fer una nova església, perquè la comunitat es podia servir d'altres, com la de Natzaret, utilitzada ja en ocasions anteriors.

A finals de l'any 1581 se substituï el superior dels jesuïtes de Tarragona i el seu successor intentà modificar la traça primitiva, però aquest intent no reeixí. El mes de juny de 1583, des de Roma s'ordenava que les obres tiessin endavant, però el nou superior es mostrà reticent un altre cop, fins que en una carta al general, datada del 10 de febrer de 1585, claudicà i indicà que l'edifici es faria d'acord amb la traça primitiva. Mentrestant, l'església conventual fou beneïda el 5 d'abril de 1584, enmig de la polèmica sobre la traça que calia utilitzar, cosa que, entre d'altres senyalades per Carbonell, no deixa de ser un indicatiu de la provisionalitat amb que fou projectada, només pensada per a subvenir les primeres necessitats de la comunitat conventual.

---

8. La qüestió ha estat perfectament aclarida pel jesuïta Antoni Borràs i Feliu a la seva obra *El cardenal Gaspar Cervantes, fundador de la casa-noviciat de la Companyia de Jesús a Tarragona (1574-1575)*, anuari 1987 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya, 1988. Abans que ell, s'hi havia referit José Sánchez Real en una sèrie d'articles periodístics. I després, Sofia Mata i Marià Carbonell en un article que recull –i amplia– les informacions anteriors, sobretot les d'índole arquitectònica. Tant Sánchez com Mata i Carbonell són citats en notes posteriors.

Segons el parer del pare Borràs: «La misma iglesia, asemejaba mas a una capilla.» (Borràs, sense data).

El 1584 també quedava acabat el convent, almenys de forma suficient, perquè el dia 5 d'abril d'aquell any els jesuïtes hi van traslladar la seva residència definitiva (Salvat, 1987 i Morera, 1959). Fins aleshores aquestes obres havien estat finançades amb 20.000 lliures procedents de l'arquebisbat (Recasens, 2001).

Una missiva del pare Provincial al General de Roma, datada el febrer de 1585, explicava que la casa-noviciat «no está acabada de obrar». En aquell moment hi havia –se suposa que entre d'altres peces– dues sales iniciades. La primera ja tenia set cambres. La segona, quan estigués acabada, n'havia de tenir més de vint-i-cinc (Carbonell, 1997). En aquella època, el claustre ja devia estar finalitzat. Només disposava de dos costats, de tres i cinc arcades respectivament. A mitjan 1590 ja es va haver de reparar perquè quatre pilars havien cruït i fet moviment. Un contracte signat el 25 d'agost de 1590 informa d'aquesta incidència i descriu les obres de reparació previstes, que consistien, en essència, a construir dos arcs petits bessons dins de cada arcada (Carbonell, 1997). El document és de gran interès per conèixer amb força precisió les característiques d'aquest claustre de dues ales. El 4 de juny de 1592 es firmava l'època en compliment del preu fet (Carbonell, 1997).

El mateix any del contracte del paràgraf anterior se'n subscriu un altre, datat el 3 de novembre, en què s'acordava picar la cornisa del claustre i els capitells que la sostenien, alguns dels quals estaven «trencats o cruïts». En aquest nou document es remarca la dimensió de les dues ales del claustre, de tres i cinc arcades respectivament i, a més, s'especifica que els executors de l'obra treballaran «tot a coneguda del mre. Pere Blai o de dos mestres de cases» (Carbonell, 1997). Heus aquí, doncs, que tal com s'havia anunciat abans, els dos grans mestres de l'anomenada «escola del Camp renaixentista», Amigó i Blai, coincidiren també –ben probablement– en la casa-noviciat dels jesuïtes a Tarragona.

La causa dels problemes apareguts a les columnes i a la cornisa del claustre cal situar-la, amb tota probabilitat, en l'absència d'una fonamentació adequada. Efectivament, l'observació dels plànols aixecats amb motiu de les excavacions arqueològiques realitzades a la zona, abans de construir la nova seu de l'ONCE al costat de l'església, permet apuntalar aquesta hipòtesi (Macias, 1996).

Finalment, Carbonell dona notícia d'un tercer contracte, firmat el 9 de juny de 1592 amb motiu de la construcció d'una part força significativa de la casa-noviciat. Es tracta de la prolongació cap al sud de l'ala de llevant del claustre, la de les tres arcades. En amplada, la nova actuació ocuparia dues crugies: la primera, un passadís o corredor de la mateixa llum que el claustre; la segona d'una llum de trenta-vuit pams, també coincident amb la de la crugia preexistent que es perllongava. Unes quantes peces importants es projectaven en aquesta ampliació: el rebost, de vint-i-quatre pams de longitud, a l'extrem més proper al convent de Santa Clara; la cuina, de

quaranta-quatre pams, a continuació; el refetor, que només s'havia de tancar, entre la cuina i l'escala, i l'escala nova, de trenta-tres pams i mig, de trenta-sis graons repartits en quatre voltes i amb quatre replans, tot pavimentat amb pedra negra. L'obra s'havia d'acabar en el termini de nou mesos, però es devia retardar, perquè no fou visurada fins al 8 d'abril de 1594 (Carbonell, 1997).

Des que es col·locà la primera pedra l'any 1576 fins que s'acabaren les obres descrites anteriorment l'any 1594, havia transcorregut un termini de divuit anys durant el qual s'havia bastit un conjunt conventual que havia de satisfer les necessitats de la Companyia de Jesús a Tarragona durant la propera quarantena. El claustre quedaria només amb dues ales, sense tancar, pel que sembla d'una forma volguda, encara que pogués donar la sensació de ser una obra inacabada, tal com explicava Gaietà Barraquer Roviralta a l'inici del segle xx tot dient que el pis inferior del claustre estava format per galeries «aún hoy incompletas».⁹ D'acord amb la interpretació dels plànols manejats, el claustre feia, exactament, cent vint per setanta-dos pams. L'ús d'aquesta unitat de mesura, típicament camptarragonina, diu molt a favor de la intervenció de Jaume Amigó en la traça del conjunt conventual.

Així, doncs, cap a l'any 1600, l'edificació estava organitzada tot conformant una planta en forma de te, a l'angle interior ponentí de la qual hi havia un claustre de dos únics costats desiguals. El primer pal de la té constituïa tota la façana a la Rambla Vella, que presumiblement s'iniciava just a la cantonada de l'actual església (la primera pedra s'havia col·locat allí), a la cantonada del camí del port. El segon pal de la té és el que s'havia perllongat en planta baixa el 1594.

La primitiva església estava separada de la resta d'edificacions, perpendicular al camí del port i entre aquest camí i el vèrtex mai construït del claustre. Disposava d'un presbiteri elevat, sota del qual hi havia una cripta funerària, amb nínxols a les parets. L'accés a l'església era lateral, pel costat nord, de manera que els religiosos havien de transitar un tram al descobert per arribar-hi. Igual com també ho havien de fer per arribar a l'entrada de la cripta, situada sota la capçalera del temple i amb accés des del claustre. Segons està justificat en un treball previ, les dimensions netes de la nau d'aquesta església eren de setanta-cinc per vint-i-cinc pams, és a dir, un rectangle d'escassa superfície amb els costats seguint la relació 1:3. Els contraforts donaven lloc a un número imparell de capelles laterals, probablement tres per cada banda. La profunditat neta de les capelles havia de ser d'uns deu pams, per tal que hi cabés l'altar al fons i hi hagués un espai davanter on se situaria l'oficiant i on es podia fer algun enterrament. Probablement, les capelles laterals estaven un parell d'escales més altes que el paviment de la nau. El presbiteri tenia una amplada de vint-i-dos pams i una profunditat de vint-i-dos o de vint-i-cinc. L'amplada és idèntica a la del cos petit de la cripta i una mica inferior a la de la nau, tal com era costum, això últim, en

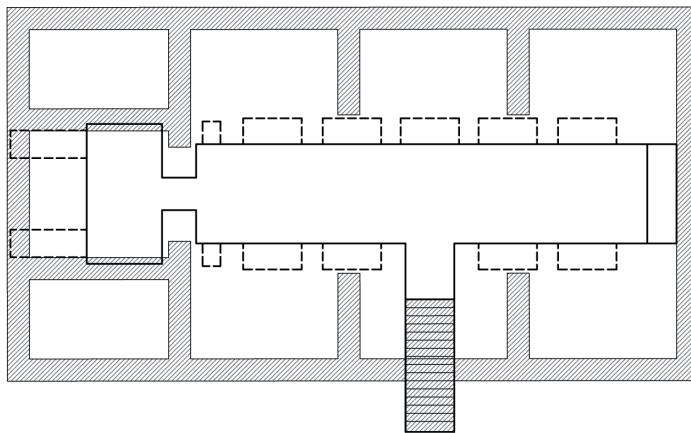
---

9. El text de Barraquer és a Barraquer, 1906 i és citat a Carbonell, 1997.

les esglésies renaixentistes, on se solia disposar una mena de diafragma entre la nau i el presbiteri que podia adoptar la forma d'un arc de triomf clàssic. La profunditat de vint-i-cinc pams correspon a la de la cripta primitiva més els nínxols col·locats de punta en el parament frontal. No obstant això, fora ben inusual que el presbiteri tingués més profunditat que amplada, i per això es dona com a més possible una planta perfectament quadrada de vint-i-dos per vint-i-dos pams (Llop, 2007).

L'entrada a l'església antiga es devia fer des del convent per la façana lateral nord, la més immediata. També hi devia haver una altra porta per al públic a la façana del camí del port, aixecada unes quantes escales sobre la rasant d'aquest camí. Fet i fet, tant l'església antiga com la seva cripta s'havien projectat per al servei conventual, de manera que el paviment del convent-seminari estaria a la mateixa cota que el de l'església i, per tant, més alt que la rasant del camí, que baixava des del Portalet. No resultaria estrany, doncs, que inicialment no hi hagués entrada des del camí del port.

Per tant, l'església antiga era realment petita i es podia considerar una construcció provisional. Per més que als anys 1628 i 1629 s'hi feren obres importants, cent anys més tard es va escometre l'obra definitiva, que faria desaparèixer gairebé qualsevol rastre de la primitiva, de la qual només quedarien la cripta i la tomba del benefactor Onofre Morell.

(metres) 0 1 2 3 4 5 10 15

(vares) 0 1 2 3 4 5 10 15

Fig. 4a Planta de l'església primitiva dels jesuïtes (Llop, 2007: 86, 91).

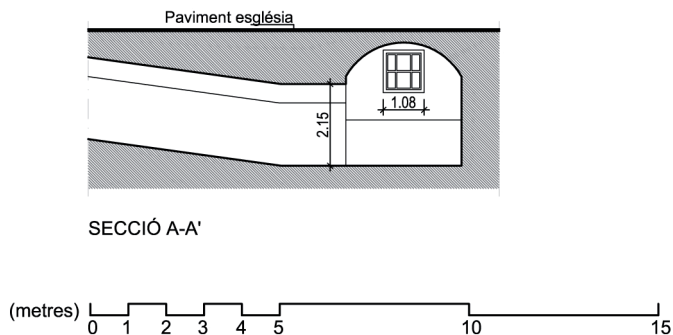

Fig. 4b Reconstrucció hipotètica secció transversal de la cripta de l'església primitiva dels jesuïtes (Llop, 2007: 86, 91).

3.5 L'hospital de Sant Pau i Santa Tecla

L'obra de l'hospital començà l'any 1580, un cop reunit un capital inicial de 4.500 lliures de provenença repartida entre el municipi (2.800), l'arquebisbe (1.200) i el capítol de la Seu (500). La inauguració oficial de l'equipament tingué lloc per Sant Maties (14 de maig) de l'any 1588, tot i que faltava per construir l'església, el cementiri i una part de la teulada, els quals no s'acabarien de fer fins a l'any 1600 (Recasens, 1998: 53).

Es tenen molt escasses notícies de l'època de la construcció. L'última que he pogut aplegar és un memorial de tota la fusta necessària, redactat el 18 de febrer de 1581; comprenia filets de diferents dimensions, llindes i vuitens.¹⁰ Res més fins a la data de la inauguració.

És possible precisar una mica més la informació facilitada per Recasens i conèixer amb força aproximació la configuració primera de l'hospital tot resseguint diferents inventaris de béns mobles realitzats amb motiu de les successives preses de possessió del capellà o majordom de l'establiment. Tots aquests inventaris van ser protocol·litzats per Bernat Gendre, notari de Tarragona,¹¹ i han estat inicialment treballats per Isabel Companys i Farrerons. El primer és del 2 de gener de 1589, el segon dels dies 3 d'agost i 16, 19, 27 i 28 de setembre de 1594, el tercer del 21 i 22 d'agost de 1595, el quart dels dies 4, 13 i 15 de gener de 1597; el cinquè es va realitzar els dies 8, 12 i 13 de gener de 1599, i l'últim, els dies 5 i 6 de novembre de 1602.

El primer inventari fou realitzat set mesos després de la inauguració. Aleshores només s'havien construït dues ales de l'edifici, la de llevant i la de migdia. Amb aques-

10. AHT. Manuals notariales Tarragona. Notari Bernat Gendre. Sign. top. 60. Fol. 349 i seg.

11. AHT. Fons notarial de Tarragona. Sign. top. 64 i 65.

ta disposició es delimitaven en el solar tres zones lliures d'edificació. Eren l'hort, a llevant; el fossar, a migdia, on s'enterrarien aquells que morien a l'hospital i no tenien altra sepultura al fossar comú, i el pati. S'anomenava pati aquell espai lliure que s'utilitzava per entrar des de la via pública i on, al cap de poc, s'hi construiria el claustre i la tercera ala de l'edifici, la que estaria alineada amb el carrer i contindria l'església de l'hospital. De fet, el pati devia estar tancat al carrer, tal com ho demostra la data de 1586 que figura incisa a la clau de l'arc de l'actual porta del servei d'emergències. Aquesta obertura és anterior a la data d'entrada en servei de l'hospital (1588) i devia formar part de la tanca del recinte. Més endavant esdevindria la porta d'entrada a l'església des del carrer. El pati havia d'estar pavimentat i amb pendents per tal d'aconduir l'aigua de pluja cap a la cisterna construïda sota del futur claustre, que és esmentada en tots els inventaris, talment com el pou. Els brocals de la cisterna i del pou, al bell mig del pati del claustre, encara es conserven avui dia. L'aigua s'extreia mitjançant una corriola, o bé s'aconduia amb inclinació cap a les dependències que necessitaven aigua, com la pastera i la bugaderia, situades en una planta semienterrada, a l'ala sud.

Els inventaris dels anys 1594 i 1595 fan constar l'emmagatzematge de bones quantitats de biguetes i jàsseres de fusta, al pati, cosa que significa que les obres continuaven. I continuaven, sense cap dubte, d'acord amb una traça prèvia comprensiva de totes les fases de l'edificació. Sembla evident que la fusta emmagatzemada s'havia d'utilitzar en la construcció del sostre de l'església, les parets de la qual ja haurien assolit l'alçada requerida el mes de setembre de 1594. Aleshores hi havia, a terra, 47 fustets de Tortosa de trenta a trenta-dos pams. El fustet era un cairat de fusta de pi del mercat de Tortosa que oscil·lava entre els vint i els vint-i-quatre pams de llargària, segons la definició de la Gran Enciclopèdia Catalana. La llargària de la definició lliga bé amb la dimensió dels diferents trams de la nova església, cosa que no passa amb la llargària de l'inventari, segurament equivocada per un error en l'amidament en obra. A l'hora de fer l'inventari del mes d'agost de 1595, ja s'haurien col·locat una part dels fustets, però també haurien arribat altres carregaments a peu d'obra, de manera que faltaven per col·locar dues jàsseres grans de xiprer i cinquanta-sis fustets (ara no se n'especificava la llargària). Les jàsseres havien de ser realment d'una gran secció, i molt pesades, perquè calia que salvessin una llum neta de quaranta pams. Fet i fet, si es compta que els fustets es podien col·locar cada tres pams, resulta que en cada tram de l'església n'hi hauria 14. Això vol dir que en aquella data hi havia dos trams de sostre construïts i quatre per construir. Atès que a l'inventari del gener de 1597 ja no s'esmenten fustets ni jàsseres, caldrà suposar que la totalitat del sostre ja s'havia acabat i que faltava poc per finalitzar del tot l'obra de l'església. L'any 1600, segons Recasens, ja estava en servei.

Les dues ales ja construïdes abans de l'església constaven de dues plantes sobre la rasant del carrer. Ara bé, a causa del pendent suau del terreny, l'ala del sud tenia a

més una planta semienterrada on se situaven les dependències auxiliars, com ara el pastador, el celler, la bugaderia i l'estable.

A la planta baixa de l'ala de llevant hi havia les habitacions del capellà, majordom o administrador, i també la sala dels malalts masculins. A la planta alta s'hi accedia mitjançant unes escales la caixa de les quals, ben probablement, és la mateixa que l'actual. Mentre no estigués acabada l'església, en aquesta planta hi hauria l'habitació del sagristà i la capella, tan petita que el confessorari havia de ser fora, al passadís.

A la planta baixa de l'ala de migdia s'hi trobava la cuina, a la planta semienterrada les dependències auxiliars esmentades abans, i a la planta alta, comunicada amb l'ala de llevant, hi havia la sala de les dones malaltes, la dels convalescents i la dels infants, de vegades designada com a «sala dels nafrats».

A totes dues ales, és versemblant l'existència d'una planta sotacoberta o golfa, tal com era costum a l'època, amb encavallades de fusta per fer el pendent de la coberta i per alliberar un espai addicional que sempre es podria utilitzar com a cambra de mals endreços.

La realitat construïda que s'intueix de l'estudi dels cinc primers inventaris, es modificaria significativament amb l'últim inventari, l'any 1602, moment en què ja hi constaria construïda l'església i en què, a més, el pati passaria a denominar-se claustre. L'església, doncs, tenia un accés lateral des del carrer, directe a la primera tramada de la nau, comptant des dels peus, i estava orientada seguint la direcció ponent-llevant, que era l'habitual i tal com estaven orientades totes i cada una de les esglésies i capelles construïdes a finals del segle XVI a la mateixa banda de l'actual Rambla Vella: Sant Francesc, seminari, jesuïtes i clarisses.

L'església era d'una sola nau i sense els contraforts convencionals, substituïts aquí per simples parets amb pilastres a la part interior. Això significa que, tal com s'ha fet avinent amb anterioritat, la nau no estava coberta amb una volta estructural, sinó amb un sostre pla tradicional de jàsseres i biguetes de fusta. Més endavant es construïrien les voltes d'aresta de maó de pla com a acabat interior, sense cap funció portant, les restes de les quals encara es poden apreciar a la fotografia de la figura 9, dels anys noranta del segle passat.

L'amplada de la nau era de quaranta pams, i la llargada de cent pams, és a dir, l'amplada multiplicada per 2,5. El presbiteri era rectangular, i de només setze pams de profunditat. Convé especificar, de cara als estudis sobre la unitat de mesura utilitzada, que es tracta, sense cap dubte, del pam tarragoní, de 19,5 cm. Entre el presbiteri i la nau hi havia el típic diafragma del Renaixement camptarragoní, consistent en un arc triomfal, tal com es pot observar en els dibuixos de planta que representen l'estat de l'immoble abans de les grans intervencions que s'iniciaren als anys setanta del segle XX i que modificaren totalment la configuració arquitectònica del conjunt. Sembla que l'església no ocupava la totalitat de l'ala nord, sinó que deixava a la banda

de ponent un espai lliure, per on s'accedia al recinte hospitalari, i que no seria edificat fins bastant més endavant.

El claustre, que es conserva, és rectangular de cinc per tres arcades, com el del convent dels jesuïtes, amb els passos perimetrals de vint pams d'amplada. El claustre de l'hospital, pel fet de no ser conventual, deixava de tenir la típica funció deambulatoria pròpia de les comunitats amb vida més o menys contemplativa, i mantenia tan sols la d'espai organitzador de les diferents dependències. És per això que, a la planta baixa, les arcades, obertes també per la seva part baixa, permetien el pas per travessar l'àmbit del claustre en qualsevol direcció, sense cap impediment per transitar de l'espai cobert al descobert: les columnes no naixien en una bancada o pedrís, sinó directament a terra.

A finals d'aquest segle XVI, doncs, només s'havia construït la meitat occidental del solar, inclosa l'església. Devia quedar lliure, però, l'extrem més occidental, on temps a venir s'hi situaria el pati de les comèdies i, més endavant, s'hi edificaria el teatre.

4. EL SEGLE XVII

4.1 *El seminari*

L'any 1606 els administradors del seminari capitulaven l'execució del portal d'entrada del seu centre als mestres de cases Llàtzer Rovira i Blai Soler pel preufet de norantadues lliures i dotze sous. Havia de ser fet amb pedra del moll, «al rusticano», de forma quadrangular, de vint-i-dos pams d'altura i tretze d'amplada.¹²

L'any 1636, els arcs del claustre del seminari amenaçaven ruïna i suposaven un perill per als alumnes, de manera que es va fer necessari executar les obres de reparació pertinents.¹³ Això és exactament el mateix que havia passat amb el claustre del convent dels jesuïtes, i allí encara més aviat. Efectivament, allí, tal com ja hem dit, a mitjan 1590, quatre pilars del claustre ja havien fet moviment i cruïxit, de manera que calia reparar-los (Carbonell, 1997).

La guerra dels Segadors convertí totes o part de les aules de la universitat en dependències militars. Efectivament, la falta de casernes a la ciutat havia fet que l'any 1645 algunes aules es transformessin en quadres. L'any 1646 s'hi aquarteraven tropes del marquès de los Vélez. El seminari va quedar bastant danyat i es va haver de tancar durant alguns anys. Passada la guerra, al mes d'agost de 1665 es va restaurar el claustre i la paret que tancava l'edifici. Al mes següent es van poder col·locar els mobles, que prèviament s'havien guardat en cases particulars. L'any 1673 es va restaurar el refector, l'escala, la cuina i altres dependències, de forma que al setembre de 1674 es van poder reiniciar les tasques docents.

En aquella època, la universitat també aixoplugava l'escola de primeres lletres, el col·legi d'estudiants pobres i la Germandat Escolar.

L'any 1684, l'ensenyament universitari de la càtedra de gramàtica es confiava als jesuïtes (Olivé, Prats i González, 2006: 53), però es desconeix si l'impartien a la universitat o bé al seu col·legi. Més endavant, el 1698, se sap que les aules on ensenyaven els jesuïtes foren traslladades al seu col·legi (Cadiñanos, 1998). La constatació és important pel fet que, a banda de les coincidències de tipus constructiu, a través del temps es produí un transvasament bastant natural de la tasca docent entre els dos edificis. Transvasament que es va iniciar, doncs, a finals d'aquest segle XVII.

---

12. AHT. Fons notarial Tarragona. Notari Bernat Gendre. Sign. top. 60. Fol. 560 i seg. El document no especifica el dia ni el mes.

13. Serres adjudica erròniament el claustre a la universitat.

4.2 *Els jesuïtes*

Durant el segle XVII es produïren algunes iniciatives relacionades amb l'execució d'obres a l'església. Així, el 7 de novembre de 1628, el consell municipal atenia una petició dels «pares de la Companyia en la qual demanan que la Ciutat se serveca de donarlos en lo camí que va al port sinch pams de ambit quels convé per fer la obra de la iglesia ques va fabricant y que se serveca lo magch. Consell de ayudarlos en alguna charitat de diners per adjut» (Sánchez, 1994). El municipi acceptà de fer la donació de la terra, però s'excusà en la dels diners. L'any següent de 1629, els jesuïtes sol·licitaren a la ciutat que se'ls deixessin les bigues que hi havia a les arcades de la font del Llorito per poder fer bastides per a l'obra de l'església, bigues que retornarien quan els fos indicat. S'acordà atendre la petició el 28 de maig de 1629, prenent bona nota del número, característiques i dimensions de les bigues deixades (Sánchez, 1994).

Ara bé, les obres que s'emprengueren en aquella època no podien ser de gran envergadura i no es corresponen amb les de l'església actual. Sembla que s'hagi de suposar la unitat de les obres esmentades en els dos documents anteriors, datats amb sis mesos de diferència. Però aquestes obres havien estat iniciades abans de disposar dels cinc pams de terreny del camí del port, cosa que indica que la seva necessitat no podia ser peremptòria, perquè el municipi podria haver denegat la petició. Per tant, havia de tractar-se d'obres projectades per ser executades íntegrament a l'interior de la propietat dels jesuïtes, però que podrien arrodonir-se en el cas d'obtenir els cinc pams addicionals. Aconseguir millors prestacions en les edificacions preexistents podria haver estat ben bé el propòsit dels promotors. Però en cap cas, queda clar, es podrien haver iniciat les obres de la nova església.

Per tant, és cert que en aquella època es feien obres de certa consideració a la primitiva església, potser la construcció d'un cor o bé de tribunes sobre les capelles laterals, per tal d'incrementar-ne la capacitat. I probablement també es construí una nova façana al camí del port, tot formalitzant un accés públic des de l'exterior amb escales incloses, cosa que hauria fet necessària l'ocupació d'una part de la generosa amplada del camí del port. Tanmateix, cal insistir-hi, aquestes obres no es referien a l'església nova. Sembla més versemblant que s'executessin en el context de l'ampliació del col·legi, que es dugué a terme l'any 1629 per tal que servís també de seminari de lletres i per poder tenir agrupats a Tarragona tots els novicis de la província d'Aragó (Cadiñanos, 1998).

No és probable que durant la guerra dels Segadors (1640-1644) s'enregistrés alguna activitat constructiva. Quan les tropes reialistes van ocupar la ciutat l'any 1640, es van plantejar la qüestió d'enderrocar les edificacions situades al sud de la muralleta –entre elles les dels jesuïtes– per tal de fortificar la ciutat, però la gran despesa que suposava aquest projecte, finalment, va desaconsellar-ho i la fortificació va construir-se més cap al sud (Mata, 1997). Després, l'exèrcit francès va sotmetre la ciutat a dos

setges. El primer, entre el 13 de maig i el 23 d'agost de 1641; el segon, entre el 28 de juliol i el 14 de setembre de 1644, quan la ciutat va ser atacada amb violència, des del mar i des de terra, amb continus bombardeigs, sense arribar a ser ocupada.

La documentació manejada proporciona elements que permeten conjecturar que, en el lloc que ocupen els primers trams de l'església actual, començant pels peus, no hi havia res més construït que una simple paret de tanca. Possiblement, aquest era ja des de l'inici l'espai reservat a l'església, i les primerenques discussions sobre la idoneïtat de la traça del conjunt haurien tingut com a tema principal, tal com ja s'intuïa, l'oportunitat de construir una gran església o bé de deixar-la prevista, tot adequant la traça del convent a aquesta previsió de futur. Finalment es decidí posposar la construcció de la gran església. Aquesta circumstància també motivà, de ben segur, que es deixés per més endavant completar el claustre amb els altres dos costats per tal de donar-li el sentit tradicional de deambulatori. El claustre, que hauria estat al costat de l'església quan es construís, també n'hauria facilitat l'accés de la comunitat conventual tant per la planta baixa com per la planta primera, que hauria connectat amb les tribunes i el cor, tal com era habitual.

L'any 1642 morí el cavaller Onofre Morell, gran benefactor dels jesuïtes, a qui deixà hereus de la seva fortuna. Gràcies a aquesta herència es podria construir més endavant la nova església. Per això s'escau ara de fer una succinta referència d'aquest singular personatge. Fill i nét de mercaders falsetans establerts a Tarragona, es llicencià en dret, però mai va deixar les activitats comercials. Es vinculà familiarment amb la destacada família Sabater, un membre de la qual era el comandant de la flota de les galeres catalanes. Cavaller des de 1622, l'any 1629 fou inclòs a la bossa dels insaculats per a oïdors de la Diputació del General per l'estament militar i el 1640 va promocionar i passà a la bossa dels diputats militars. També va ser el diputat local a Tarragona en el trienni 1632-1634. Home de confiança de les comunitats jesuítica i caputxina, morí sense fills, assistit pel pare Baltasar Gracián. El mateix Gracián deia «que nos ha dejado toda su hacienda, que valdrá pasados los treinta mil escudos, y aun fueran cuarenta mil si no fuera la revolución de los tiempos y alteraciones de Cataluña». Era una quantitat immensa. Se li donà sepultura a la capella major de l'església primitiva dels jesuïtes. «Apenas capituló Barcelona en 1652, los bienes de Morell quedaron asegurados a la casa de Tarragona, destinados, según voluntad del testador, a la fábrica de la iglesia; y el general, padre Goswin Nickel, ordenó que en toda la Compañía cada padre ofreciese tres misas y cada hermano rezara tres rosarios por el alma de tan insigne bienhechor.» (Llop, inèdit: 3).¹⁴

14. El cavaller Onofre Morell és un personatge interessantíssim i perfectament desconegut. Amb el temps, n'he aconseguit força documentació, que queda inclosa en el treball inèdit citat i que s'ha publicat parcialment en articles molt curts. No crec que el treball present sigui l'adequat per estendre's en aquesta biografia, sinó que haurà de ser objecte d'una publicació específica.

5. LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVIII

5.1 Un mal inici: l'explosió de la torre Grossa i la guerra de Successió

La nit del 3 de setembre de l'any 1700 un llamp va caure a la torre Grossa, situada davant de l'església dels franciscans. Estava plena de municions i va provocar una violentíssima explosió que va commocionar la ciutat i va provocar morts i danys molt considerables a les edificacions properes: l'església i el convent de Sant Francesc, la universitat, l'hospital, la muralla i les cases de l'entorn.

Atesa la situació del convent davant mateix de la torre, els franciscans foren els més perjudicats per l'explosió. Quatre religiosos i dos escolans hi deixaren la vida. A banda d'això, no es tenen notícies precises dels danys materials, però cal suposar que la destrucció del convent fou gairebé total i que calgué refer-lo de nova planta i amb una nova disposició. La comunitat establí nova residència provisional a la casa dels orfes, prop de la catedral, i també de forma provisional utilitzà l'església de Natzaret per a les celebracions.

Sánchez Real diu que l'any 1704 ja s'havia habilitat una part del nou convent i que l'onze de juny d'aquell any s'hi traslladà el Santíssim (Sánchez, 1950). Es devia dipositar en un espai habilitat expressament per a això fins que no es pogués bastir la nova i gran església, la traça de la qual s'encarregà al mestre de cases Josep Abat l'any 1710, segons consta en una làpida de la cantonada exterior de l'església.

Les dependències conventuals s'organitzaren aleshores d'una altra forma. El claustre, possiblement, també es construí de bell nou, sense aprofitar les pedres de l'anterior, perquè altrament no hi hauria les boles escurialenques esculpides en baix relleu sobre els capitells, tal com es veuen avui dia. De ben segur, les obres de reedificació del conjunt conventual s'allargarien fins a mitjan segle XVIII.

A l'edifici de la universitat quedà danyada la part de l'estructura que era més propera a la torre Grossa, tot i que no es pot precisar l'abast real de l'afectació. No obstant això, els danys devien ser de consideració perquè els administradors de la Universitat demanaren el 4 d'octubre que es permetés impartir classes a l'antic refetor i l'11 de novembre següent sol·licitaven la capella de Santa Tecla la Vella amb la mateixa finalitat.

Per altra banda, pel que fa als jesuïtes, el consell municipal de la ciutat de Tarragona acordà el 2 de setembre de 1703 que «dieran las cátedras de gramática en el colegio y no en la Universidad literaria, pues los estudiantes les molestaban y apedre-

aban al salir de ellas.» (Morera, 1959). Se sap que aquestes classes les impartien a les seves dependències des de feia anys, però potser les havien interromput.

Per al coneixement de la cripta de l'església dels jesuïtes, és important la notícia de dos enterraments que s'hi van realitzar els anys 1707 i 1708, de sengles membres de la família Kies. El primer, de Maria Gertrudis Kies, de 15 anys, filla de Joan i Mariàngela, que va ser enterrada en el nínxol superior dels quatre que contenia el primer compartiment situat a mà dreta baixant l'escala.¹⁵ El segon enterrament era el del pare de l'anterior, Joan Kies, dipositat a la tomba construïda a terra a l'interior de l'església.¹⁶ Convé fer notar que en el primer document s'indica l'existència de quatre nínxols en columna en el primer compartiment o lòcul. Del segon document cal retenir l'expressió «introhito Ecclesia», és a dir, 'a l'entrada de l'església'. Sigui com sigui, en aquesta cripta s'enterraren alguns personatges distingits de la ciutat –els Kies ho eren, malgrat residir entre Barcelona i Vila-seca– que devien haver-ne adquirit el dret lliurant a l'orde una determinada quantitat de diners¹⁷.

El pacte de Gènova es firmà el 20 de juny de 1705, però la ciutat no es declarà favorable a l'arxiduc Carles fins l'octubre de 1706. Tot seguit els anglesos i les tropes catalanes la fortificaren. Finalment, l'1 de juliol de 1713 es pactava la rendició i les tropes de Felip V van entrar pacíficament a la ciutat el dia 14 següent. El final de la guerra de Successió, l'any 1714, comportà una dura repressió i l'assimilació de Catalunya per Castella en el marc de la nova planta decretada per Felip V.

A Tarragona, entre els anys 1719 i 1730 es construí l'església de les monges de l'Ensenyança, la primera que seguia el model de les tres copinyes que havia importat el mestre Pere Gonella. D'acord amb el mateix model, l'any 1723 s'iniciava l'església de la Trinitat, i poc després, cap al 1730, la de Sant Agustí, que s'estudià després amb més detall. I per fi, també es van reformar i ampliar les esglésies de Sant Miquel del Pla (1734-1737) i de Natzaret (1738-1742), que responien a la mateixa tipologia i que utilitzaren aquest sistema de voltes «de les tres copinyes», que tan atractiu devia

---

15. AHT. Fons notarial de Tarragona. Notari Francesc Fochs. Manual de 1707. 11/06/1707. Diu així: «In parte inferiori scale dicte sepulture in primo loculo ad manum dexteram in departamento superiori ex quattuor departamentis in dicto loculo factis et existentibus.»

16. AHT. Fons notarial de Tarragona. Notari Francesc Fochs. Manual de 1708. 16/08/1708. Diu així: «Sepultura dicta Ecclesia dicta Domus Probationes quo constructa et fabricata est in terra in introhito Ecclesia.»

17. Joan Kies Hellmond era holandès, cònsol del seu país a Barcelona i vinculat al negoci de l'aiguardent. Va ser el primer dels grans comerciants estrangers d'aterrar al Camp de Tarragona. Va comprar el castell de Vila-seca. Cavaller des del 1692, el 4 d'agost de 1694 batejava, a Vila-seca, la seva filla Anna Kies Sala. Com a mínim tres dels seus fills foren interns a Tarragona per seguir estudis, un dels quals a la casa de provació dels jesuïtes. El 16 d'agost de 1708 era enterrat a l'església dels jesuïtes, després d'haver-hi enterrat una filla. S'ha de remarcar que no era massa habitual que les famílies distingides escollissin sepultura en aquesta església: dels vuit enterraments certs enregistrats per Rovira abans de l'any 1730, només el cos de Joan Kies hi fou dipositat (Rovira, 2000).

resultar. Més endavant, el model es repetiria a les esglésies de la Canonja, Perafort, Puigdelfí, Ardenya, Botarell i el santuari de Montornès (Llop, inèdit 2).

Amb la guerra de Successió, l'any 1707 el conjunt de l'estudi fou ocupat pels militars, que no l'abandonarien en bastants anys. Se sap que entre 1717 i 1724 es realitzaren obres per adaptar els edificis a les noves funcions militars. Concretament, el 9 de desembre de 1719 s'iniciaren obres d'envergadura per allotjar la tropa dels regiments de Calatrava i Orà, que fins aleshores s'estava en cases particulars. Les obres consistiren en l'adaptació de locals, tant de la universitat com del seminari, per a quadres de cavalleria i caserna per a la tropa. A més, sobre les aules universitàries es construïren habitacions per als oficials.

El març de 1719 «se tiene noticia avia junto a la Universidad una Casa, o Collegio, en donde se mantenian 16 o 18 estudiantes de rentas de diferentes Universidades, o Comunidades» i el rei manava que s'investigués aquesta circumstància en el context de la supressió de les universitats catalanes i la creació de la de Cervera (Olivé, Prats i González, 2006). Les classes universitàries de gramàtica, doncs, continuarien sent donades pels jesuïtes, al seu col·legi.

La pèrdua de la guerra comportà també la pèrdua dels estudis universitaris de Tarragona, igual com el de totes les universitats catalanes. Els estudis passaren a dependre de la Universitat de Cervera i, a partir del febrer de l'any 1724, per Reial Cèdula, els de caire universitari que quedaren a Tarragona es donaren sota el parai-gua d'allò que es denominà «Reial Estudi Literari», institució hereva de la suprimida universitat.

Per tant, fins el setembre de l'any 1724 els edificis de l'estudi no van ser desocupats pels militars. Després d'aquesta data es rehabilitaren els edificis i, en les golfes del Reial Estudi Literari s'hi acolliren quaranta-dos estudiants pobres, agrupats en habitacions dobles i amb una sala comuna moblada amb taules i bancs per estudiar.

5.2 *La nova església dels jesuïtes*¹⁸

La nova església va ser finançada íntegrament amb els cabals de l'herència del cavaller Onofre Morell i va ser traçada pel germà Antonio Forcada, que havia nascut a Saragossa el 22 de març de 1701 i que havia ingressat a la Companyia de Jesús el 12 de setembre de 1735. El juny de 1745 va arribar a Buenos Aires en una expedició de missioners i va viure a Sud-Amèrica fins a la seva mort l'any 1767.

El germà Forcada era arquitecte i consta que va treballar al Río de la Plata en moltes edificacions, algunes de les quals s'han pogut precisar. Se li atribueix la propietat d'un lot de plànols referents a construccions americanes i espanyoles que hi ha al col·legi jesuític de la Inmaculada, a Santa Fe. Tots els plànols són de col·legis

18. Aquest capítol està desenvolupat a Llop, 2007.

i esglésies de la Companyia de Jesús i tenen la mateixa cal·ligrafia en les llegendes i anotacions. Hi ha un conjunt d'onze plànols d'edificacions espanyoles, de les que vuit estan situades a la província jesuítica d'Aragó, que comprenia els antics territoris de la corona aragonesa. Un d'ells és el de la “Yglesia y Colegio que se h(a)lla En Tarragona de la Compañia de Jhs.”, que es reproduceix a la figura següent.

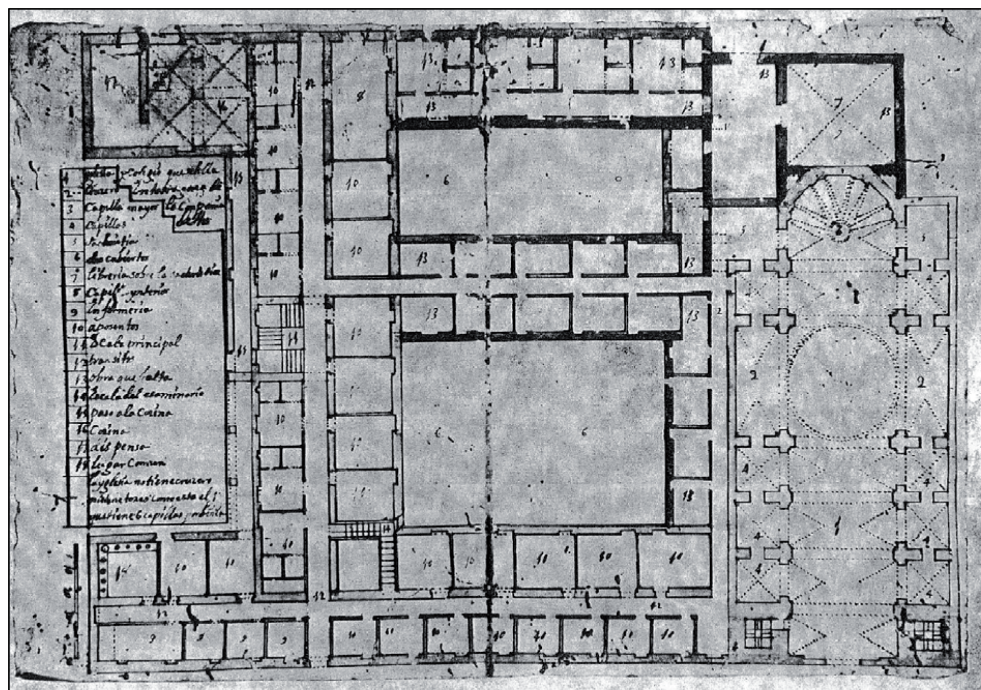

Figura 5. Convent dels jesuïtes. Plantes d'Antonio Forcada, publicades per Guillermo Furlong.

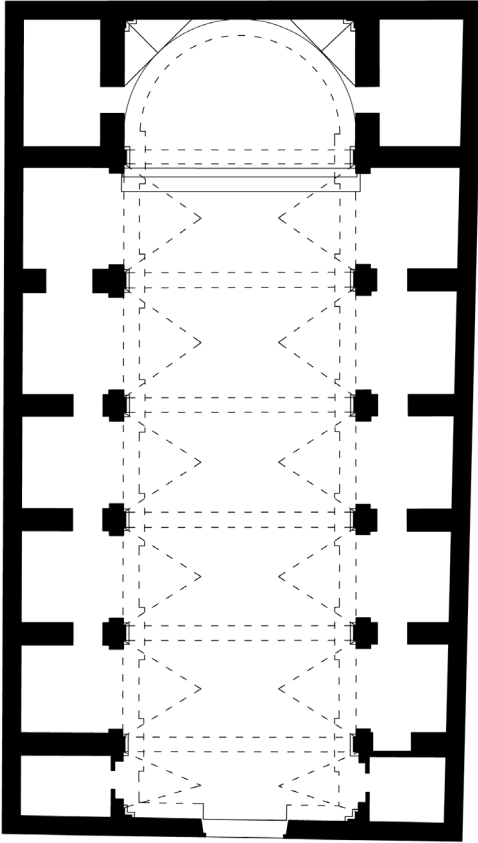
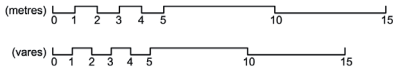

Figura 6. Planta de l'església actual de Sant Agustí. Aixecament de l'autor.

En el plànol esmentat s'hi projecta una ampliació del convent («obra que falta»), que tancava el claustre pels dos costats lliures i en creava un altre al darrere. Pel que fa a l'església, era sospitosament similar a l'actual però amb la diferència que comptava amb un absis semicircular i un creuer amb cúpula. En canvi, en les dimensions de la nau i la disposició dels contraforts, les diferències són mínimes. No està firmat ni datat però fou traçat per Antonio Forcada en una data que es pot situar entre els anys 1735 i 1740. Les quatre primeres tramades de l'església coincideixen amb la traça de Forcada, que pretenia mantenir íntegre el claustre i completar-lo amb els dos costats que faltaven per tal de possibilitar l'ampliació del convent de la manera que també tenia projectada i que s'observa a la figura 5. Però alguna cosa no va acabar de quadrar

perquè, un cop iniciades les operacions de replanteig, es devia veure que la proposta situava l'església de tal forma que comportava haver de malmetre considerablement la cripta de l'església vella, pel fet que la paret lateral de la nova església no coincidia amb la capçalera de l'antiga, on hi havia l'entrada a la cripta. Així, es va decidir desplaçar l'església uns tres metres i mig cap a llevant per tal de salvar la cripta, encara que amb aquesta nova disposició s'hagués de sacrificar la cinquena arcada del claustre i comprometre també la seva continuïtat a través de l'ala que havia de ser paral·lela a l'església. El respecte als difunts pesava més que qualsevol altra consideració.

La hipòtesi del desplaçament cap a llevant no és de cap manera gratuïta. No només es fonamenta en allò que evidencien els plànols i en el fet que, a ponent de l'església, entre aquesta i el camí del port, hi va quedar un terreny residual que més endavant s'aprofitaria per construir-hi cases; a més d'això, els plànols de la memòria arqueològica prèvia a la construcció de la nova seu de l'ONCE, al costat llevantí de l'església (Macias, 1996), situen de forma clara la posició de la boca de la cisterna que recollia i emmagatzemava les aigües pluvials que queien en el claustre i en les cobertes tributàries. Per tradició i per lògica, les boques de les cisternes dels claustres es construïen en el seu centre de gravetat. Doncs bé, si el claustre que s'estudia també respon a la norma, tal com és d'esperar, la nova església va ocupar una faixa de 65 cm del seu espai descobert, malmetent decisivament la cinquena arcada.

Probablement, l'església es començà a construir pels peus, de la forma prevista i fins arribar a la vora de l'església vella, encara operativa, on s'havia projectat el creuer. En arribar en aquest punt s'havia d'enderrocar ja l'església vella i en aquest moment es produí una reconsideració del projecte i se'n modificaren dos trets importants.

Primer, es decidí prescindir del creuer i de la cúpula i continuar la nau iniciada amb dues tramades més, potser tot aprofitant alguna part de paret de l'antiga església. Per aquesta raó, les dues tramades afegides són d'una longitud diferent –més gran– que les anteriors.

La segona modificació introduïda també és substancial: es tractava de la substitució de l'absis semicircular per un altre de planta rectangular, de profunditat igual a la meitat de l'amplada de la nau. D'aquesta manera es pretenia cobrir el presbiteri amb dues trompes per sustentar una volta de quart d'esfera, sistema que ja s'havia assajat a l'església de l'Ensenyança (1719-1730) i potser també a la de la Trinitat (1723-1743). El nou sistema hauria estat del gust dels jesuïtes, que el preferiren davant de l'opció inicial, de connotacions més gotitzants. Es desconeix el paper d'Antonio Forcada en les modificacions, per bé que n'hi devia tenir algun. Com a mínim n'era coneixedor, perquè altrament no hauria fet l'anotació en la llegenda del seu plànol: «La Yglesia no tiene cruzero ni tiene torres como esta el 1 que tiene 6 capillas por linea.»

Hi ha encara una tercera operació que no es pot conceptuar com a modificació però que tingué una importància capital. És la que fa referència al tractament de l'espai de la cripta. Ja s'ha vist que la primitiva església tenia una cripta sota el pres-

biteri elevat, a la que s'entrava, no des de l'església sinó des del claustre descobert del convent. Amb la nova església, aquesta petita cripta quedava sota la primera capella lateral del costat de l'evangeli, la qual, com totes les capelles laterals, havia de tenir el seu paviment a la mateixa cota de la nau. Això significa que es va haver de desmuntar la volta, que quedava massa alta, i se'n va construir una altra que ja no seria de canó, sinó que s'hauria de rebaixar considerablement. Tot plegat feia que l'antic accés també quedés una mica compromès, tot i que encara es podia utilitzar.

L'antiga cripta, doncs, que ja era petita, va quedar més baixa de sostre i amb un accés més difícil. Per tant, sense que calgués inutilitzar-la, era el moment de construir-ne una altra, tal com efectivament es va fer, tot aprofitant les obres de l'església nova. Aquesta nova cripta era molt més espaiosa i se situava a continuació de la primitiva, sota el primer tram de l'església actual. És molt possible que no hi hagués comunicació entre una i l'altra perquè, per un costat, bé que es devia mantenir l'accés des del claustre; i per l'altre, el nou espai disposava del seu propi accés a través d'unes escales situades en el passadís central de l'església.

Així, doncs, a manera de conclusió, no és forassenyat aventurar que la traça de la nova església dels jesuïtes fos realitzada entre els anys 1735 i 1740 i que les obres estaven força avançades –o bé acabades– l'any 1745, quan Forcada marxà cap a Amèrica. Pel que fa a la data d'acabament, disposant del finançament de què es disposava, hom creu que les obres s'havien d'executar en un termini màxim de 10 anys. A tot estirar, doncs, l'any 1750 ja estarien acabades i, per tant, en aquella data, la façana sud de la Rambla es completava amb una peça de summa importància, la de la nova i imponent església dels jesuïtes, amb la seva portalada tan bellament ornada amb escultures, escut d'armes d'Onofre Morell inclòs, a falta tan sols d'afegir-hi les armes reials.

Fig. 7. Fotografia de la façana de l'església de Sant Agustí. 01/10/2008.

5.3 Ocupació de la capçalera del circ

A mitjan segle XVIII encara quedaven alguns espais lliures a la zona del Corral, bàsicament concentrats a la capçalera oriental del circ. Un plànol molt interessant de l'any 1748 aixecat amb la intenció de mostrar la planta i la secció dels magatzems de Sant Felip i de la Fusteria,¹⁹ possiblement destinats a finalitats militars, mostra també l'estat de les voltes de la capçalera oriental del circ i l'absència de cases edificades en aquest terç oriental de la planta del circ, tant a l'arena com a les voltes de les graderies. Valdrà la pena examinar aquest plànol amb una mica de detall.

En primer lloc, la representació gràfica de les estructures del circ és molt precisa, però en cap moment es fa referència a la seva antiguitat, al seu origen ni a la seva funció: sembla talment com si fossin un accident natural. En segon lloc, l'accés únic a l'interior de totes les voltes es realitzava des del que havia estat l'arena del circ. Tanmateix, només les dues voltes més llargues tenien algun ús, les de Sant Felip i de la Fusteria, que es corresponen amb l'anomenada volta llarga, sota el carrer de l'Enrajolat, i amb la de Sant Hermenegild, a la qual ara s'entra per l'arc més oriental de la façana del circ. Per últim, constatar que encara no s'havia edificat cap casa sobre les voltes representades en el plànol.

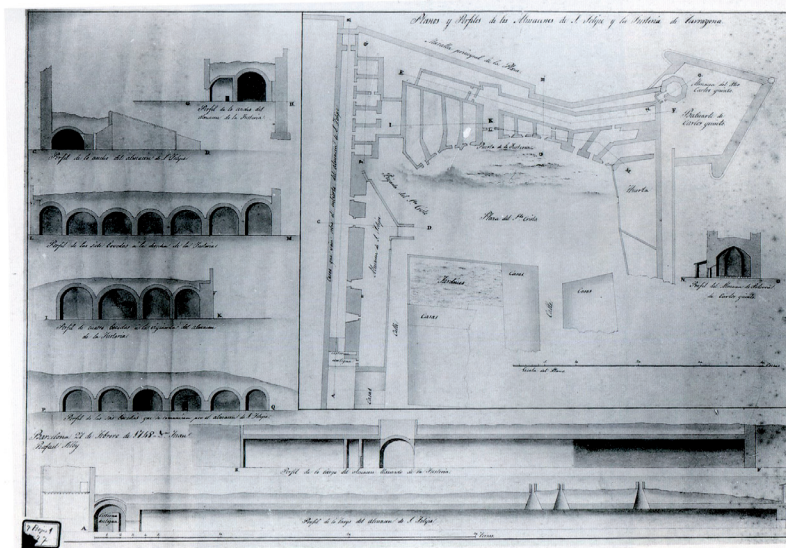

Fig. 8. «Planos y perfiles de los almacenes de San Felipe y la Fusteria de Tarragona» de Juan Silvy (1748) (Publicat a Menchón i Massó, 1998: 225).

19. El plànol va ser aixecat el 27/02/1748 per l'enginyer militar Juan Silvy i es titula «Planos y perfiles de los almacenes de San Felipe y la Fusteria de Tarragona.» Ha estat publicat, per exemple, a Menchón i Massó, 1998: 89 i 225.

Es desconeix la naturalesa dels títols que van propiciar l'ocupació de les grades laterals nord i sud del circ amb edificacions de particulars. Ara bé, si la fórmula emprada l'any 1773 per a les de la capçalera era la mateixa de sempre, aleshores s'haurà de concloure que l'ajuntament de la ciutat n'era el posseïdor directe, tant de les grades com dels espais vacants de l'arena, i els establia als diferents particulars interessats quan convenia.

En escriptura de 14/07/1773,²⁰ l'Ajuntament de la ciutat establí en emfiteusi a Ginés Boix de Buendia, que havia estat secretari del governador de la plaça, «todo aquel ámbito de terreno a effecto de fabricar casas sito dentro la predicha Ciudad y en la Plaza llamada Cosdelbou cuyo frente, des del callejón intermedio que deve quedar entre las casas de Franco, Bover y las que se fabricaren de nuevo hasta el callejón del centro que ha de ser entrada del Almazén que sirve para los pertrechos de Artilleria que mira al poniente, tiene ciento y sesenta palmos de longitud, dexando la citada calle intermedia para entrar al expressado Almazén, a treinta y seis palmos de latitud; y desde ésta hasta el otro extremo contiguo a la Hermita del Santo Christo novena y quatro palmos; de manera que el primer callejón corresponde linea recta a la calle del Juego de la Pelota; el del centro un poco obliqua con la del Cosdelbou y el último extremo un poco más apartada de la del Trinquet Vell; dexando a la parte de detrás diez y ocho palmos de intervalo entre la muralla y los edificios para que estos no carguen en la referida muralla conforme a lo acordado con el Cavallero Ingeniero de esta plaza». El preu de l'establiment era d'una entrada de deu lliures i un cens anual de tres sous, que s'havien de pagar a l'Ajuntament com a únic senyor directe.

El text és força clar: es tracta dels solars de la Baixada de les Peixateries, baixant a l'esquerra, que ocupen en part l'arena i en part les grades del circ. La porció de noranta-quatre pams de façana, l'any 1774 va ser reconeguda per Ginés Boix a favor del mestre d'obres Joan Antoni Rovira (setanta-dos pams) i del patró de barca Agustí Anglada.²¹

Els divuit pams que s'havien de deixar fins arribar a la muralla és una distància inferior fins i tot a l'amplada neta de la volta de Sant Hermenegild, superior a 25 pams, cosa que significava que una part d'aquesta volta quedava sota la projecció vertical de la propietat privada establerta per l'Ajuntament. I a més, les nou voltes inclinades que sustentaven les grades quedaven completament sota d'aquella projecció. Això suposaria un problema per als militars, que veien com els seus magatzems quedaven ara per sota de propietats privades. Per aquesta raó iniciaren una investigació. De la documentació generada es dedueix que Ginés Boix, a la seva zona, aviat havia començat

---

20. AHT. Fons notarial de Tarragona. Notari Albiñana Cosidor. Sign. top. 469. Escripura 11/04/1774. L'acta municipal del mateix dia que es va firmar l'escripura d'establiment (14/07/1773) recull la delimitació que va fer d'aquesta propietat el mestre fuster Josep Marras, amb l'aquiescència de l'enginyer Santa Cruz (Serra, 2014).

21. AHT. Fons notarial Tarragona. Notari Albiñana Cosidor. Sign. top. 469. Escripura 11/04/1774.

la construcció de cases amb jardí posterior, que Agustí Anglada havia construït una casa, i que J. A. Rovira no havia fet res encara el novembre de 1789. Petronila Villana, vídua de Ginés, entre els anys 1775 i 1776 havia dividit en quatre la propietat heretada del seu marit i havia venut les parts al fuster Josep Martí, al forner Vicenç Roig, i als mestres de cases Pau i Josep Gil. Cap dels documents de transmissió de domini es referia «al ámbito, callejón o corredor que media entre dicho terreno, casas y la muralla, y mucho menos a los Almazenes o Cuevas que estan dentro y debaxo de ella, por ser del Rey.»²² Altre cop crida l'atenció l'absència de qualsevol referència al circ romà. Les voltes rebien aleshores la denominació de coves i fins i tot l'espai públic de davant els solars es denominava «plaça de les coves».

Així, doncs, va ser l'Ajuntament qui va establir un particular i aquest particular l'havia de reconèixer com a únic senyor directe. Ara com ara, no es pot saber si el domini directe pertanyia a l'Ajuntament des de temps immemorials,²³ o bé si era un condomini del rei i l'arquebisbe, que havien establert l'Ajuntament amb la facultat de poder re-establir, d'acord amb la formula que també s'utilitzaria més endavant, tal com es veurà oportunament. Fos com fos, resultaria versemblant que el procediment d'ocupació descrit a mitjans del segle XVIII fos el mateix que ja s'havia utilitzat per al cas de les grades meridionals del circ i la muralleta.

22. AHT. Fons notarial de Tarragona. Notari Albiñana Cosidor. Sign. top. 469. Escripura 11/04/1774. Notari Josep Bigaray. Sign. top. 603. Escripures de 19/10/1775 i de 28/02/1776(3). També AHAT. Comuns 1789.

23. L'escripura d'establiment de data 14/07/1773, que ho podria aclarir, no està en el protocol del notari Albiñana, que és qui la va autoritzar .

Fig. 9. Fotografia de la capella o església de l'hospital, quan es va enderrocar l'any 1992 (AHSPT; imatge 347).

6. LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII

6.1 *L'ampliació de l'hospital*

Des de finals del segle XVI que només s'havia construït la meitat occidental del solar de l'hospital, inclosa l'església. L'altra meitat de solar encara estava lliure l'any 1769, això si es fa cas del plànol que va publicar en aquesta data el pare Enrique Florez (Florez, 1769: 80-81). Ara bé, el plànol no devia estar actualitzat, perquè consta que per Sant Miquel de l'any 1755 s'iniciava la primera ampliació fins al camí del port, l'actual carrer de Sant Agustí²⁴. L'obra es finançà amb les rendes de «l'espòli i vacant» de l'arquebisbe Pere de Copons i Copons, traspassat el 1753. El 3 d'agost de 1764 començaria a funcionar aquesta ampliació, al primer pis de la qual²⁵ s'instal·laria la Casa de (senyores) Recollides (Fàbregas 2011: 204). I més endavant, gràcies a la deixa testamentària del canonge Botines de l'any 1806, es construiria la Casa de Convalescència, amb façana al carrer de Sant Agustí.

Es conserven diverses fotografies antigues que permeten distingir amb molta claredat les dues grans fases constructives. Aquest material és el que pot servir de base en el futur per a la reconstrucció hipotètica de la façana sud de la Rambla Vella a partir de finals del segle XVI.

6.2 *L'expulsió dels jesuïtes i el destí del seu convent*

L'expulsió dels jesuïtes de tots els territoris de la corona espanyola es produí a causa de la pragmàtica sanció publicada el 2 d'abril de l'any 1767. A Tarragona, la matinada del 2 al 3 foren arrestats al seu propi convent i posats sota vigilància militar fins que foren traslladats a Salou el dia 29 següent per tal de ser embarcats cap a l'exili. Sense temps per reaccionar, ho van haver de deixar tot tal com estava. La casa i l'església, com tots els béns de la Companyia, van quedar confiscades i es van tancar. Van haver de passar tretze anys fins que es va tornar a ocupar de nou el seu gran complex conventual. Mentrestant, en aquest interval, es pagaven dues pessetes diàries a un parell d'homes per tal que vigilessin l'immoble. Aquesta guàrdia no podia evitar, no obstant això, el deteriorament de la fàbrica a causa de la falta d'ús, ni tampoc el de les robes

---

24. L'ampliació feia aproximadament 240 pams de llarg i 44 d'ample, segons el «Libro cohordinado afines del año 1837» de l'arxiu de l'Hospital de Santa Tecla (AHAT. Capsa 42, núm. 586).

25. Al tercer pis segons Neus Sànchez (DT 16/06/2014 pàg. 13).

sagrades i delicades de la sagristia.²⁶ Tot el mobiliari romangué al seu lloc, així com també l'arxiu, els ornaments i els vasos sagrats. Només les làmpades de plata de les capelles de l'església havien estat retirades per ordre de l'arquebisbe, i en algun moment o altre potser també es van retirar altres objectes de valor que quedarien dipositats a l'«Arca del Tesoro de dicho Colegio.»²⁷

Quina era la realitat física de l'immoble durant els tretze anys sense ús? Es pot extreure una descripció general del conjunt a partir de l'estudi de diversos documents integrats en l'expedient «sobre aplicación de la fábrica material que tuvieron los regulares de la compañía en la ciudad de Tarragona», que es conserva a l'*Archivo Histórico Nacional*. Hi havia una part que es denominava «obra antiga», que era la utilitzada pels jesuïtes i que comprenia tres ales: l'oriental,²⁸ la septentrional (a la façana de la Rambla) i l'occidental, ocupada bàsicament per l'església.²⁹ A més hi havia la part que es denominava «obra nova», situada a la banda de migdia i darrere de l'església; aquesta part era una nau encara inacabada, coberta d'aigües però a falta de les divisions interiors, és a dir, que faltaven també els paviments i els revestiments; contenia el refector i la sagristia i estava previst que s'hi traslladessin els setanta-tres regulars de la comunitat quan l'obra estigués totalment acabada.³⁰ I, finalment, més al migdia, un gran pati del qual s'especificava que no tenia aigua viva.

L'única obra realitzada durant aquest període es localitza a la façana i consistí a fer notar públicament el domini de la corona sobre les antigues propietats dels jesuïtes tot afegint l'escut amb les armes reials sobre la porta de l'església. I probablement, també sobre la porta d'entrada al convent o col·legi. L'ordre genèrica de col·locar els escuts en totes les entrades als edificis del nou patrimoni reial, si és que encara no hi eren, és del 14 d'agost de 1769. En tot cas, els escuts ja estaven en el seu lloc quan l'arquitecte Josep Prat i Delorta va dibuixar la façana el mateix any 1770. Aquesta dada és interessant, perquè evidencia que l'escut reial que hi ha a la part superior de la portalada de l'església va ser afegit posteriorment a l'execució del conjunt escultural, per més que, aparentment, sembli un conjunt harmònic i unitari, és a dir, dissenyat i executat amb unitat de criteri.

La bastida que es col·locà la tardor de 2009 per realitzar obres de neteja de la pedra de la portalada, permeté una observació pròxima i directa de l'escut i mostrà clarament el mateix que, sense tant de detall, es podia veure des del carrer, quan la pedra

---

26. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 28/04/1777.

27. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 18/09/1771.

28. Tocant a aquesta ala, més a llevant, hi havia també un pati amb cavalleries i habitacions per als mossos.

29. «Así por su capacidad, como por sus excelentes altares, y demás primorosos adornos, una de las más insignes que tenían dichos regulares en esta provincia.» AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 01/07/1768.

30. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 09/07/1768.

estava neta. El medalló ovalat d'aquest escut, la corona i la garlanda són de marbre blanc, molt diferent de la pedra de llisós, de color més gris, de la resta de la portalada. També permeté veure que el medalló està adherit a un camper llis que sembla tenir la forma de pell de toro i que sobresurt una mica de l'oval, que la corona està afegida posteriorment i que la garlanda està col·locada sobre una decoració anterior (vegeu la fotografia). L'observació confirma que l'obra de la portalada s'acabà sense cap escut reial i que després de l'expulsió s'hi adherí el de Carles III per la seva pròpia i genèrica voluntat.

Fig. 10. Fotografia de l'escut reial a la portalada de l'església de Sant Agustí (novembre de 2009).

El procés per a l'assignació de nous usos al complex jesuític va ser molt llarg. El *Consejo de Castilla* va demanar informes a l'Ajuntament, al síndic procurador general, als tres diputats i síndic personer del Comú i a l'arquebisbe. Tots els informes es van evacuar al mes de juliol de 1768. En el dels diputats i síndic es feia el suggeriment més curiós, consistent a destinar una part de l'espai per instal·lar una fàbrica d'indianes i teixits de llanes i també per a l'ensenyament d'oficis que no fossin els dels gremis de la ciutat. A banda d'aquesta, la resta de peticions eren força coincidents i van ser recollides en la proposta d'acord elaborada pel fiscal del *Consejo* i posteriorment en

la resolució del mateix *Consejo*, de 21 de maig de 1769. Aquesta resolució, en resum, deia que:

1. La que es denominava obra nova, que s'havia de separar de la vella mitjançant una paret, s'havia de destinar a hospici de pidolaires. L'Ajuntament havia especificat que fos per pidolaires dels dos sexes, del corregiment i de l'arquebisbat, inhàbils per treballar, dropos i viciosos. I havia descartat un hospici per a orfes perquè era costum portar-los a les institucions barcelonines que s'hi dedicaven.
2. La part d'obra vella i l'església, no necessària com a parròquia, s'havia de destinar als sacerdots de Sant Vicenç de Paül, que s'havien de traslladar des de la casa que ocupaven a Reus. L'arquebisbe els preferia pel fet de no ser formalment una orde regular, de no necessitar noves rendes i d'estar capacitats per fer exercicis espirituals als ordenands i als sacerdots que necessitessin correcció.
3. Es trobés lloc per habilitar aules i habitacions per a mestres de primeres lletres.
4. L'arquebisbe distribuís els ornaments i vasos de l'església entre les parròquies pobres de l'arquebisbat i les capelles de la catedral.

Quan els pares paüls de Reus van examinar el lloc que se'ls atribuïa, van trobar que el recolliment que necessitaven era incompatible amb la proximitat de l'hospici, i que les vint-i-quatre habitacions que podien aconseguir tampoc serien suficients per als participants en les campanyes d'exercicis espirituals. Ho van fer avinent així, i van demanar ocupar la totalitat del col·legi mentre que, alhora, van oferir la casa que deixarien lliure a Reus per fer l'hospici de l'arquebisbat. Amb l'informe favorable de la mitra, tot plegat es va fer arribar a Madrid. El fiscal del *Consejo* trobà que la proposta no alterava substancialment la resolució del 21 de maig de 1769, però volia saber si les aules i les habitacions per als mestres de primeres lletres es podrien instal·lar sense inconvenients a l'edifici universitari, tal com suggeria l'arquebisbe.³¹ Aquesta inquietud és la que va motivar que se sol·licités la intervenció de Joan Antoni Rovira i de Josep Prat, els dos arquitectes de més nom del moment a la ciutat, que van deixar reflectida la realitat de la universitat i de l'antic col·legi dels jesuïtes en sengles plànols.

---

31. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 02/12/1769.

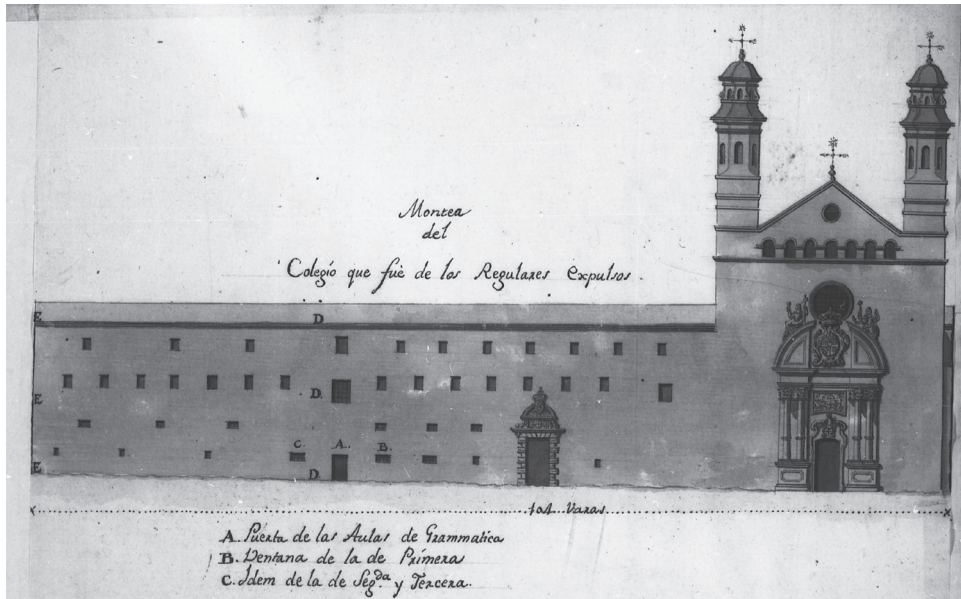

Fig. 11. Façana de l'antic convent y església dels jesuïtes, de Josep Prat (1770)
(AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10).

Les dues classes, de gramàtica i de retòrica, que havien anat a càrrec dels jesuïtes, eren petites i estaven establertes a la planta baixa del seu col·legi, on tenien una entrada única des del carrer, independent i entre les dues aules. A la part alta del parament de façana, cada una de les dues obria una petita finestra al mateix carrer. Tenien unes dimensions de sis vares, un peu i deu polzades de llarg; cinc vares, un peu i dos polzades d'ample, i quatre vares i un peu d'altura.³² Quan els jesuïtes van ser expulsats, les classes van ser traslladades provisionalment a la universitat.³³ Si s'hi volien mantenir, aleshores caldria fer-hi obres, el cost de les quals, sumades al de les obres necessàries per construir les residències de tres mestres amb els seus respectius ajudants i les habitacions on poder allotjar dotze estudiants, pujaria a la quantitat de 6.145 lliures, 17 sous i 1 diner, segons l'arquitecte Rovira.³⁴ Josep Prat, per la seva banda, assegurava que les obres que serien necessàries per instal·lar les aules i les habitacions a l'antic col·legi jesuític, pujarien una quantitat de diners similar.³⁵ En igualtat de condicions,

32. Una vara són 83,59 cm i se subdivideix en tres peus, cada un dels quals té dotze polzades. Per tant, les dimensions de les aules equivalen a 5,53 x 4,60 x 3,62 metres.

33. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 27/07/1770.

34. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 27/02/1770.

35. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 18/09/1771.

les aules i les habitacions s'havien de quedar a la universitat, però es desconeix si les obres necessàries es van fer efectives realment.

El cas és que els pares paüls de Reus, pressionats també per l'Ajuntament d'aquella ciutat, van acabar renunciant al trasllat a Tarragona l'any 1774, circumstància que va ser aprofitada pels agustins i els trinitaris de la capital per postular-se com a ocupants de la casa de provació que havia estat dels jesuïtes. Els agustins argumentaven que havien estat desposseïts del seu convent extramurs al setembre de 1640, quan va caler enderrocar-lo per motius militars relacionats amb la defensa de la ciutat. El seu immoble va ser valorat en 15.150 escuts, que no van cobrar, sinó que la quantitat va ser consignada com a crèdit contra la hisenda pública. Posteriorment se'ls adjudicaren dues cases i un pati al carrer de Santa Anna, prèviament confiscades als seus propietaris, declarats enemics del rei, que es van valorar en 5.150 escuts. Allí havien fet les reformes necessàries per convertir les cases en convent, i també havien construït una nova església, l'actual església de la Trinitat. En cas que els fos concedit l'antic col·legi dels jesuïtes, es podria cancel·lar el deute del tresor públic, contret feia més d'una centúria.³⁶

Per la seva banda, els trinitaris calçats tenien el seu convent al Miracle, a l'interior de l'amfiteatre. Es lamentaven que l'any 1644 van patir una ruïna gairebé total i que, a principis del segle XVIII, el seu immoble havia estat ocupat per l'exèrcit i utilitzat com a caserna, magatzem de palla i hospital militar.³⁷ Per tot això sol·licitaven una millor destinació.

Davant d'aquesta nova situació, l'arquebisbe no tingué més remei que admetre la renúncia dels paüls. Aleshores proposava que la part nova de l'antic col·legi fos destinada a hospici, que s'establiria i es finançaria d'acord amb vint-i-quatre mesures econòmiques que relacionava. Proposava també que la part vella fos pels agustins i que el convent que deixarien aquests últims fos ocupat pels trinitaris.³⁸ D'aquesta forma, el convent dels trinitaris passaria al patrimoni reial. El fiscal en va informar favorablement i va recomanar al *Consejo* que resolgués així la part referent als trasllats dels religiosos, però que allò que es referia a l'hospici quedés pendent de la formació d'una junta específica que proposaria solucions de finançament. La reial cèdula de 5 de desembre de 1780 es pronunciava en aquest sentit.

La divisió física entre la part vella i la nova de l'antic convent va ser dirigida per Joan Antoni Rovira. Un cop realitzada, el 29 de novembre de 1781 els agustins es van traslladar a les dependències conventuals i a l'església que havien estat dels jesuïtes. Al seu torn, els trinitaris van prendre possessió del convent que havien deixat els agustins el 9 de gener de 1782. Prèviament, el 6 de febrer de 1781 s'havia constituït la junta de l'hospici, tal com havia demanat el fiscal, però les seves reunions no

---

36. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 13/08/1774.

37. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 12/10/1774.

38. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 04/08/1775.

van tenir conseqüències pràctiques. Es va demanar a Rovira que redactés el projecte d'hospici a la part nova de l'antic col·legi, el qual havia de comprendre la formació d'una entrada decent i la construcció d'una escala per a la comunicació vertical de les diferents plantes, amb pressupost de l'obra i del mobiliari. Projecte que es va lliurar a l'arquebisbe Santiyán, però que es va perdre.³⁹ En els anys següents es va deliberar si calia que l'hospici fos a la part nova dels jesuïtes o bé es podia localitzar al convent del Miracle que havia estat dels trinitaris.

Mentrestant, el claveter tarragoní Bernat Bo oferia 9.000 lliures per la compra de la part nova i tres quarts de l'hort, o bé que se li establís en emfiteusi per 200 lliures d'entrada i una pensió anual de 270.⁴⁰ De fet, els agustins deien més endavant que el valor real era de 21.180 lliures, set sous i sis diners, valor que obtenien per capitalització de les temporalitats que se'ls devien. Finalment es va decidir lliurar als agustins la part que s'havia de destinar a hospici, en pagament del capital i rèdits de les temporalitats, i sobreseure l'expedient, cosa que es va fer efectiva el 12 de febrer de 1803, durant el regnat de Carles IV.

La seqüència històrica que s'acaba de fer posa en evidència que la part antiga del convent dels jesuïtes i la seva església sempre van estar unides funcionalment. La constatació resulta particularment interessant pel fet que l'accés a la cripta antiga, tal com ha quedat dit abans, es feia des del claustre, situat a la part antiga. I no era raonable que aquest accés fos clausurat fins que no hi hagués un funcionament independent d'una i altra part, cosa que no va esdevenir en els tretze anys revisats. De fet, la clausura de l'església immediata a l'expulsió dels jesuïtes havia de ser i entendre's «sin perjuicio de los derechos que haian y tengan qualesquiera personas á sepulchros y otras cosas de esta clase para su subrogación»⁴¹. Així, es té constància d'un enterrament a la cripta d'una persona que morí el 14 de març de 1773, segons consta en el seu nínxol.

Els agustins devien continuar fent enterraments a les criptes, i això malgrat la Reial Cèdula de Carles III del 3 d'abril de 1787, que prohibia els enterraments intraeclesials per raons òbvies de tipus sanitari. Només les famílies que ja hi tenien sepultura pròpia la podien continuar utilitzant. S'insistí reiteradament en la prohibició, els anys 1804 i 1805 entre d'altres, però per complir-la calia construir cementiris a l'exterior de les poblacions. A Tarragona, el cementiri comú era al costat de la catedral i s'utilitzà fins que s'inaugurà l'actual el dia 1 de març de 1809 (Rovira, 2009). No obstant això, les criptes de Sant Agustí registren enterraments com a mínim fins l'any 1830.

39. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 10/07/1786.

40. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 04/08/1792 que fa referència a una sessió de la junta de 16/05/1792. Abans, l'any 1776, ja hi havia hagut un primer intent de compra de tot l'immoble mitjançant establiment emfiteutic, per 10.000 rals d'entrada i 1.000 de pensió anual, que tampoc va reeixir; es volia instal·lar una fàbrica de teixits.

41. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 24/08/1769.

6.3 La universitat i el seminari, després de l'expulsió dels jesuïtes

Un cop expulsats els jesuïtes l'any 1767, les dues aules, de gramàtica i de retòrica, que havien estat al seu col·legi, van passar a la universitat, on s'hi van instal·lar de forma provisional. Durant el debat sobre els nous usos que havia de tenir l'antic col·legi jesuític, es va suscitar la necessitat de disposar de lloc per habilitar aules i habitacions per a mestres de primeres lletres, sense especificar-ne el número. Després de diverses anades i tornades, es va estudiar molt seriosament la possibilitat que tant les aules com les habitacions s'implantessin definitivament a l'edifici del Reial Estudi. Per aquesta raó va encarregar a l'arquitecte tarragoní Joan Antoni Rovira que projectés les obres necessàries en l'antic edifici universitari i n'avalués el cost. Rovira informà el 20 de febrer de 1770 que l'immoble es trobava molt deteriorat, perquè havia estat utilitzat com a caserna militar, i que les obres pujarien 6.145 lliures, 17 sous i 1 diner, una quantitat respectable que motivà els dubtes del *Consejo*.

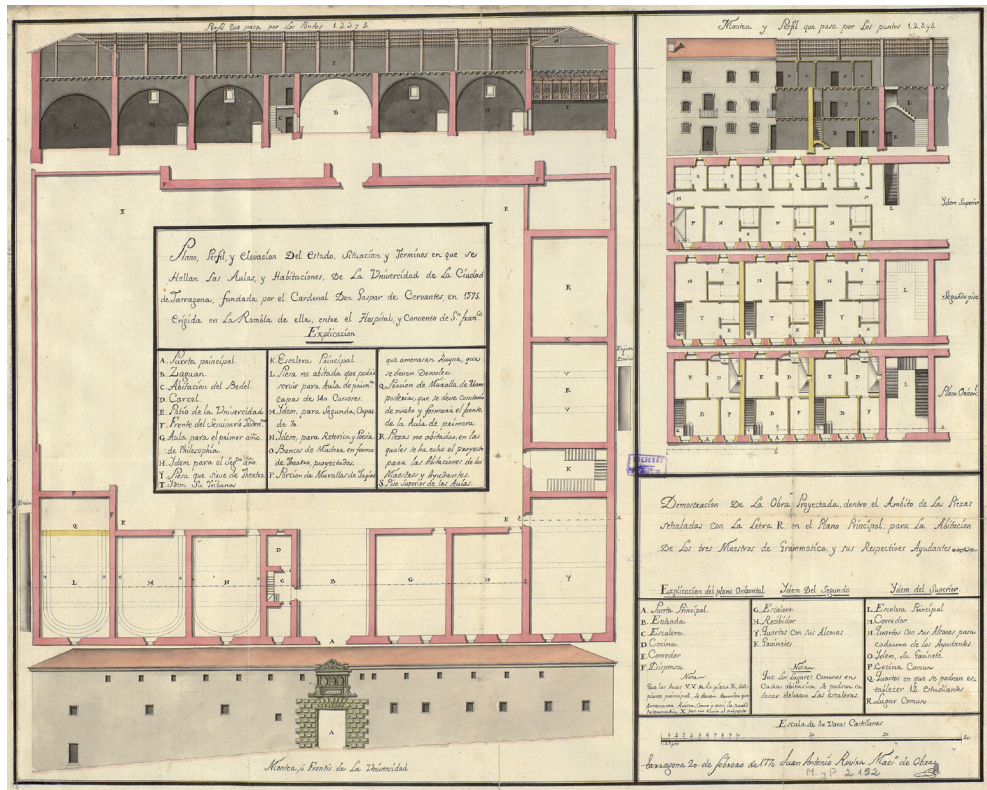

Fig. 12. Plànol del Reial Estudi, de Joan Antoni Rovira (1770) (Cadiànos, 1998).

L'any 1770, l'edifici del Reial Estudi només tenia dues de les tres ales que es creu que acabaria tenint més endavant, la de la façana i la de ponent. A la planta baixa del cos de la façana hi havia l'entrada, centrada, amb una habitació per al bidell i una petita presó, qui sap si com a conseqüència de l'ús militar anterior. A la banda esquerra de l'entrada, tres peces grans i sense ús. D'aquestes peces, la que estava a la cantonada propera a l'hospital havia servit per allotjar tropa i era la més desgavellada, amb la paret del fons amenaçant ruïna. Les altres dues, en estat regular, eren la seu provisional de les aules que s'havien traslladat des de la casa dels jesuïtes.

A la banda dreta de l'entrada, i també en un estat qualificat de regular, hi havia les dues úniques aules corresponents al Reial Estudi que estaven en funcionament: una de filosofia i l'altra per als pocs estudiants de gramàtica. A la cantonada, el teatre per a les funcions literàries, amb una tribuna tota de fusta –dibuixada amb tot el detall per Rovira–, tancada, com si es tractés de no poder veure qui s'hi estava. I a la planta sotacoberta hi havia habitacions per als pocs estudiants pobres de moral, filosofia i gramàtica, que hi residien amb incomoditats.⁴² A l'ala de ponent hi havia l'escala general i dues peces més, també sense ús, una de les quals tenia dos arcs que calia enderrocar pel fet d'amenaçar ruïna.

En resum, del plànol de Rovira es dedueix que l'edifici universitari disposava de set aules i el teatre i que l'any 1770 estava bastant tronat, de manera que només s'utilitzaven dues aules i el teatre, al marge de les altres dues que s'havien traslladat del col·legi dels jesuïtes.

La proposta que feia Rovira consistia bàsicament a enderrocar i refer les parts malmeses. Al cos de la façana, a les tres aules de la banda esquerra hi projectava les de primer de gramàtica (per a cent quaranta alumnes), de segon (setanta alumnes) i de retòrica i poesia, totes dotades de bancs en forma de grades perimetrals de fusta, tal com consta en el dibuix. L'accés, l'habitació del bidell i la presó no es modificaven. A la banda dreta d'aquest nucli d'entrada hi havia l'aula de primer curs de filosofia, la de segon i el teatre, totes sense cap intervenció projectada, igual com les golfes de la planta alta. A l'ala de ponent, les dues peces que amenaçaven ruïna eren les que, en tota la seva alçada fins a la coberta, es pretenia adequar per tal que hi residissin els tres mestres de gramàtica i els seus ajudants. A la planta baixa hi havia l'accés a cada una de les tres residències, amb la cuina, el rebost i el menjador. Una escala interior individual portava a la planta superior, on s'hi farien dues sales amb alcova i un estudi (gabinet). A la golfa, amb accés des de l'escala general i a l'entorn d'un passadís, hi hauria tres sales amb alcova i gabinet per a cada ajudant, una cuina comuna i sis habitacions dobles on es podrien allotjar dotze estudiants.

Es desconeix si les obres es van arribar a executar. Ara bé, fa tota la sensació que, després que els estudis universitaris passessin a dependre de Cervera i a impartir-s'hi,

42. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data 15/03/1770.

l'activitat docent tarragonina anà minvant progressivament, igual com també decaigué l'interès de les institucions per mantenir-la, especialment el de l'Ajuntament. La ciutat devia centrar els seus esforços en el manteniment i la qualitat de l'ensenyament elemental de primeres lletres. Efectivament, en el reglament de l'any 1763 s'havia senyalat una quantitat de 15.061 rals i cinc maravedís a favor de l'administració dels estudis, però l'Ajuntament havia deixat de pagar, de manera que la renda percebuda anualment pujava la miserable suma de 297 lliures, que incloïen les vuitanta lliures de contribució graciosa de l'arquebisbe.⁴³

Amb relació al seminari, amb una trajectòria diferent, se sap que durant el segle XVIII l'arquebisbe Joan Lario Lancis (1764-1777) hi va fer construir una gran sala per tal que els seminaristes poguessin estudiar en comunitat.

6.4 *L'enderroc de la muralleta*⁴⁴

A mitjan segle XVIII la muralleta ja es percebia com un problema, perquè havia perdut la lògica militar que l'havia propiciat segles enrere i, a més, significava un obstacle per al creixement de la ciutat. Potser a causa de certs moviments del municipi dels que no ha quedat constància, la Reial cèdula de 28/09/1752 aclaria que el terreny ocupat per la fortificació era un condomini alodial de la Corona i l'Arquebisbe (Ortueta, 2006: 19, 20 i Aresté, 1982: 12). Més endavant, el 1770, un informe sobre el sistema defensiu de la ciutat sol·licitat pel capità general de Catalunya, el comte de Ricla, manifestava que el manteniment de la muralleta era absurd (Ortueta, 2006: 19). El 9 de novembre de 1774 el consistori sol·licitava formalment al rei l'enderroc de la muralleta per tal de poder augmentar el nombre d'habitatges i per dotar de més ventilació i salubritat el nucli emmurallat. Abans d'adoptar una decisió, el 19 de desembre, el capità general ordenava a l'enginyer encarregat de la plaça, José de Santa Cruz, l'aixecament d'un plànol del terreny i llenç de la muralla que es volia enderrocar. L'enginyer, després de demanar personal auxiliar a l'Ajuntament, va formar el plànol i el va fer avinent al mateix Ajuntament, que el va veure en la sessió del dia 30 de gener de 1775. Sembla que és el mateix plànol que després es trameté a la cort, que es conserva

---

43. AHN. *Consejos* 22.776. Exp. 10. Document de data il·legible de l'any 1776.

44. Malgrat que aquest enderroc sigui un dels episodis més importants de la història urbana de Tarragona, mai ha rebut el tractament adequat. Cap historiador li ha dedicat més de dues pàgines. A més, les notícies s'han anat copiant d'un autor a l'altre, de vegades utilitzant-les a favor del text que es proposava, de manera acrítica i sense una consulta directa i aprofundida de les fonts. En aquest capítol s'intenta posar-hi una mica de remei. Si no s'indica el contrari en les notes de peu de pàgina, les informacions han estat extretes de AHCT, caixes P4501 i P6234, que contenen documents solts entre els quals cal destacar, a P6234, el «Resumen de todo lo ocurrido hasta ahora en el expediente sobre el derribo del lienzo de muralla de la parte que corresponde a la Rambla de esta ciudad, con el fin de poder construirse casas en el mismo sitio».

a l'Arxiu de Simancas i que reproduceix Ortueta en la seva obra, datat el 16 de febrer de 1775 (Ortueta, 2006: 18).⁴⁵

En el plànol s'hi representava el sector comprès entre la muralleta i la muralla de Sant Joan. Preveia un carrer d'una amplada constant de vint-i-cinc vares⁴⁶ comptades a partir de la línia de les façanes dels grans edificis del costat meridional, cosa que significava que la profunditat dels solars que quedarien entre el mateix carrer i la façana del circ no seria constant, sinó que la faixa edificable, acolorida de groc en el plànol, decreixeria lleugerament a mesura que s'avançava cap a ponent. Aquesta circumstància ve a demostrar que en el seu moment no es va ser del tot estricte a l'hora de respectar una determinada distància fixa entre la muralleta i els grans edificis de finals del segle XVI. Ni tampoc se'n va ser per aconseguir que tots aquests grans edificis quedessin perfectament alineats.

En el plànol també s'hi dibuixaven tres carrers que connectarien la ciutat emmurallada i la Rambla, que es corresponen amb els actuals carrers de Sant Oleguer, Portalet i Rere Sant Domènec, la materialització dels quals havia de significar l'enderroc de les corresponents voltes del circ. I també s'indicava el lloc aproximat on es desitjava obrir la muralla romana per construir-hi dues portes, una a cada extrem de la nova Rambla.

El 18 de juny de 1775 s'obtenia el permís reial per realitzar l'enderroc, i se'n donava compte al consistori el dia 30 següent. L'autorització també comprenia la construcció de les dues portes als extrems del nou carrer, però amb la condició de condemnar-ne unes altres dues: la de la baixada cap al Miracle i la del Roser. Totes les despeses havien de ser a càrrec de l'Ajuntament.

La notícia, tan desitjada, va ser coneguda pel consistori el dia 30 del mateix mes. Però atès que els terrenys que ocupava la muralleta eren un condomini del rei i de l'arquebisbe, si se'n volia disposar, calia que l'Ajuntament els obtingués de tots dos mitjançant sengles establiments. Establiments que es volien aconseguir amb el pagament d'una entrada i un cànon o cens mòdics, i amb el reconeixement de la facultat de re-establir-los després als particulars que volguessin adquirir-ne una part per edificar cases. D'aquesta manera, l'Ajuntament podria rescabalar-se de les fortes despeses que es preveien.

45. L'autora assigna el plànol a Juan de Santa Cruz i Francisco Llorente quan, en realitat, només està firmat per aquest últim.

46. Vint-i-cinc vares són 20,90 metres. Aquesta dimensió no està acotada en el plànol, però es dona per bona per diverses raons. La primera és que es correspon amb l'escala gràfica del plànol. La segona és la coincidència amb l'amplada real, encara tenint en compte que els edificis de la façana sud no estan perfectament alineats. La tercera és l'esment d'aquesta dimensió en documents posteriors. Cal tenir present que, amb els anys, es van elaborar diversos altres plànols, cap dels quals s'ha arribat a trobar, amb altres amplades. Ara bé, diversa documentació que s'hi relaciona indica amplades de seixanta pams, increments després amb uns altres deu pams: són dimensions que es van acabar rebutjant definitivament.

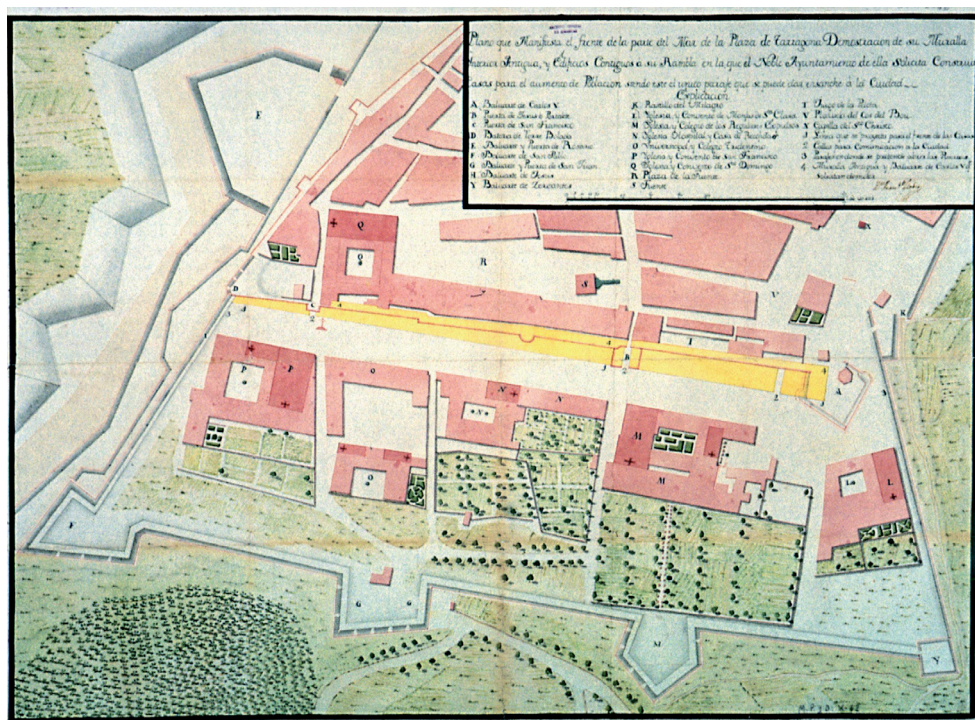

Fig. 13. Plànol de José de Santa Cruz per a l'enderroc de la muralleta (1775) (Ortueta, 2006: 18).

El dia 11 de desembre de 1775, l'Ajuntament s'assabentava de la firma de l'escriptura d'establiment que havia atorgat l'intendent, en nom del rei, per una entrada de vint-i-cinc lliures i un cens emfitèutic de nou sous. I el 8 de gener de 1776 s'assabentava de la firma de l'escriptura que havia atorgat l'arquebisbe amb condicions similars.

El 10 de gener de 1776 els comissionats per l'Ajuntament li feien present que l'enginyer Santa Cruz havia replantejat el nou carrer sobre el terreny, de seixanta pams d'amplada i que estava dibuixant un nou plànol amb més detall. Es veu que hi va haver una reconsideració dràstica de l'amplada del carrer, que passava dels 20,90 metres inicials a 11,70 metres. En aquella mateixa sessió, l'Ajuntament nomenà dos experts per fer les valoracions del terreny i de les obres. Eren l'arquitecte Josep Prat i el mestre fuster Francesc Bover.

El dia 26 de febrer següent, els regidors veien «Los Planes y Elevaciones del terreno de la Rambla, y porción de la muralla, calles que han de quedar, terrenos para aprovechar en fábrica de casas, perspectiva de éstas y de las puertas de la Ciudad que han de construirse en las dos testeras de la Rambla, con el cálculo prudencial del coste de éstas y porción de muralla unidas que es de 6.200 ll cada una puerta y correspon-

diente porción de muralla, de los terrenos que han de restablecerse, a saber, los que hacen frente a la calle principal de la Rambla, hasta 60 palmos de fondo, a razón de un real de vellón y el restante terreno a 16 dineros de ardites el palmo superficial. Resolvieron aprovar dichos planos y cálculos, dando comisión a dichos comisionados para la ejecución de todo lo que sea necesario».

Els plànols no es conserven i, per tant, no es pot saber si van ser elaborats per l'enginyer Santa Cruz o bé per l'arquitecte Josep Prat. Hauria estat interessant veure la composició que es proposava per al conjunt de les façanes del nou carrer i el grau de compliment a l'hora de construir-les. Ara bé, sabem el cost estimat de les dues portes i el valor dels terrenys que s'havien de re-establir als particulars. Fins a seixanta pams de profunditat, el valor era de vint-i-quatre diners el pam quadrat i, a partir d'aquesta profunditat, de setze diners. Ben probablement, aquests plànols també contenien una parcel·lació en quaranta finques pràcticament iguals que ocupaven tot el tram de muralla que es volia enderrocar.

L'enderroc de la muralleta no es va iniciar fins uns anys més tard i es va anar fent a trossos. En primer lloc, en una data indeterminada que cal suposar dins de l'any 1780, els comissionats municipals van demanar la retirada de tres quintars de pólvora del magatzem d'artilleria de l'exèrcit per enderrocar les parts que calia per obrir els actuals carrers Rere Sant Domènec i Portalet, i també una part del baluard de Carles V. Com que l'explosiu no es retornava, el dia 19 de setembre de 1780 el capità general, per via del governador, demanava a l'Ajuntament el reintegrament de la pólvora. Sense èxit, perquè va haver d'insistir el 18 de maig de 1781. L'Ajuntament contestà amb subterfugis i el militar, el 8 de juny, li concedí un nou termini de vuit dies, que no se sap si finalment es va complir.⁴⁷

El mateix any de 1780 es realitzaven algunes sol·licituds d'adquisició de patis. Concretament, el 28 de juny, Pau Boada feia saber que estava interessat en un pati, de trenta-dos per quaranta pams, situat a la cantonada occidental del Portalet amb la Rambla. Oferia una entrada de 245 lliures, amb un cens anual d'un diner, i es comprometia a l'enderroc de la part de muralla que corresponia al pati, a retirar la runa i a construir una casa en el termini màxim de quatre anys. Ara bé, l'Ajuntament volia posar tots els patis a subhasta, i per realitzar-la primer calia aprovar la taba o plec de condicions. Ho va fer al cap de dos dies, rebaixant les entrades fins a 160 lliures per tal de facilitar la participació de més gent.

Poc després una altra persona pretenia un altre pati a la cantonada amb l'actual carrer Rere Sant Domènec, cosa que va fer necessària una negociació amb el prior del convent dels dominics. I encara una altra persona també s'hi interessava, ara a l'altra cantonada. A l'agost de 1780, però, només s'havia fet una escriptura de re-establiment, la qual caldria modificar. Es veu que la primera parcel·lació no s'havia

47. AHAT. Es tracta d'un lligall encara sense catalogar amb el nom de «Comuns 1780-1782».

fet d'acord amb el plànol aprovat pel rei, sinó amb un altre que comptava amb una amplada de carrer inferior, potser la de seixanta pams. L'Ajuntament se'n va adonar i «mediante considerarse angustiada la nueva calle de S. Carlos, que antes era rambla, era preciso se añadiesen diez palmos mas a ella», raó per la qual caldria modificar el valor i les dimensions del primer terreny re-establert.

Però el 18 d'agost de 1780 es rebia una ordre de paralització de les obres d'enderroc de la muralla i de construcció de les cases de la Rambla, de part de la Reial Intendència i a instància del Fiscal Reial. L'Ajuntament, sorprès i confús, nomenava una comissió per anar a Barcelona i explicar a l'intendent les seves intencions i els motius que havia tingut «para executar el derribo de la muralla y pasar a abrir cimientos para la construcción de casas en la Rambla». I també nomenava una altra comissió adreçada a l'arquebisbe amb la mateixa finalitat.

El problema era que s'havien ocupat indegudament els terrenys de la faixa de davant la muralleta. Aquests terrenys eren també un condomini alodial del rei i de l'arquebisbe, i no havien estat establerts a l'Ajuntament, perquè el motiu dels dos establiments dels anys 1775 i 1776 havia estat la superfície que ocupava la muralleta, no pas l'espai que quedava entre la muralleta i els convents. Possiblement, qui havia denunciat la irregularitat era el sergent major de la plaça, el coronel Nicolás de Miquelarena, que per les raons que fos estava disposat molt en contra de l'Ajuntament.

La paralització va durar un parell d'anys. Mentrestant (juny de 1781) es van haver d'omplir de terra les rases que ja havia obert Pau Boada al seu pati amb la intenció de construir la casa, pel perill que oferien. Una Reial ordre de 7 de març de 1782 amplià la concessió «para ocupar todo el terreno de la Rambla que sobre, además las 25 varas de ancho que debe tener para la comodidad del público con el fin de hacer una calle y casas». A finals del mes d'octubre d'aquell any es va firmar l'escriptura del nou establiment i el 9 de gener de 1783 es firmava la que corresponia a l'arquebisbe. Ara bé, a la sessió municipal del dia següent, els comissionats comunicaven al plenari el desig de l'arquebisbe d'obtenir dos o tres patis, i defensaven que era recomanable d'atendre aquesta petició en atenció «a lo mucho que se esmerava en beneficio público, en el hermoso de la Ciudad, en las obras públicas que costeava, principalmente en la reedificación y nueva construcción del antiguo Aqueducto Romano» (es tractava de l'arquebisbe Armanyà).

A partir d'aquí ve un llarg període de temps sense notícies, i això potser vol dir que no es va dur a terme gaire activitat relacionada amb la muralleta i l'eixample. En un escrit posterior, el mateix Ajuntament reconeixia que un cop oberts els dos carrers que connectaven la ciutat antiga amb la Rambla i enderrocada una part del baluard de Carles V, «en cuyo estado quedó este asunto por no haberse proporcionado quién quisiese entender en construir en dicho sitio, por lo que no havia podido verificarse la ejecución del referido proyecto».

A la reunió de l'Ajuntament del 9 de novembre de 1787 es va donar compte de la sol·licitud d'un veí, Miquel Serra, que volia que se li establís un pati a la Baixada de la Peixateria Nova, és a dir, a la zona on l'any 1773 s'havia establert Ginés Boix de Buendia. Es veu que hi havia altres demandes en el mateix sentit. I per aquesta causa els regidors reflexionaren sobre la urgència de reprendre i materialitzar la intenció de construir cases a la Rambla.

Ara bé, quan a l'estiu de 1789 «algunos dias hace se ha solicitado por distintos sugetos un crecido número de patios quando pensava el Ayuntamiento llevar a efecto la insinuada construcción de casas y calles», doncs aleshores va arribar una Reial ordre del 27 de juny en la qual es manava que s'impedís la fàbrica d'edificis de cap classe «ni reparen los ya executados en los terraplenes y a la distancia de mil y quinientas varas de las fortificaciones». Per més que es tractés d'una ordre genèrica, l'Ajuntament, per si de cas, va suspendre qualsevol activitat. Per acabar-ho d'adobar, el capità general s'adreçava a l'Ajuntament el 28 d'agost per comunicar-li que era convenient i necessari demanar al rei que revalidés les concessions i privilegis concedits per enderrocar la muralla i construir cases, cosa que es va realitzar el 15 d'agost següent.

Altre cop, el *Sargento Mayor* movia brega amb l'argument que la demolició de la part del baluard de Carles V que encara quedava, i que l'Ajuntament pretenia endegar, no estava compresa en l'autorització reial. Aquí va començar un estira-i-arroña d'opinions contradictòries que va acabar amb una Reial ordre, de 18 de desembre de 1789, que prohibia la continuació dels treballs al baluard. El dia 2 de gener de 1790, una representació del municipi va adreçar una sol·licitud per a la continuació de l'enderroc, en què donaven a entendre que el baluard estava comprès en l'autorització reial, però va ser denegada per Reial ordre del 31 del mateix mes.

Simultàniament, l'octubre de 1789, el capità general, comte de Lacy, havia fet venir de Tortosa l'enginyer Francesc Gil de Federich per tal que es fes càrrec de l'estat de la situació i informés sobre l'adequació de les pretensions de l'Ajuntament al permís concedit. L'enginyer va marxar de Tarragona confiant la feina de «llevar dichas cosas arreglades al referido plano» (el que havia aprovat el rei) a l'arquitecte Joan Antoni Rovira, que també havia estat nomenat per l'Ajuntament.⁴⁸

Tot indica que les actuacions projectades van tirar endavant, excepte la finalització de l'enderroc del baluard. Amb l'experiència dels entrebancs administratius viscuts, però, ja quedava clar que s'havien acabat les especulacions sobre l'amplada de la Rambla: seria de vint-i-cinc vares, tal com constava en el plànol autoritzat.

El dia 11 d'octubre de 1789 es cobrava el primer termini de l'entrada del primer pati re-establert. Fins el 10 d'abril de 1791 s'enregistraren trenta-dos ingressos més per aquest concepte, amb una mitjana de cent catorze lliures cada un. Cal tenir present que el número total de patis era de quaranta i que, com que en el primer termini

48. AHAT. Es tracta d'un lligall encara sense catalogar amb el nom de «Comuns 1790».

es pagava la meitat de l'entrada, cal comptar que cada re-establiment costava una mitjana de 228 lliures, més el cens anual. Fins a la data esmentada, només dos particulars tenien més d'un pati: Josep Gatell, que n'era propietari de tres, i el mestre de cases Josep Miralles Sorts, que en tenia sis però els havia adquirit a favor del prior del convent de Sant Domènec. Si l'arquebisbe també en tenia, no constaven en la relació.

Així mateix, el 6 de desembre de 1789 consta un pagament de nou lliures a Joan Antoni Rovira pels dies emprats en el «nivelamiento de la Rambla, disposición de su piso y entreguardo de su tirantez y perfil». Pocs dies després es pagaven al també mestre de cases Josep Gil quaranta-sis lliures, tretze sous i sis diners per fer caure la paret de la muralla i treure la runa, a fi de fer el carrer que anava de la Peixateria a la Rambla. Per obrir aquest carrer havia calgut l'enderroc d'una casa de la plaça de la Peixateria Nova, que era del Benefici de Sant Cosme, fundat a l'església de Monnars. El dia 17 de novembre de 1789 s'havien dipositat 838 lliures, setze sous i tres diners, equivalents al seu valor.

L'any 1790 el començava l'Ajuntament tot reiterant la sol·licitud d'acabar l'enderroc del baluard de Carles V per tal de poder construir la porta de Santa Clara, que estava autoritzada, però el capità general s'hi va tornar a oposar. Al mes de gener de 1790, el mateix Rovira feia obres de moviments de terres davant el convent de Sant Francesc, d'on també retirava la creu de pedra. A l'altre extrem de la Rambla s'encarregava de «hacer las calas o pruebas en el terreno frente a Sta. Clara; y formar una rampa de tierra frente a la calle de Sn. Olaguer.» Eren, sense dubte, els preparatius per obrir les dues portes previstes, la de Sant Francesc i la de Santa Clara, als extrems de la Rambla.

A les actes municipals de principis de l'any 1790 hi consta la presentació, per part de l'arquitecte, d'un «memorial de Juan Antonio Rovira que sol·licita la satisfacció de 75 libras por la realización del plano de la Rambla y el de la nueva Puerta que se está subastando»⁴⁹ El 17 de març de 1790 s'ordenava el pagament de cinquanta lliures a Rovira per la formació dels plànols de la porta de Sant Francesc. Tot seguit, els fusters Josep Martí i Sebastià Serrahima construïen les portes de fusta i les ferraven: es tractava de tenir-les preparades per quan calgués col·locar-les.

Els mesos de març, abril i maig es van pagar al pagès Josep Martí els tres terminis de cent quaranta lliures cada un, segons estipulava la taba, pel preufet d'obrir el forat de la porta nova de Sant Francesc, rebaixar el terreny, obrir un camí fins a trobar la carretera principal o passeig i fer un pont.

Al mes de juliol van sorgir alguns problemes, la naturalesa dels quals ens és ara desconeguda, que van afectar Joan Antoni Rovira. L'arquitecte va ser cridat a l'Ajuntament i, en ser interpel·lat, va manifestar que ja se li havia pagat per la seva feina d'anivellament del terra de la Rambla, per l'aixecament de plànols de l'obra i

---

49. AHCT. Actes municipals 1790, full 21.

també, pels plànols de la porta que s'havia de construir. Ara bé, també se li havia demanat que de tant en tant revisés l'obra del nou carrer de la Rambla, per la qual cosa se li havia promès una gratificació, sense especificar-ne l'import. Havent de concretar, Rovira va dir que s'acontentaria amb trenta lliures per la feina feta fins al dia. L'Ajuntament va acordar pagar aquesta quantitat, tot comunicant-li «que se entienda suspendido de su encargo, que se sirva entregar los planos y que siempre que se necesite ya se le avisara.»⁵⁰

No se sap què devia passar, potser a l'Ajuntament li va semblar excessiva la quantitat pretesa per l'arquitecte. Ara bé, la notícia d'aquest inesperat cessament també s'ha obtingut d'una altra font. Efectivament, el 14 de juliol de 1790, el governador escrivia que Rovira «fue despedido del Ayuntamiento y cesado enteramente en su encargo; y como quedase esta obra sin sugeto inteligente que la dirigiere», demanava que un enginyer de fortificacions hi passés de tant en tant. El dia 21 següent, el capità general es mostrava d'acord que aquest enginyer s'encarregués de les cases que es construïen a la Rambla després de l'enderroc de la muralla.⁵¹ El mateix Ajuntament, dos dies després, demanava que l'enginyer Francisco Gil es fes càrrec de la direcció de l'obra de la porta de Sant Francesc i del seu cos de guàrdia.

Tot sembla indicar l'existència de fortes desavinences entre l'Ajuntament i l'arquitecte Rovira. La topada entre tots dos devia ser important, tot i que consta que el consistori, al marge d'aquest fet, estava molt satisfet de la feina de l'arquitecte, que s'havia encarregat, entre d'altres coses, del projecte i les obres de la portada d'aigües a Tarragona (1781-1788) i de la restauració de l'arc de Berà (1787-1788), a plena satisfacció de l'arquebisbe i de l'Ajuntament. Per això és tan estrany que fos acomiadat pel mateix Ajuntament l'any 1790. Ara bé, també havia passat alguna cosa similar amb l'arquitecte Josep Prat, que havia intervingut com a expert des de l'any 1776 en el tema que ens ocupa, i que havia abandonat la ciutat a l'agost de 1785 per anar a treballar a Cadis. Prat tenia dos patis que li havia re-establert l'Ajuntament. L'agost de 1789 ja no devia veure perspectives de tornar a Tarragona i va demanar que se li permetés el traspàs dels dos patis. L'Ajuntament, el 3 d'octubre, li contestava «que respeto de tener la Ciudad fundadas pretensiones contra el Exponente, y también cuantas de consideración pendientes con el mismo, no podia, ni devia asentir al traspaso que sollicitava, hasta quedar todo ésto enteramente evacuado.»

Les obres de construcció de les cases dels particulars també avançaven. Les façanes havien d'oobeir a una composició predeterminedada dibuixada en un plànol, segurament realitzat per Joan Antoni Rovira. Però quan el solar objecte d'edificació era diferent dels altres, devia sorgir algun problema pel que fa al ritme de buits i plens, en horitzontal o bé en vertical. Per això, el 19 de setembre de 1790, es pagaven vint-

50. AHCT. Actes municipals 1790. Sessió 12/07/1790, full 115.

51. AHAT. Es tracta d'un lligall encara sense catalogar amb el nom de "Comuns 1790".

i-cinc lliures al mestre Pau Gil per «levantar ventanas y las faxas de la casa de Juan Galli, maestro carretero, que està construyendo en dicha Rambla, que sin embargo de haver seguido el Plano, como estava obligado, se encontró disconforme al aspecto público por no ser igual aquel terreno al de los demás patios y casas.»

A finals de 1790 i principis de 1791 es van fent pagaments setmanals al mestre Josep Duran per la construcció de la porta de Sant Francesc. I el 19 d'abril de 1791 es pagaven setanta-cinc lliures a l'escultor Francesc Bonifàs, veí de Tarragona, per l'escut de les armes reials, en marbre, col·locades sobre aquesta porta. Així, doncs, en aquestes dates, de la muralleta només quedava el tram més oriental –que encara hi és ara–, es construïen cases i s'obria la porta de Sant Francesc, a l'extrem occidental de la Rambla. Quedava per acabar l'enderroc del baluard de Carles V i l'obertura de la porta de Santa Clara.

Tots els re-establiments realitzats fins aleshores pels comissionats municipals corresponien a patis de la banda nord de la Rambla. Però el 9 de juliol de 1795 també en van atorgar a l'altra banda, concretament «en el terreno inmediato a la esquina de su convento (dels agustins) asia las monjas de Sta. Clara.» Potser eren terrenys que corresponien a l'Ajuntament com a conseqüència de la redistribució d'usos que es va fer després de l'expulsió dels jesuïtes. Es creu que el nou titular hi va edificar l'hostal que seria conegut com «del Nen», que més endavant es convertiria en l'hotel París.

El 8 d'abril de 1790 havia mort el coronel Nicolás Miquelerena, que tenia el càrrec de sergent major de la plaça i que, malgrat ser tarragoní de naixement, s'havia oposat amb tossuderia a les pretensions de l'Ajuntament pel que feia a la demolició de la muralleta i, sobretot, la del baluard de Carles V. L'abril de 1796 s'insistia en la demolició i al mes de juny, el nou director d'enginyers de Catalunya, Antonio López Sopeña, es mostrava ben predisposat i optimista quant a la resolució del conflicte, atès que el baluard interrompia l'alineació del nou carrer i dificultava l'obertura de la porta a la muralla. Però l'actitud favorable del director tampoc va ser suficient per al capità general, de manera que l'aspecte lamentable d'aquesta part de la Rambla es mantingué encara una colla d'anys.

Entre els dies 11 i 15 de novembre de 1802 estava prevista l'estada del rei Carles IV a la ciutat. Amb aquest motiu l'Ajuntament, al mes d'agost, va reiterar la demanda, ara amb urgència, de l'obertura de la porta de Santa Clara «por ser el paraje de mayor comodidad para la entrada de SS. MM. a esta Ciudad.» Salvat i Bové, cent cinquanta anys més tard, revestia l'esdeveniment amb belles paraules: «Para el tránsito de SS. MM. por la nueva calle de San Carlos, antes dicha la Rambla, la más hermosa de la ciudad, por su mucha tirantez y amplitud y por la larga extensión de edificios construidos con rigurosa uniformidad.» (Salvat, 1950).

El director d'enginyers del Principat, el 10 de setembre de 1802, informava favorablement l'obertura de la porta de Santa Clara, però deia que caldria fer algunes obres a l'exterior, amb la inclusió d'una placeta, que serviria per a «la más cómoda re-buelta de los carruages al tiempo de entrar en la Puerta.» Per això calia que l'enginyer

de la plaça redactés el projecte oportú. Així, el 10 d'octubre de 1802, José de Santa Cruz firmava el «Plano de la Puerta de Santa Clara que se está abriendo en esta Plaza inmediato al convento de religiosas de Santa Clara, como también el de un Cuerpo de Guardia y Placeta proyectada.»

Després de la visita reial, al mes de desembre, Godoy autoritzava la demolició d'allò que quedava i que feia nosa del baluard de Carles V (Menchon i Massó, 1998: 116 i 234). A partir de la desaparició de la part més avançada del baluard, res impediria l'alineació del convent i l'església de les clarisses amb la resta dels grans edificis renaixentistes de la Rambla, cosa que es devia verificar abans d'acabar l'any 1806.

Els primers anys del segle XIX, abans de la guerra del Francès, l'extrem oriental de la Rambla experimentà una transformació notable, perquè s'obrí la porta, es construí la placeta del davant, s'actuà al baluard i al convent i, a més, el mateix José de Santa Cruz, en un plànol del 3 d'abril de 1807, entre el baluard i la muralla hi projectava una caserna per a la companyia fixa d'artilleria. En aquest mateix plànol també s'observa com la part no edificada entre el convent de les clarisses i l'antiga propietat dels jesuïtes, aleshores ja dels agustins, estava ocupada per «casas particulares» (Menchon i Massó, 1998: 238). Es tracta de la part que l'Ajuntament havia re-establert als mateixos agustins el 9 de juliol de 1795, on després es construïren l'edifici del Govern Militar i l'hostal del Nen.

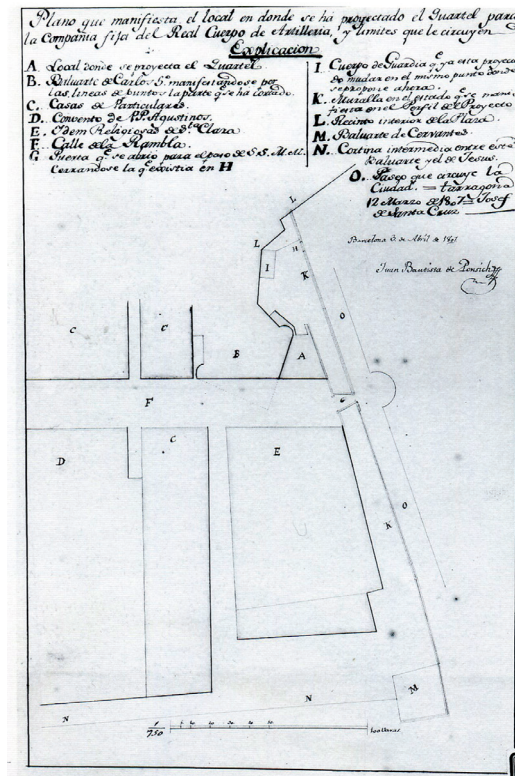

Fig. 14. Plànol de José de Santa Cruz per a la caserna d'artilleria (1807) (Menchon i Massó, 1998: 238).

Amb tot aquest conjunt de transformacions s'acabava de completar la imatge urbana del nou carrer. Un carrer-saló, ampli, amb portes als seus extrems i edificis als dos costats, nous els del costat nord, grans i solemnes els del costat sud. I el terra amb dues rasants longitudinals: gairebé horitzontal la més propera al costat nord, i significativament més alta en els seus extrems la més propera al costat sud, on els grans edificis del Renaixement i d'èpoques posteriors s'havien construït sobre el terreny natural.

7. EL SEGLE XIX. NOUS USOS I NOVA RASANT

7.1 Descripcions contemporànies

Abans que res em referiré a dues construccions de nova planta que modificaren considerablement l'aspecte de la Rambla i que donaren un to de modernitat a la façana meridional.

El costum de fer representacions teatrals a benefici dels hospitals va provocar la previsió, a mitjan segle XVII, en el de Tarragona, d'habilitar «una casa i aposento per als comedians per a que quan haguessin comedians poguessin representar ab comoditat». A finals del segle XVIII es van fer obres de millora al «pati de comèdies» i més endavant es van establir altres dependències. Lèxit que estava assolint aquest servei va fer necessària la construcció d'un nou edifici, el Teatre Principal, inaugurat l'any 1821 (Sánchez Pié, 2014: 10). Estava en terrenys de l'hospital, a la cantonada de la Rambla amb el carrer de l'Hospital. Va ser projectat per Llorenç Miquel i Verderol, un tarragoní gairebé desconegut.⁵² La façana, marcadament neoclàssica, estava coronada per una estàtua de grans dimensions obra de l'escultor Vicenç Roig, *Vicentó*, que representava la constitució i que inicialment formava part de la font de la plaça de la Font. El cafè del teatre era dels principals de la ciutat.

La segona construcció és l'actual edifici del Govern Militar, sobre els orígens del qual hi ha una certa confusió que, malauradament, no podré aclarir del tot. Ja s'ha vist que l'any 1807, en aquest solar, hi havia cases particulars. Una informació periodística moderna explica, sense esmentar les fonts, que l'exèrcit en prengué possessió l'any 1822, segons una Reial ordre de 1823.⁵³ Consta també que l'edifici amb el claustre ja hi era l'any 1828, perquè està representat en un plànol d'aquell any.⁵⁴

Tal com es veurà després, el ben documentat article sobre Tarragona que es va publicar al *Diccionario Geográfico Universal*, imprès l'any 1833, esmenta encara dues cases particulars entre el convent dels agustins i el de les clarisses, tot introduint una aparent contradicció. Cal considerar, no obstant això, que el text del *Diccionario* es va

---

52. Llorenç Miquel i Verderol (Tarragona, 1765-1834) era fill del mestre de cases Josep Miquel, de les Gunyoles. Treballava a l'oficina del Govern Civil. Sembla ser l'autor del llarg article dedicat a Tarragona al *Diccionario Geográfico Universal* (Mezquida, 1948: 2). Devia ser un autodidacta aficionat a l'arquitectura, potser gràcies a l'ofici patern.

53. DT 18/07/2013.

54. Publicat a Ortueta, 2006: 22.

redactar abans que les dues cases particulars fossin enderrocades per tal de construir l'edifici militar, amb el seu pati i claustre característics. Tot plegat dóna versemblança al següent relat: les dues cases particulars van ser adquirides pels militars el 1822, a causa de la proximitat a la caserna de Sant Agustí, que ocupava només una part del convent del mateix nom; entre 1822 i 1828, els militars van enderrocar les cases i van construir l'edifici del Govern Militar en una part del solar que ocupaven.⁵⁵ Era la part que quedava just a llevant de l'espai lliure que més endavant seria el carrer Girona, projectat en aquella època com a prolongació del carrer de Sant Oleguer.

A banda dels edificis nous, per tal d'entendre bé la configuració de la Rambla entre les dues façanes em serviré de tres descripcions de l'època. Les dues primeres pertanyen a obres enciclopèdiques i corresponen a l'estat del carrer abans de 1833 i abans de 1850 respectivament. La tercera és d'un autor local que va escriure els seus records de memòria, no només els seus records directes (va viure entre 1837 i 1910), sinó també els que constituïen la memòria col·lectiva dels tarragonins.

El *Diccionario Geográfico Universal*, imprès l'any 1833, porta una descripció molt completa de la ciutat de Tarragona del primer terç del segle XIX. La part que es refereix a la Rambla és la següent:

«La rambla, tendida de N.O. á S.E. [...] tiene 600 varas de largo y 25 de ancho, por termino medio, y abraza en sus extremos los lienzos S.E. y N.O. de la muralla, y las puertas que á ellos corresponden de Sta. Clara y San Francisco en linea recta: en el centro hay un terraplén que sirve de paseo, levantado unos tres y medio pies sobre su piso, dejando escaso lugar para el tránsito de carruages. En el lienzo superior hay una linea de edificios modernos de buena planta y uniforme arquitectura, levantados según los planos del arquitecto D. José Prats, y en el inferior se ven en sus extremos, tocando con la muralla, los conventos de Sta. Clara y San Francisco, y continuación de éste el col·legio, teatro, hospital, convento de Agustinos, y dos grandes casas particulares» (Diversos autors, 1833: 491).⁵⁶

En el diccionari de Madoz, publicat entre els anys 1845 i 1850, es recull pràcticament la mateixa descripció anterior però amb alguns matisos. En aquesta ocasió, al passeig central elevat hi havia seients i fanals; també es concretava que el pas de vehicles es realitzava per tots dos costats del passeig, és a dir, a tocar de les edificacions d'una i altra banda; i també s'indicava que al convent de Sant Francesc hi havia l'institut i el Govern Polític; a més, les dues grans cases particulars esmentades el 1833 eren, ara, «una posada y el gobierno militar».

Abans d'entrar en la tercera descripció convé fixar-se en algunes altres qüestions. Abans ja hem parlat de l'edifici del Govern Militar. Pel que fa a la «posada» esmen-

---

55. L'any 1963 s'acabaren les obres de reforma profunda d'aquest edifici, a càrrec de l'arquitecte José Lorente Vázquez, que li donaren l'aspecte actual (Fitxa 242 del catàleg del POUM).

56. Posteriorment, el contingut de l'extens article del *Diccionario* fou resumit per Mezquida, 1947. Les dimensions de 600 × 25 vares equivalen a 501,54 × 20,89 metres. L'altura de 3,5 peus equival a 1,14 m.

tada a mitjan segle i situada al seu costat mateix, però separada per l'espai del futur carrer Girona, no s'ha de confondre amb la fonda que l'any 1845 hi havia davant de Sant Agustí, que devia ocupar tota una casa pintada d'un color que serviria de model per pintar totes les altres cases de la Rambla amb motiu d'una visita reial, tal com s'explicarà més endavant. Tampoc no s'ha de confondre amb la fonda Cuatro Naciones, que l'any 1859 estava situada a la casa de la cantonada de la Rambla amb el carrer de Sant Oleguer i que també tenia façana a la plaça de la Peixateria.⁵⁷ De ben segur, la posada del costat del Govern Militar era un altre establiment per a viatgers conegut amb nom de «posada o mesón del Nen», propietat de Salvador Rabassó, com a mínim des de l'any 1858.⁵⁸ Aquest ha de ser l'establiment que més endavant, si més no a partir de 1865, potser reformat però amb la mateixa família Rabassó com a propietària, adoptaria el nom de Fonda París, i també el d'Hotel París.⁵⁹

Així mateix, a principis de l'any 1841, l'Ajuntament ja preveia el rebaix del passeig per tal de deixar planes les seccions transversals. Per això es va presentar un plànol, que es reproduïx tot seguit, i un pressupost, que Josep Batet i Olives va quantificar en 15.237,17 rals. Aquesta quantitat no comprenia la demolició del passeig central preexistent, amb l'esperança que aquesta feina la fessin els mateixos propietaris de les cases de la Rambla.⁶⁰

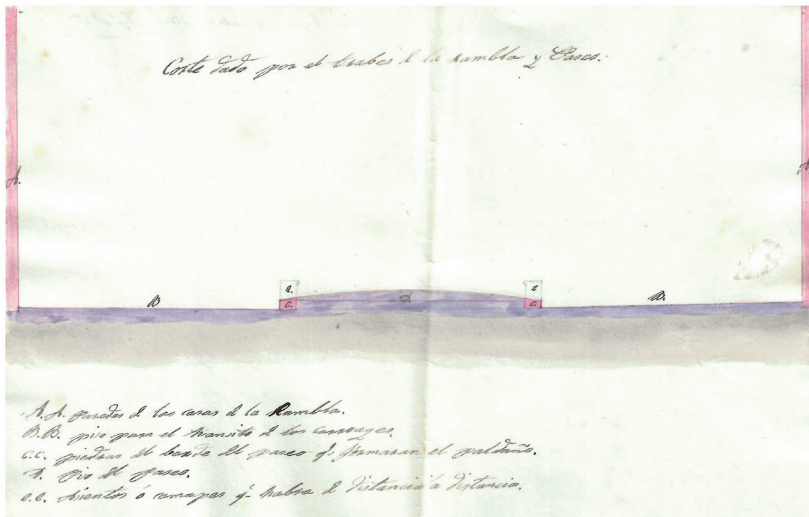

Fig. 15. Plànol de la Rambla de Josep Batet (1841). AHCT. P-8330.

57. *Diario Mercantil de Avisos y Noticias* 11/07/1859.

58. AHCT. P-8334.

59. El DT 21/09/1865 informa que els cotxes de Valls tindrien la seva sortida davant la fonda París tots els dies. El *Mercantil* 14/12/1889 anunciava un metge que curava hèrnia cada dia 2 a una habitació de l'hotel.

60. AHCT. P-8330.

Es desconeix si aquest projecte es va arribar a materialitzar. Potser sí. Però els records de joventut de l'autor local Antoni de Magriñà (1837-1910) (Magriñà, 1901)⁶¹ –i aquí ve la tercera descripció contemporània– encara es corresponen amb l'estat anterior. Efectivament, de la seva joventut, Magriñà recorda els pasejos «por la Coca, que era un paseo que habia en la Rambla de San Carlos que se elevava unos dos metros en el centro de ella, á la que subia con escalones y habia una baranda que servia para sentarse; de largo era desde la calle San Agustín á la del Hospital, y en la Rambla, donde hoy estan las aceras, pasaban las caballerias y los carros» (Magriñà, 1901: 53).

Aquí convé matisar algunes qüestions. La primera és que la Coca estava elevada respecte de la rasant longitudinal propera a les cases del costat nord, però estava a nivell de la rasant longitudinal propera als grans edificis del costat sud. Una altra és que entre els carrers de Sant Agustí i l'Hospital, com a mínim, tota l'amplada de la Rambla estava al mateix nivell, sense perjudici de la continuïtat del passeig de viants per la part central. L'última cosa que cal fer notar és que la diferència de cota de tres peus i mig de les dues descripcions anteriors, s'ha convertit ara en uns dos metres. De ben segur, aquesta dimensió no era constant, sinó que era diferent segons el lloc on es mesurava.

Per acabar amb el valuós testimoni d'aquest autor local, Magriñà explica que per rebre la reina Maria Cristina, les cases de la Rambla es van pintar de color rosa (Magriñà, 1901: 57). La reina mare –que havia estat regent fins l'any 1840, durant la minoria d'edat de la seva filla Isabel– havia arribat a Tarragona el vespre del 9 de març de 1844, va entrar per la porta de Santa Clara, va seguir per la Rambla fins al Portalet i després va enfilarse cap al palau arquebisbal, on s'allotjaria. Dos dies després embarcaria cap a València. No em sé estalviar el comentari de la ridícula que significa, amb ulls actuals, pintar totes les façanes de la Rambla de color rosa, ni que només fossin les façanes particulars del tram inclòs en el recorregut reial.⁶²

A més, cap al 1855, segons Magriñà, es va modificar la secció transversal de la Rambla: «La Coca de la Rambla de San Carlos desaparició al principio de este período, hacia 1855; ahora pasan las caballerias por donde antes pasaban las personas, y éstas por donde pasaban aquellas» (Magriñà, 1901: 75). És a dir, el carrer tenia ara una calçada central i una vorera a cada costat. El relat és força explícit, com veurem a continuació.

---

61. L'any 1901, Magriñà publicà aquest llibret que ha estat i és una referència obligada per als historiadors que volen endinsar-se en el nou-cents tarragoní. Magriñà: Tarragona, 1901.

62. Ortueta situa aquest fet a l'any següent. Transcriu una part del plec de condicions per adjudicar la pintura de totes les façanes de les cases. Diu que la pintura ha de ser del mateix color que la fonda situada davant de Sant Agustí i que de les cases en cantonada només caldrà pintar la façana de la Rambla (Ortueta, 2003: 105).

L'any 1855 l'Ajuntament explorava diverses formes d'enfocar la urbanització de la Rambla, però sempre comptant amb dues voreres laterals i una calçada central. A aquests efectes, l'arquitecte municipal Francesc Rossell, el 14 d'agost, lliurava un pressupost amb dues alternatives de paviments de voreres, que pujaven 165.800 i 122.760 rals, respectivament. En el preu s'hi incloïa una partida de 21.000 rals pel desmunt de 10.500 vares cúbiques «de los paseos y exportación de las tierras hasta el paseo de Santa Clara». Més endavant, el 15 de desembre de 1856, potser a la vista de la naturalesa de la roca a desmuntar, hi afegia 2.000 rals pel desmunt de pedra «a barrenos».⁶³ Un desmunt de 10.500 vares cúbiques és realment molt important (6.132,70 m³) i això és, justament, el que fa pensar que potser el projecte de l'any 1841 no es va arribar a materialitzar.

El 18 de novembre de 1856 l'alcalde s'adreçava al governador de la província per comunicar-li el projecte que tenia per la Rambla i aprofitava per demanar-li si podria comptar amb la pedra de la pedrera del port i amb alguns dels presoners que hi treballaven. Per més que la decisió final no estigués en mans del governador, la seva disposició personal devia ser favorable, i així, el 17 de desembre següent ell mateix aprovava l'acord municipal de treure el passeig i construir dues voreres, per un pressupost de 20.848 rals, molt rebaixat respecte de les previsions inicials pel fet que en una primera fase només es volia escometre la feina del moviment de terres. Subhastades les obres, foren finalment adjudicades el 19 de febrer de 1857 al tarragoní Antoni Morera per 16.000 rals. Immediatament s'iniciaren les operacions de desmunt, amb la participació dels reclusos, que anaven a càrrec de l'Ajuntament.⁶⁴

Acabada aquesta primera fase, el carrer continuava sense estar pavimentat i, per tant, ocasionava els problemes habituals en carrers de terra, especialment els escòrrecs que es produïen amb el pas de les aigües de pluja. Les aigües que baixaven pel Portalet cap al carrer de Sant Agustí, recentment pavimentat, havien provocat un gran sot a mitjan juliol de 1857, i resultava perillós. Així, en aquella època s'havien col·locat uns pals a l'inici d'aquest carrer de Sant Agustí que impedièen l'entrada i el pas dels carruatges.⁶⁵

Malgrat el manteniment de les portes de Santa Clara i de Sant Francesc en els dos extrems, a més de ser un espai netament urbà, la Rambla també era un tram de la carretera general de Barcelona a València i de la transversal de Lleida, per la qual cosa era un lloc «á donde afluye un considerable número de carruages». Entenent l'Ajuntament que la pavimentació de la Rambla era un obra urgent, va aconseguir la Reial ordre de 31 d'agost de 1857, mitjançant la qual la reina resolvia que es lliurés la pedra necessària de les pedreres del port i, a més, que hi hagués vint presoners dels

63. AHCT. P-8332.

64. AHCT. P-8332.

65. *Diario Mercantil de Avisos y Noticias* 15/07/1857.

que tenia el mateix port que anessin a treballar a les obres de la Rambla. L'alcalde rebé la comunicació el dia 9 de setembre⁶⁶ i les obres van començar immediatament.

La premsa donava la notícia amb satisfacció. El periodista, amb el llenguatge florit tan propi de l'època, descrivia el carrer de la següent manera:

«A la Rambla pues, centro de nuestra poblacion, centro de nuestra escogida sociedad en sus horas de recreo, convertida de poco há ya en lodazal cuando lluvioso tiempo, ya en una mar de polvo en épocas de sequia como ahora, se la devolvian justamente las condiciones propias reponiéndola en el lugar que debe ocupar: reservado parecia estarle el venir á ser la mejor calle de nuestra Ciudad, empedrada y acerada como la de Alcalá y Puerta del Sol, á lo que le permitia su anchuroso espacio.

»Pues bien: segun se nos dice, nuestro Excmo. Ayuntamiento ha decidido ó està para resolver, que la espesada Rambla, si bien acerada, sea construída del mismo modo y forma que una carretera.

»Cómo el Ayuntamiento teniendo piedra y penados ha podido preferir los inconvenientes del polvo y barro que ocasiona un plano de tierra dentro de una poblacion sujeto siempre á una reparacion continúa, a las ventajas de una calle bien empedrada, ventajas por su duracion, por su hermosura, por las molestias que del barro y polvo evita á sus habitantes y transeuntes, es cosa de que no hemos podido darnos la razón.»⁶⁷

7.2 *L'antic convent dels jesuïtes: dels agustins als militars*

Una nota que figura en els pressupostos que els militars elaboraven per les seves instal·lacions de la plaça de Tarragona informa que la major part del convent de Sant Agustí s'ocupava ininterrompudament com a caserna des de l'any 1807.⁶⁸ Si la notícia és certa, la part utilitzada pels militars havia de ser la més antiga, amb façana a la Rambla, perquè més endavant es té constància que era així. Així, doncs, és versemblant que a partir de 1807, convent i església començaren a tenir un funcionament independent l'un de l'altre. En conseqüència, havia de ser aleshores que es clausurà l'accés a la cripta primitiva que, cal recordar-ho, es realitzava des del claustre del convent. Ara bé, com que aquesta cripta havia de seguir en servei, se li habilità un altre accés, des de l'interior de l'església. D'aquesta forma, cada una de les dues criptes, que estaven a tocar, tenia un accés propi des de l'interior del temple. L'operació de crear un nou accés interior a la cripta del segle XVI va ser força arriscada –potser sense saber-ho els constructors–, perquè es va fer incorporant un tram d'escala, tot prescindint d'una pastilla longitudinal de la volta de canó del segle XVIII, que podria haver col·lapsat amb aquesta actuació.

---

66. AHCT. P-8332.

67. Andrés Porcell. *Diario Mercantil de Avisos y Noticias* 25/09/1857.

68. AHM. Lig. 7165.13, pàg. 19. La nota és de l'any 1833.

Entre 1811 i 1818 els francesos s'apoderaren de totes les esglésies i els convents i, pel que sembla, malmeteren els mobles i la fusta en general. Després de l'ocupació francesa de la ciutat, el convent de Sant Agustí devia retornar als seus propietaris. I també es devia reprendre parcialment l'ús de caserna.

La ciutat estava molt necessitada d'instal·lacions militars modernes i adequades que permetessin abandonar definitivament els antics convents reconvertits en casernes. En aquesta línia, es conserva el projecte d'una caserna de nova planta de l'any 1818, de José de Santa Cruz, a la plaça del Rei, que mai s'arribà a materialitzar (Ortueta, 2006: 125). Com tampoc s'arribaria a materialitzar, molt més endavant, el projecte que realitzà l'arquitecte Ramon Salas i Ricomà per a l'Ajuntament, els anys 1885 i 1886, d'una caserna d'infanteria i cavalleria, aquest cop situada en l'entorn de l'actual plaça de Ponent. Salas ideà una moderna residència militar inspirada en les fortaleses medievals,⁶⁹ com la més tardana del Bruc a Barcelona.

De manera que els militars continuaren aquarterats als convents. No ocupaven totalment el de Sant Agustí, en aquest, l'any 1821 hi tenien, com a mínim, a la planta baixa, una sala que servia de cos de guàrdia de la tropa i una altra per a l'oficial de guàrdia que incloïa una part de l'entresòl. Altres habitacions de la planta baixa, amb la part corresponent de l'entresòl, estaven llogades a diversos particulars, mentre que la sala gran de la banda de llevant, els agustins l'havien arrendat al servei de correus per diligència. La resta de l'immoble, si estava en bon estat, devia estar ocupat pels religiosos. O bé, si més no, aquest és l'estat de coses que es dedueix dels plànols de planta que va aixecar Francesc Campanya⁷⁰ l'any 1821, durant el trienni liberal. El treball de Campanya havia de servir per estudiar la viabilitat de la compra de tot el convent per part de l'Estat, inclosa l'església, per tal de convertir-lo en una caserna de cavalleria i d'infanteria. I ara mateix ajuda molt en el coneixement de l'estat de l'immoble en aquella època.

L'alçada de les antigues dependències conventuals, a banda de l'església, era de planta baixa, amb un entresòl, i dues plantes iguals: la primera i la segona. Ni de l'entresòl ni de la planta segona es van aixecar plànols. En planta, les dependències estaven organitzades a l'entorn d'un pati o claustre, ja descrit anteriorment com un claustre rectangular de cinc per tres arcades. El 1821 continuava amb la mateixa forma a la planta baixa però en les plantes superiors havia passat a ser quadrat. El fet era a causa de la construcció, només en planta baixa i dins la projecció horitzontal

69. AHAT. Fons Salas Ricomà. Doc. 202.

70. Francesc Campanya i Blanc, nascut a Càlig, era fill d'un mestre de cases tortosí. Es casà a Tarragona el 1784, i dos anys després en segones núpcies, a la mateixa ciutat. Tingué com a mínim dos fills, també mestres de cases. Segons quin sigui el document, Francesc Campanya hi apareix com a mestre de cases, mestre d'obres de fortificacions o mestre major de fortificacions. Morí entre l'octubre de 1824 i el maig de 1827, de manera que no és el mateix Francesc Campanya que Ortueta situa a Galligans el 1834 (Ortueta, 2006: 155).

del pati superior, d'una sala molt allargada a la banda sud, darrere de la qual encara hi quedava un pati, també molt allargassat. Darrere el convent hi havia un hort de la mateixa amplada, i una llargada de 85 vares (71 metres) fins al terraplè de la muralla.

Calia fer obres importants de reparació en diverses dependències. En una sala gran, que tancava el claustre i l'església pel sud, d'uns 350 metres quadrats de superfície, s'havia de fer la major part de la volta de la planta primera i l'estructura de suport de la teulada. Unes altres dues peces tenien els sostres apuntalats i calia fer-los nous en una superfície aproximada de 320 metres quadrats. Devien ser les conseqüències dels desperfectes causats pels francesos.

La documentació elaborada per Campanya inclou l'atribució d'espais a les armes d'infanteria i cavalleria, la independència dels dos àmbits i el càlcul de la capacitat de cavalls i soldats. Per a la part de cavalleria calculava cent seixanta homes i cent cinquanta cavalls però, ocupant més espais, proposava una alternativa amb capacitat per a dos-cents vint homes i el mateix nombre de cavalls. Per a la part d'infanteria, si rebutjava l'alternativa anterior, li sortia una capacitat de 1.368 soldats. Ara bé, allò realment sorprenent és que proposava convertir l'església en habitacions per a la tropa, per la qual cosa pretenia partir horitzontalment la nau tot continuant el pis del cor. D'aquesta forma, entre la planta del temple, la nova planta del cor i la planta sobre les voltes, que és la mateixa que es pot veure actualment, hi encabia 672 soldats.

El cost de les obres a realitzar s'estimava en 56.680 rals, quantitat que no incloïa una nova escala per comunicar totes les plantes de l'església ni tampoc la nova construcció dels pavellons per als oficials, per als quals no trobava cap més lloc que l'ampli hort posterior.⁷¹

Els militars devien desestimar la possibilitat d'adquirir el convent i es decidiren per ocupar-lo en règim de lloguer i per mantenir el volum de l'església. No se sap la superfície que utilitzaven en relació amb la total, però havien de pagar tres-cents quaranta rals mensuals que, segons es veu, els costava molt de fer-los efectius. Els lloguers corresponents al període entre el juliol de 1828 i el desembre de 1832 pujaven 18.360 rals, dels quals només n'havien satisfet 4.080 l'any 1831. Comptaven, a més, que d'entre els costos de totes les obres que havien realitzat, hi havia la quantitat de 3.766 rals que s'havien invertit en benefici de l'edifici, és a dir, a descomptar del lloguer. Tot i així, a finals de 1832 encara devien 10.514 rals.⁷²

D'altra banda, el dia de Sant Josep de 1822 havien entrat en funcionament les noves càtedres del Reial Estudi al convent dels agustins, ja que allí es disposava d'un jardí que es podia dedicar a l'estudi de la botànica i l'agricultura. I just un any després, l'arquebisbe erigia la nova parròquia de Sant Josep a l'antiga església dels jesuïtes. La parròquia s'estenia des de l'eix dels carrers Cavallers i la Nau fins a la muralla de Sant

---

71. AHM. T-10/5, T-10/6, T-7/13. De cara a no treballar amb dues unitats monetàries diferents, cal aclarir que el cost de les obres equivalia a 5.668 lliures.

72. AHM. Lig. 7165.13.

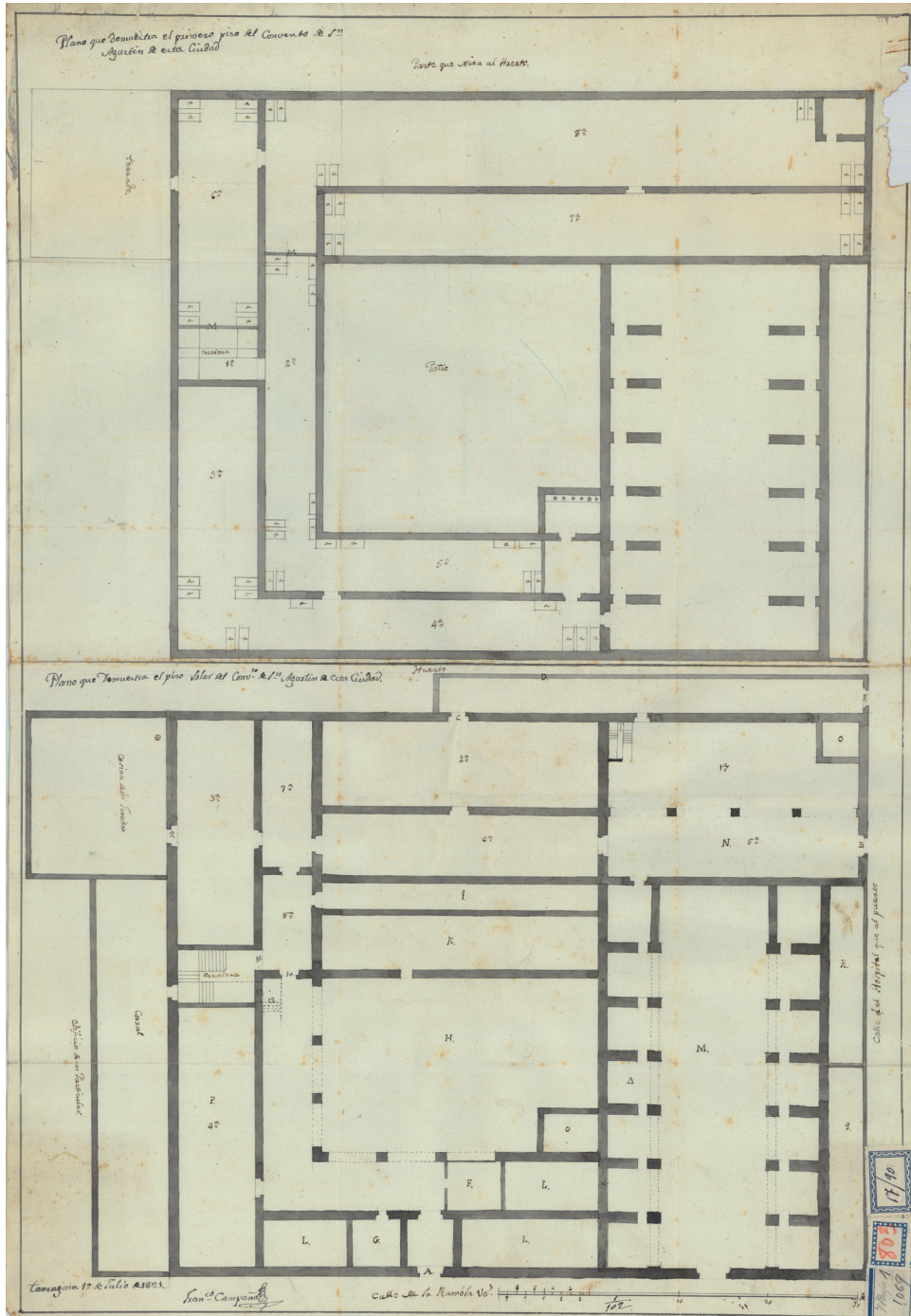

Fig. 16. Plànol del convent dels agustins amb la proposta de Francesc Campanya (1821) (AHM- 9061 (1/2) T-M-7/13).

Joan. El mateix dia també s'erigí la parròquia de Sant Pere i Sant Joan, que era la de la població de la zona de marina (Rovira, 2011: 79).

Entre els anys 1830 i 1835, el mateix convent allotjà el col·legi d'estudiants pobres, que des de l'any 1803 era a les golfes de l'edifici universitari (Olivé, Prats i González, 2006). Amb la desamortització dels béns de l'església i l'exclaustració general de l'any 1835, l'antic convent dels jesuïtes passà definitivament i en la seva totalitat a ser caserna d'infanteria i cavalleria, mentre que l'església, en poder de l'arquebisbat, feia les funcions de parròquia castrense. A partir d'aquest moment, amb l'església utilitzada bàsicament pels militars, l'enterrament a les criptes ja no tenia cap sentit i foren clausurades.

L'any 1861, Luis Pascual y Garcia projectava l'ampliació de la caserna (Cadiñanos, 1998).

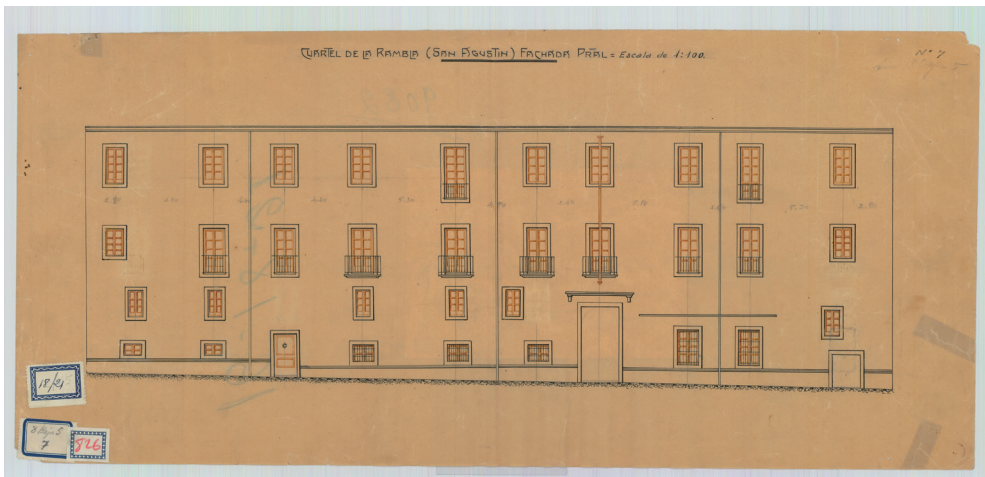

Fig. 17. Façana de la caserna de Sant Agustí (sense firma ni data) (AHM. 7165.13 T-10/11).

7.3 Els militars al convent i els jesuïtes a l'església

L'any 1814 s'havia restablert la Companyia de Jesús i l'any següent retornaren els exiliats catalans supervivents, però no s'instal·laren a Tarragona tot seguit. Es coneix activitat de dos jesuïtes a la ciutat l'any 1865,⁷³ i això fa sospitar que potser hi vivien en comunitat en alguna casa. Ara bé, des del mes d'agost de 1866 els jesuïtes tenien encomanada la direcció de l'estudi eclesiàstic del seminari tarragoní, l'hereu del Reial Estudi des de la seva desaparició vint anys enrere. Allí hi vivien catorze religiosos, que van haver de marxar amb motiu de la revolució de setembre de 1868, la Gloriosa del general Prim. L'any 1876 tornaven a estar instal·lats a Tarragona. Entre 1879 i 1886 vivien a la casa del carrer de Talavera, núm. 13, però no tingueren cap església

73. Els pares Josep Fonda i Ignasi Serra. DT 3, 4, 7 i 8 de gener i 29 de maig.

fins que se'ls autoritzà l'ús compartit de la de Sant Miquel del Pla l'any 1880. El 1886 milloraren les condicions de la seva residència, perquè es traslladaren a la casa del carrer Cavallers, núm. 6. El 19 d'octubre d'aquell mateix any els jesuïtes, amb natural alegria, prengueren possessió de l'església de Sant Agustí, que havia estat la seva. Continuaria dependent de la jurisdicció episcopal ordinària, és a dir, l'arquebisbat en seguiria mantenint la propietat, però en cedia l'ús als jesuïtes amb la condició que permetessin que els capellans castrenses diguessin missa per a la tropa els dies de festa i celebressin les escasses funcions de batejos, casaments i enterraments de les famílies de militars. La rebatejaren amb el nom de Sagrat Cor, la devoció del qual predicaven els jesuïtes amb tot l'entusiasme en aquell temps. Una gran estàtua del Sagrat Cor, procedent de Roma i policromada a Barcelona, va ser col·locada a l'altar major a finals de 1888 o principis de 1889 (Revuelta, 1984).

El 15 de gener de 1888 va ser el dia de la canonització de sant Pere Claver, jesuïta que havia estudiat a la casa de provació de Tarragona, el qual després va marxar a les missions americanes, on va destacar en la defensa dels drets més elementals dels esclaus negres. Els jesuïtes tarragonins van voler celebrar amb pompa l'efemèride, i per això van preparar un tridu, amb tres dies de festa, el 4, 5 i 6 de maig d'aquell any, segons la premsa de l'època. Per una ocasió tan especial, també van voler millorar el temple i van fer una neteja general de les capelles laterals i van preparar-ne dues per als altars de sant Ignasi i de sant Pere Claver (Revuelta, 1984). Podria ser que la neteja general també inclogués la reposició dels arrebossats i que la runa generada per les obres fos abocada a l'interior de la cripta gran a través d'un forat practicat a la part alta de la volta, que després es tornaria a tancar.

El 28 d'abril de 1890 els jesuïtes estrenaven nova residència a la Rambla Vella, núm. 7, en un edifici que comptava fins i tot amb divuit habitacions per allotjar els sacerdots que fessin exercicis espirituals (Revuelta, 1984).

7.4 El seminari i la universitat

L'arquebisbe de Tarragona del 1804 al 1816, Romuald Mon i Velarde, dotà el seminari amb una aportació personal de 10.000 rals, cosa que permetria realitzar una ampliació de dos pisos i completar el claustre per la banda de mar. El projecte ja havia estat realitzat pel mestre de cases Josep Miralles i Sorts, un professional de força prestigi.⁷⁴ Miralles proposava per a la planta baixa completar el claustre i construir-hi un cos adossat. A sobre d'aquest cos hi projectava dues plantes amb habitacions a

74. El plànol va ser publicat per Ortueta, sense context i amb la data equivocada de 1860 (Ortueta, 2006: 145). El plànol es troba al Centre de Documentació de la Demarcació de Tarragona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i prové de l'ACA: MP-131. Josep Miralles i Sorts (Tarragona 1751-1804) pertanyia a una important família de mestres de cases tarragonina, conegut sobretot per l'encàrrec més important que va rebre: la direcció de la construcció de la magnífica església de Vilallonga del Camp a partir de l'any 1795. Miralles morí el 7 de maig de 1804, cinc dies abans de la presa de possessió de

banda i banda d'un passadís que connectava els dos passadissos laterals en cul-de-sac i completava així la circulació.

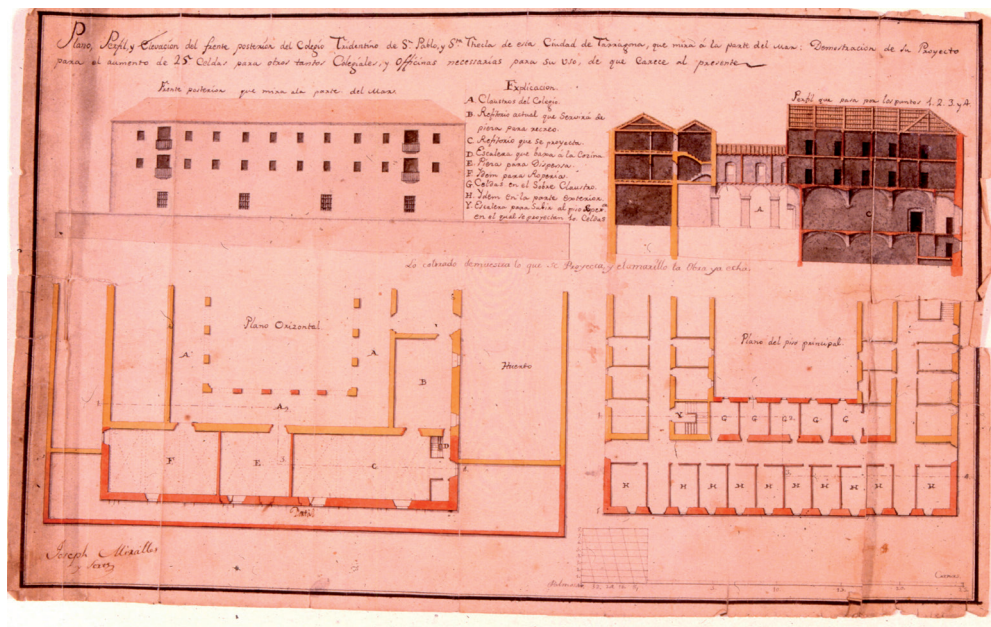

Fig. 18.- Plànol d'ampliació del seminari, de Josep Miralles (aprox. 1803) (ACA: MP-131).

La guerra del Francès paralitzà tota l'activitat docent des del desembre de 1808. La construcció projectada per Josep Miralles fou destruïda durant la guerra, quan el seminari fou convertit en hospital militar. Després de l'ocupació dels militars, l'any 1814, es reprenien les classes, encara que reduïdes i amb una vida dèbil. I a més, el mateix arquebisbe Mon pogué reconstruir l'ampliació de Miralles que havia finançat i també reorganitzà el col·legi adjunt d'estudiants pobres.

El 29 de setembre de 1818, l'arquebisbe Antonio Bergosa demanava autorització als coadministradors del Reial Estudi per ampliar amb sis habitacions més el col·legi d'estudiants pobres, demanda que fou concedida al dia següent.

Pel que fa a la universitat, els regidors tarragonins trobaren idoni habilitar una part del convent dels agustins, ja que disposava d'un jardí que es podia dedicar a l'estudi de la botànica i l'agricultura. El dia de Sant Josep de 1822, al convent hi entraven en funcionament les noves càtedres de botànica i d'agricultura. A més, a la seu universitària habitual també es posaren en marxa dues càtedres de gramàtica castellana i llatina, una de geografia i cronologia, dues de literatura i història, dues de matemàtiques pures, una de física, una de química, una de mineralogia i geologia, una de lògica

l'arquebisbe Mon i Velarde, de manera que l'encàrrec del projecte d'ampliació del seminari el devia formalitzar l'arquebisbe Armanyà abans del 4 de maig de 1803, quan morí.

i gramàtica general, una de formació política i estadística, una de moral i dret general i una de constitució i dret públic. Seguien funcionant la de retòrica, la de metafísica i ètica, la de teologia escolàstica, la de teologia moral i la de sagrada escriptura. Tenim, doncs, que unes disciplines laiques i racionalistes convivia amb les tradicionals de la formació eclesiàstica. (Olivé, Prats i González, 2006: 61).

L'any 1830, el col·legi dels estudiants pobres, que des de l'any 1803 era a les golfes de l'edifici universitari, es traslladava al convent de Sant Agustí.

Per Reial ordre de 13 de novembre de 1845 el Reial Estudi s'agregava a l'institut de segon ensenyament i, per tant, calia tancar definitivament les seves sessions. En un primer moment, l'ordre va ser desobeïda, però a l'octubre de 1846 se'n coneixia una altra que manava que, mentre no es resolía l'afer, es lliurés l'edifici a l'arquebisbe. L'Ajuntament va contestar que una part del que havia estat Reial Estudi encara servia com a caserna de cavalleria i àdhuc com a presó pública i que probablement aquests espais no formaven part de l'Estudi Literari. D'aquesta manera, el consistori es va desentendre de la seva propietat, mentre que l'arquebisbe Fernando de Echanove (1826-1854) aprofitava la circumstància i aconseguia, davant la negligència de l'Ajuntament, la desocupació de les tropes i l'agregació de les classes universitàries a l'edifici del seminari. A més, en afegir al seminari les dependències del Reial Estudi, Echanove en millorà les infraestructures i consagrà una església apta per a quatre-cents escolars a la planta baixa de l'ala de ponent de l'antic edifici universitari. En aquella època hi havia capacitat per a cent deu col·legials interns que es podien allotjar en cel·les individuals, un teatre per a actes literaris i catorze aules espaioses.

Al mes de setembre de l'any 1854 es va mutilar el pati sud del seminari per tal d'alinear la finca amb el nou carrer d'August. Poc després, l'arquebisbe Costa i Borràs (1857-1864) construï un nou cos destinat als seminaristes menors.

Des del mes d'agost de 1866 els jesuïtes tenien encomanada la direcció del seminari de Tarragona. Allí hi vivien catorze religiosos, que van haver de marxar amb motiu de la revolució de setembre de 1868, la Gloriosa del general Prim (Revuelta, 1984). Justament a l'octubre d'aquest any, l'Ajuntament va acordar l'obertura i ampliació dels carrers de Sant Francesc i de l'Hospital, amb les noves alineacions fixades en el pla aprovat per Reial ordre de 7 de maig de 1857, que obligaven a retallar el pati i l'hort per la banda de llevant (carrer de l'Hospital) i a l'enderroc de tota l'ala de ponent de l'edifici universitari, que incloïa l'església (carrer de Sant Francesc). El 1868 el solar de l'Estudi tenia 4.939 metres quadrats, dels 6.325 que ocupava originàriament.

L'arquitecte Magí Tomàs havia declarat l'immoble en estat de ruïna el 1872, i s'havia estudiat la possibilitat de substituir-lo per un altre equipament públic, preferentment un mercat de verdures o una escola de nenes (Ortueta, 2006: 146).

El Govern de la Primera República (1873-1874) confiscà els dos edificis. Quan els conservadors recuperaren el poder retornaren les claus dels edificis als antics propietaris (Olivé, Prats i González, 2006: 64).

L'any 1876 es demanava al papa i al rei autorització per vendre el complex de l'antic Estudi. Un dels arguments de la venda de l'immoble era «estar muy deteriorado, en especial en sus alas derecha e izquierda a consecuencia de la demolición que sufrió en el año 1868 al ensancharse las calles de San Francisco y del Hospital. Que tal como quedaron dichas alas afean notablement el ornato y en algun punto ofrecen poca Seguridad». Un breu de la nunciatura apostòlica del 4 de setembre de 1876 i una Reial ordre de 15 de juny de 1878 autoritzaven la venda de l'edificació amb la condició que els diners resultants es destinessin a la construcció d'un seminari modern. Però la venda es va haver d'aturar momentàniament a causa de no trobar els títols de propietat del recinte, de manera que es va acabar tramitant un expedient possessori.

Mentrestant, l'any 1878, l'arquitecte provincial Francesc Barba assenyalà la inutilitat de conservar al mig de l'eixample d'unió «un edificio destinado al recogimiento, á la devoción y al estudio de los jóvenes que se consagran al sacerdocio». (Ortueta, 2006: 146).

Per fi, l'arquebisbat va posar a la venda la finca de l'antiga universitat i seminari. El 10 de maig de 1881 se celebrà la subhasta a la cúria eclesiàstica i no comparegué cap interessat. Senyalada la segona subhasta per al dia 28 següent, s'adjudicà a l'únic postor, August de Muller Ruinart, que l'adquirí pel preu de la taxació: 235.000 pesetes. I amb la condició de no poder disposar dels edificis vells fins el 15 de juliol. Al mes d'agost, Muller proposà aixecar una plaça de mercat envoltada d'edificis uniformes i porticats, similar a la que havia plantejat Criviller en un altre indret. Però a pesar de l'informe favorable de l'autoritat municipal el projecte no es va realitzar mai i, al final, el propietari parcel·là el solar en setze unitats que foren venudes entre 1882 i 1940 per construir-hi cases de veïns.

El 1883, l'arquebisbe Benet Vilamitjana encarregà el projecte d'un nou seminari pontifici al catedràtic de l'escola d'arquitectura de Barcelona August Font i Carreras. Les obres iniciades al carrer de Sant Pau es beneïren el 27 de setembre de 1886 i finalitzaren el 1888 (Olivé, Prats i González, 2006: 64). El 23 de juny d'aquell any es beneí el nou seminari acabat.

L'any 1885, les antigues edificacions del seminari tridentí i de la universitat ja estaven enderrocades.

7.5 *Les desamortitzacions*

Segons expressa S-J Rovira, l'any 1835 fou marcadament insurreccional, amb el doble objectiu d'enderrocar el Govern moderat i de provocar la supressió dels religiosos regulars. S'atacaren els frares i els convents i, en definitiva, es combaté tot l'estament eclesiàstic. Dins d'aquest estat de violència, la província de Tarragona fou de les més significades, a causa dels avalots de Reus, Valls, Vila-seca i Tarragona, que foren especialment sagnants a Reus, on els revoltats atacaren els convents la nit del dia 22 de

juliol matant tots els frares i destruint els convents. El dia 27, els agitadors es dirigiren contra l'arquebisbe Echanove, que hagué de fugir per mar per tal de salvar la vida. Els frares, atemorits, abandonaren els seus convents (Rovira, 1979: 43-45).

El Reial decret de 25 de juliol de 1835 suprimia els convents i monestirs de religiosos que no tinguessin un mínim de dotze religiosos professors i destinava els seus béns a l'extinció del deute de l'Estat. Després d'aquest primer acte desamortitzador vingueren altres lleis que donarien cobertura al procés d'abandonament dels convents i a la posterior adaptació a altres usos no religiosos.

Pel que fa a la Rambla de Tarragona, el nou marc legal podia afectar els tres convents que hi havia. Ara bé, el de les clarisses no experimentà els efectes desamortitzadors (Rovira, 1979: 280). Anteriorment ja s'ha vist què va passar amb el convent dels Sants Reis. Rovira ho explica d'aquesta manera: «D'ençà l'any 1835 l'església conventual quedà oberta al culte públic com a parròquia castrense, i la resta de l'edifici s'habilità com a caserna; aquesta solució fou avalada, des del començament, tant per l'Ajuntament com per la Diputació, car d'aquesta manera el veïnat restava alleugerit de la càrrega dels allotjaments de la tropa.» (Rovira, 1979: 273-274). Ganau ho confirma i, a més, especifica que la caserna era d'infanteria i cavalleria (Ganau, 2014: 19).

Allà on la desamortització tingué més conseqüències fou al convent dels franciscans. El destí de les seves diferents dependències fou múltiple. A finals de l'any 1836, la Diputació hi volia instal·lar les oficines del Govern Civil, de la Societat Econòmica, de la Junta Provincial de Sanitat, de la Comissió Provincial d'Instrucció Pública i de Correus; també hi volia la Biblioteca pública i el Museu d'Antiguitats; a l'església hi hauria la milícia urbana; i l'hort havia de ser convertit en jardí botànic o bé d'agricultura pràctica.⁷⁵

Les reials ordres de 25 de gener i d'1 de setembre de 1837 disposaven que els convents fossin utilitzats per ubicar equipaments públics que fossin necessaris per a les ciutats (Ganau, 2014: 15). El fet cert és que l'any 1839, al de Sant Francesc hi foren recollides les prostitutes de Tarragona. Més endavant, el 1842, el Govern en destinà una part a Govern Civil i una altra a l'ensenyament. També la Diputació hi tingué les seves dependències, si més no hi consten l'any 1844, abans d'ocupar la nova seu del convent dels dominics. Per fi, l'església tingué un ús igualment variat: saló per al reconeixement dels futurs soldats, estança de presidiaris, escola, magatzem, etcètera, fins a recuperar l'ús original, constituïda en parròquia sota l'advocació de sant Francesc (Rovira, 1979: 285-286) (Ganau, 2014: 18).

L'Instituto de Segunda Enseñanza de Tarragona fou creat per Reial ordre de 13 de novembre de 1845 i, de manera provisional, s'instal·là a les dependències de l'Escola de Nàutica de la plaça del Pallol. La supressió de l'Escola Normal, situada a l'antic convent dels franciscans, facilitaria que s'hi instal·lés l'institut. Les condicions

75. Cal tenir present que en aquella època, el convent de Sant Domènec encara no s'havia convertit en seu de les dependències municipals i provincials.

del local eren deplorables, sobretot les plantes superiors, que amenaçaven ruïna. I tota l'ala entre el claustre i l'església pertanyia al Govern Civil. Malgrat tot, l'any 1849, l'Ajuntament acordava la instal·lació del nou centre d'ensenyament en aquestes velles dependències, que fou efectiva el 18 de maig de 1849.

El fet que a l'institut s'hi impartissin els ensenyaments per a agrimensors i perits de terres facilitaria que els estudiants realitzessin exercicis de dibuix que tenien com a objectiu la representació de les dependències del centre, amb el seu pati o jardí. Un dibuix de l'any 1864 mostra com darrere la capçalera de l'església encara no s'hi havia construït el nou edifici del Govern Civil, sinó que només s'hi havia reservat l'espai per fer-ho, que mentrestant es designava amb el nom de «jardí del governador»; més cap al sud hi havia el jardí botànic i el camp de pràctiques agrícoles.⁷⁶

Fins al 1876 l'edifici era responsabilitat de la Diputació i, a partir d'aquest any passaria a dependre de l'Estat. Les obres s'hi feien amb comptagotes, a causa de la migradesa dels pressupostos anuals. Cal destacar que l'any 1887 es va modificar el nivell del terra de la Rambla Vella, que fou rebaixat uns dos metres, cosa que va obligar que es construís una escala interior per accedir a l'edifici. També que, atenent una petició del claustre de professors, l'agost de 1891 s'incorporà a les dependències del centre l'ala est del pati, ocupada fins aleshores pel Govern Civil. El 1896 es va adquirir el solar del costat de ponent, que arribava al carrer de l'Assalt, de manera que així s'habilitava una nova façana. A finals del segle XIX, l'exconvent dels franciscans continuava necessitat d'importants obres de rehabilitació. Una tempesta provocà el despeniment de terres a la zona nord-est i, a més, el centre es ressentia de l'obertura, explanació i desmunt que feia l'Ajuntament al carrer de l'Assalt amb «barrenos en roca fuerte, lo que conmovió muchísimo la fábrica del edificio agrietándose sus bóvedas y sus muros» (Mas i Francés, 1995: 17-23).

7.6 Modificació definitiva de la secció de la Rambla

Per Reial ordre de 7 de maig de 1857 es va concedir l'eixample parcial de la ciutat. Amb aquest motiu es va aixecar un plànol molt interessant on es van diferenciar els edificis existents abans i després de l'enderrocament de la muralla, que en el document es diu que va ser l'any 1852. És un testimoni gràfic interessantíssim de l'evolució de l'estat de l'edificació a l'època. Pel que fa a la Rambla, el plànol acaba de confirmar tot el que s'ha dit fins ara sobre la qüestió i, a més, mostra la paradoxa d'una ciutat que enderrocava una part de les seves muralles per tal de créixer lliurement cap al sud mentre que mantenia incòlumes les dues esquifides portes que la tancaven a cada un dels dos extrems de la seva Rambla.

---

76. J.I. Muro. «Los agrimensores y peritos tasadores de tierras formados en el Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Tarragona durante la segunda mitad del siglo XIX» a *Cartografía i agrimensura a Catalunya i Balears al segle XIX*. Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona, 2011, pàg. 67-85. Els dibuixos que publica es conserven a l'arxiu de l'Institut Martí i Franquès de Tarragona.

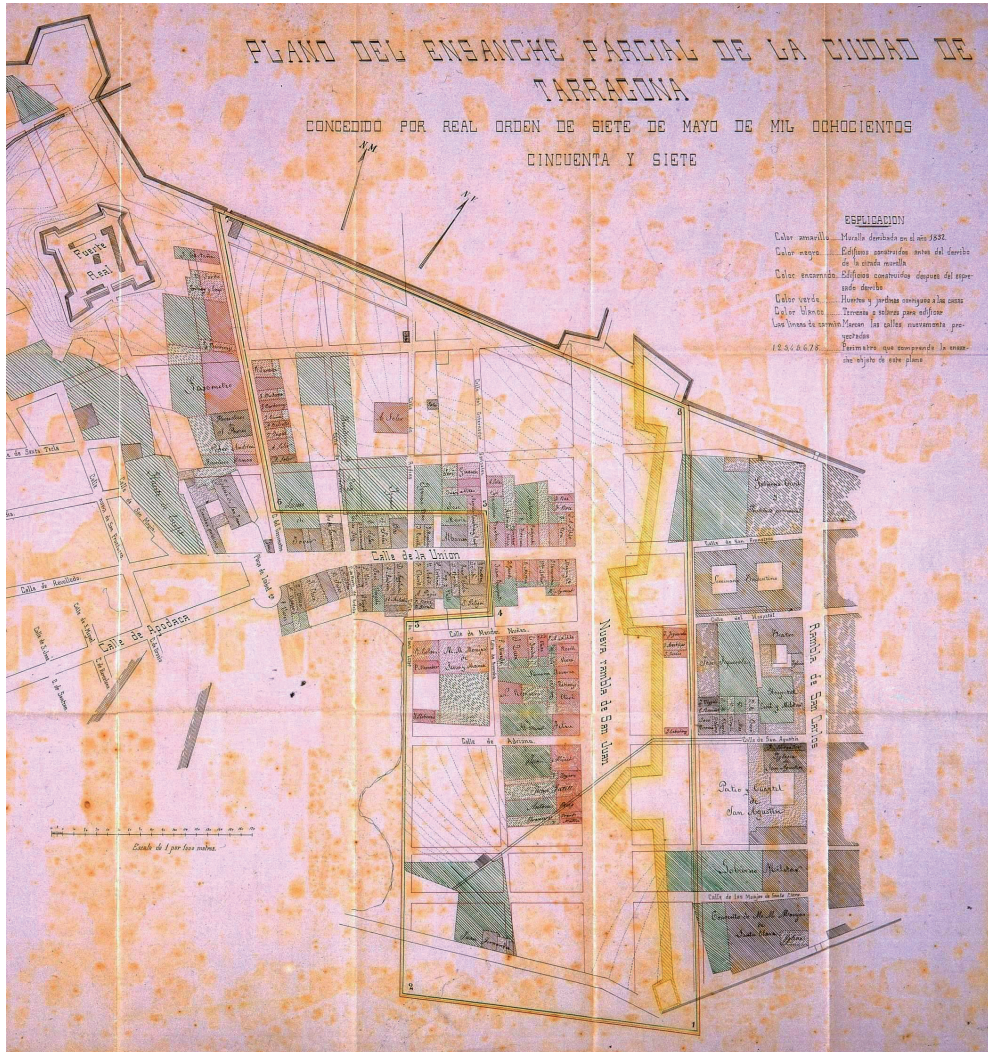

Fig. 19. Fragment del plànol de l'eixample parcial de Tarragona (1847) (AHCT. P-13018/31).

L'any 1857 es van executar les obres de rebaix de roca i de supressió de la «coca» central i elevada de la Rambla, com a primera fase del projecte de construcció de dues voreres i d'afermat de la calçada. Per a aquesta empresa, el consistori havia obtingut autorització per utilitzar la pedra del port i una part dels reclusos que hi treballaven. Amb això s'havia aconseguit una nova i única rasant longitudinal i uns perfils transversals més horitzontals. Pel que fa als moviments de terres, s'havia fet la feina grossa, però faltava acabar-la de definir.

La longitud total de la Rambla es va dividir en cinc trams als efectes de la seva urbanització. Els tres primers eren els centrals i les seves obres es devien executar

entre els anys 1858 i 1860, sense que se n'hagin trobat gaires referències, de moment. Un dels tres primers trams anava del Portalet al carrer de Sant Oleguer i del carrer de Sant Agustí al Govern Militar. Les obres d'aquest tram es van haver d'aturar a causa d'una instància que va presentar el 6 de novembre de 1858 l'amo de la fonda del Nen, Salvador Rabassó, que volia que se li garantís que la nova vorera no impediria l'entrada i sortida de carruatges per cap de les dues portes de l'establiment. La fonda, tal com s'ha aclarit abans, s'ha de situar al costat del Govern Militar. El problema que plantejava el seu propietari no era de fàcil resolució perquè el manteniment de la rasant de la nova vorera significava que s'havia de donar més altura a les portes, i això comportava una actuació estructural i una modificació de la façana, segons informava l'arquitecte Rossell el 4 de febrer de 1859.⁷⁷

El 19 d'abril de 1859 s'anunciava la subhasta de les obres d'un altre dels primers trams: del carrer de l'Hospital al de Sant Francesc i del carrer de Sant Fructuós al de Rere Sant Domènec. La feina va ser adjudicada a Joan Antoni Rossell per 12.596 rals.⁷⁸

El quart tram o secció anava de les cantonades dels carrers de Sant Francesc i Rere Sant Domènec fins al portal de Sant Francesc. El projecte va ser redactat per l'arquitecte provincial Francesc Barba el 17 de juliol de 1860. El plec de condicions havia estat aprovat el 14 de juny de 1860 i el pressupost pujava la quantitat de 22.687 rals amb tres cèntims. L'obra va ser subhastada i adjudicada al mes de setembre als tarragonins Antoni Morell i Pere Alsina per 21.600 rals. Les voreres s'havien de construir amb lloses de pedra d'un pam de gruix, igual com a les altres seccions ja construïdes. A 60 cm de les vorades s'havien de disposar sengles cintes de pedra a 20 cm per sota de les voreres. Entre les dues cintes s'havia de fer un rebaix de 30 cm i, després de compactar, s'hi havia d'estendre una capa de pedra matxucada que tindria un gruix de 40 cm al centre i que aniria disminuint fins a 15 cm als extrems. Per fi, s'estendria una capa de graveta fina (*recebo*) fins a un gruix de 4 cm, que es compactaria fent passades amb el «cilindre» que proporcionaria el port.⁷⁹

Per acabar, el cinquè i últim tram anava del carrer de Sant Oleguer i actual carrer de Girona fins la porta de Santa Clara. Va ser projectat per l'arquitecte Antoni Gras el 9 de juliol de 1861, sense modificacions substancials respecte dels projectes de les seccions anteriors. El plec de condicions indicava un desmunt de terres important, de 1.279,56 m³. En la subhasta, el preu de sortida era de 28.755,86 rals, però les obres

---

77. AHCT. P-8334.

78. AHCT. P-8334.

79. AHCT. P-1305/14.

van ser adjudicades el 28 de juliol a Pere Alsina per 21.000 rals.⁸⁰ A mitjan desembre, les obres estaven acabades i havien costat 23.119,5 rals.⁸¹

Per tant, la totalitat de les obres d'urbanització de la Rambla de Sant Carles, consistents en la construcció de les voreres i l'afermat de la calçada, es van executar entre els anys 1857 i 1861.

Els projectes dels trams extrems, el quart i el cinquè, són els únics que s'han conservat i, a banda de la definició de les obres, proporcionen força informació sobre la situació exacta i la realitat de les portes de la ciutat i els accessos de l'antic convent dels franciscans i de l'església de Santa Clara. De fet, des del punt de vista de la topografia, aquests dos extrems van ser les zones més modificades.

A l'illa de l'antic convent franciscà hi havia tres entrades, la de l'església, la del Govern Civil i la de l'institut. Com que totes tres havien quedat altes amb la nova rasant, el projecte de Barba preveia dos graons per accedir directament a la porta de l'institut i també preveia un replà allargat, paral·lel a la façana i elevat tres graons de la vorera, que facilitava l'accés al Govern Civil⁸² i, pujant dos graons més, a l'església. Entre l'institut i la muralla hi havia un pas tancat que portava cap al fort de Sant Pau.

A l'extrem oriental de la Rambla va ser necessari rebaixar encara més la roca. El projecte de Gras assenyalava un buidat de fins a 70 cm a la zona del carrer de Sant Oleguer. En aquesta secció calia resoldre l'accés a l'església de Santa Clara, a l'angle entre el convent i la muralla. Aquí es va projectar una escala de doble entrada: des de dos replans de planta circular als que s'arribava pujant tres graons, es podia ascendir fins la porta d'entrada de l'església per qualsevol dels dos trams de quatre graons que arribaven al replà d'accés.

En el bienni 1859-1860, en la prolongació de les voreres de la Rambla es va invertir un total de 34.807 rals i 94 cèntims. També es van emprar 6.000 rals «por la nueva calle que ha de sustituir la actual cuesta que desde la puerta de Santa Clara conduce á la cárcel pública»⁸³. Per a la continuació de les obres de «ensanche y arreglo» d'aquest carrer es va contractar el tarragoní Josep Camí el 26 de setembre de 1863.⁸⁴ Segurament, aquesta última obra tenia relació amb la intenció de construir un parc d'artilleria davant el Govern Militar. Per començar les obres d'aquest parc, a finals d'abril de 1865 es començava el trasllat de projectils, municions i peces al fort reial.⁸⁵

80. AHCT. P-13016/1.

81. AHCT. P-3703.

82. Cal recordar que les dependències del Govern Civil estaven situades a la part de l'antic convent que donava al carrer de Sant Francesc, però l'entrada es realitzava des de la Rambla, per un dels passos del claustre.

83. DT 12/1/1861.

84. AHCT P-3721.

85. DT 25/4/1865.

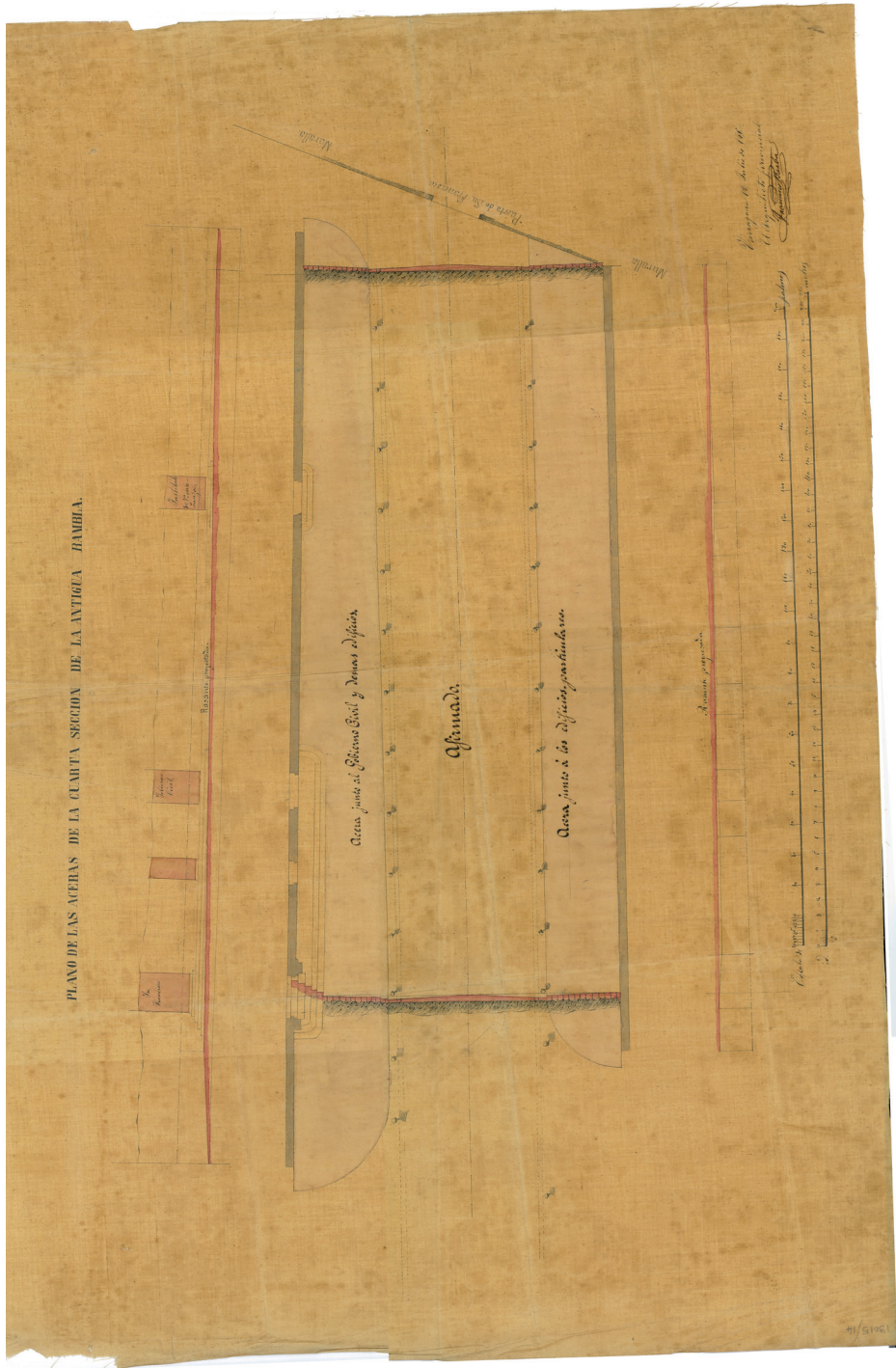

Fig. 20. Projecte de Francesc Barba (1860) (AHCT P-13015/14).

Mentre s'urbanitzava la Rambla, l'Ajuntament també atenia altres obres i projectes, com ara la pavimentació de més carrers de la Part Alta o bé la construcció del nou palau municipal i provincial. Ara bé, també es preparaven els plans d'eixample i d'unió de la ciutat amb el nucli de Marina, als quals convé fer referència per tal de tenir una visió una mica més completa de l'època. Fins ara, l'estudi d'aquests plans noucentistes d'eixample i d'unió havia bandejat qualsevol comentari sobre l'eixample anterior i sobre la primera Rambla, el veritable eix ciutadà del segle XIX. És el moment de corregir-ho, entre d'altres raons pel fet que la construcció dels nous carrers a l'entorn de la nova Rambla incidirà també en la configuració de la vella.

El 20 d'agost de 1854 s'iniciava amb solemnitat l'enderroc de la muralla de Sant Joan (Aresté, 1982: 138). El desembre del mateix any, l'Ajuntament convocava un concurs per a la redacció d'un projecte d'unió de les parts alta i baixa de la ciutat (Aresté, 1982: 141). Després de diverses incidències, el pla d'eixample de Tarragona va ser aprovat l'any 1857 (Aresté, 1982: 146). Però la topografia tan significadament adversa retardaria molt de temps l'inici de les obres de desmunt de la principal via del pla, l'Esplanada o Rambla de Sant Joan. Quatre anys després d'acabades les obres d'urbanització de la Rambla de Sant Carles, el 5 de maig de 1865 s'iniciaven els rebaixos de roca de la Rambla Nova i després els dels carrers que hi conflueixen, amb enormes dificultats a causa de la gran altura que calia rebaixar. Per exemple, a l'extrem de ponent de la Rambla Nova s'havia de rebaixar una altura de 10,5 m (Aresté, 1982: 169 i dels plànols finals, el núm. 9).

Les autoritats sorgides dels fets revolucionaris del setembre de 1868 impulsaren decisivament les obres d'urbanització prèviament planificades. Així, ja s'ha vist abans que l'octubre de 1868 l'Ajuntament acordava l'obertura i ampliació dels carrers de Sant Francesc i de l'Hospital, amb les noves alineacions fixades en el pla aprovat per Reial ordre de 7 de maig de 1857, que obligaven a retallar el pati i l'hort del complex educatiu per la banda de llevant (carrer de l'Hospital) i a l'enderroc de tota l'ala de ponent de l'edifici universitari, que incloïa l'església (carrer de Sant Francesc). També es desmuntava la façana del seminari del carrer August, s'obria el carrer de Sant Oleguer un cop enderrocades les parets transversals de la caserna de Sant Agustí, s'ampliava la carretera que menava de la porta de Sant Francesc als Campos de Recreo i s'enderrocava la contramuralla de la porta de Sant Francesc, entre altres obres del període (Aresté, 1982: 133).

Ara bé, després de l'embranchida inicial, l'activitat urbanitzadora s'alentí. Per més que s'havien elaborat pressupostos per desmuntar les terres dels carrers adjacents a la Rambla Nova (Aresté, 1982: 175), al juliol de 1869 l'arquitecte Magí Tomàs informava que encara quedava una gran extensió per rebaixar de la cortina contigua al fort de Sant Pau i part del de Cervantes (Ortueta, 2006: 128). El mateix any, alguns propietaris es dirigien a l'Ajuntament queixant-se de la paralització de les obres de rebaix a la Rambla Nova i als carrers adjacents (Aresté, 1982: 234).

Cal remarcar que, fins aleshores, les operacions de rebaix realitzades s'havien centrat en la nova Rambla i les seves immediacions. Per a la resta de carrers, es tractava de fixar les alineacions, no pas les rasants, que es podrien mantenir encara alguns anys més, mentre no s'hi construïssin cases.

El ritme de creixement de la ciutat era lent però indeturable. L'any 1875 finalitzava l'enderroc dels portals setcentistes de Sant Francesc i de Santa Clara, als dos extrems de la Rambla Vella, i s'iniciava la urbanització dels voltants de la carretera de Barcelona (Morera 1910: 125-126). Els perfils dels carrers Hospital, August i Sant Agustí es van dibuixar els anys 1876-1877 (Gabriel, 201: 319 i seg.) Una notícia al diari del mes de maig de 1877 informava que «Se ha colocado en la Rambla San Carlos una capa de machaca desde la calle de San Agustín hasta cerca de la puerta de Santa Clara para la conservación de aquella importante via.»⁸⁶

Fig. 22. La porta de Sant Francesc abans de ser enderrocada l'any 1875, vista des de l'exterior de la ciutat (fotografia cedida per Jaume Gómez Travé).

86. DT 27/05/1877 (2/4). Potser aquesta porta de Santa Clara no s'havia acabat d'enderrocar l'any 1875, tal com feia constar Morera.

L'any 1883 s'obria la baixada de Pilats, després carrer de Sant Ermenegild (Salvat, 1961: 192). I el 1885 ja s'havien enderrocat els antics edificis de l'Estudi Literari tot deixant un gran buit a la cara meridional de la Rambla Vella. A partir de l'enderroc, el solar resultant era susceptible de ser edificat i, per tant, havia arribat l'hora de materialitzar les rasants dels carrers Hospital i Sant Francesc per tal que les entrades de les cases quedessin a peu pla d'un carrer en pendent. El mateix any 1884, el comprador de l'estudi literari i parcel·lador del seu solar, August de Muller, manifestava la inquietud que causava la manca de definició del pendent entre els constructors que hi havien d'edificar (Ortueta, 2006: 226-227).

Efectivament, l'any 1886 es rectificava la rasant del carrer Sant Francesc (Ortueta, 2006: 226-227), i en el bienni 1886-1887 es produïa el rebaix del carrer (Ortueta, 2006: 168). Tant la materialització de la rasant longitudinal definitiva del carrer Sant Francesc, com les d'altres carrers de connexió de les dues rambles, així com també la supressió de les dues portes i la continuïtat de la Rambla més enllà dels seus límits originals, per força havia de provocar algunes modificacions en els acords d'aquests carrers amb la Rambla Vella.

A la cantonada de Sant Francesc i la Rambla es devia fer encara un rebaix addicional. A l'església encara es pot observar la magnitud del rebaix total, que arriba a més d'un parell de metres a la cantonada: això obligà a replantejar de nou els accessos i allargar cap a baix les portalades de l'església⁸⁷ i de l'antic convent dels franciscans, aleshores ja convertit en institut de segon ensenyament. I també a construir unes altres escales al seu interior, de manera que envaïssin el mínim espai públic. Es conserva el projecte de reforma i millora de la porta principal del temple, de l'any 1888, on s'observa que les noves escales, les actuals, es disposen tot ocupant el primer tram de la nau.⁸⁸ A l'altre extrem de la Rambla Vella també es devia fer la mateixa operació de rebaix addicional, cosa que, tanmateix, obligaria a la modificació de les escales exteriors per accedir a la planta de l'església del convent de Santa Clara. En aquest cas les escales van ser exteriors, potser pel fet de la impossibilitat de procedir d'una altra forma, tal com es pot veure a la fotografia publicada per Benages (Benages i Fontanet, 2011: 80). Resulta curiós de constatar que les escales de Santa Clara són idèntiques a les escales de l'església de l'Ensenyança, que es van construir a la mateixa època, quan també va ser necessari dotar de noves alineacions i rasants al carrer de Sant Pau, on es bastia el nou seminari pontifici.

---

87. La portalada de l'església s'havia acabat l'any 1758, tal com consta a la seva llinda.

88. La documentació es conserva a l'Arxiu Municipal, de la qual se'n va reproduir una part que està dipositada a l'arxiu del Col·legi d'Arquitectes a Tarragona.

8. EL SEGLE XX

8.1 *Visió general*

Durant els primers anys del segle xx no es produïren canvis massa significatius a la Rambla. Sembla, talment, com si totes les novetats se les emportés la Rambla Nova, el nou i modern centre de la ciutat. Tot amb tot, l'any 1910 es decidí prescindir de l'afermat de grava a la calçada de la Rambla i, en canvi, s'hi col·locaren llambordes, de manera que s'estalviaria en manteniment.⁸⁹ I l'any següent de 1911 es feien obres a la façana de l'església de Sant Francesc i s'hi afegia una rosassa, l'actual.⁹⁰

Els primers dies de la revolució i Guerra Civil, la tarda del 20 o del 21 de juliol de 1936, incendiaren el convent de Santa Clara, que quedà totalment destruït. La destinació que es donà posteriorment al solar que en resultà, igual com la que es donaria als terrenys de la caserna de Sant Agustí un cop enderrocada, modificarien substancialment no tan sols l'aspecte del carrer que s'estudia, sinó també el funcionament orgànic de la ciutat. La secció de la calçada seria modificada a finals de l'any 1958 quan passaria a ser de dotze metres en atenció a l'increment de trànsit que es produïa com a conseqüència de ser el tram urbà de la carretera de Barcelona a València⁹¹. Més endavant, però encara en el període predemocràtic, desapareixeria l'hotel París, s'inaugurava el cinema Capitol i s'enderrocava el teatre Principal. Ja en democràcia, l'enderroc del vell institut, la construcció de l'Arxiu Històric de Tarragona (1980-1982) i la substitució de la seu de l'ONCE (1997), que acabarien de configurar l'aspecte contemporani de la Rambla Vella, queden ja fora de l'abast temporal del present estudi.

---

89. AHCT. P-13015/14.

90. Fitxes catàleg POUM. Núm. 297.

91. DE 01 i 03/11/1958. Aquestes obres foren adjudicades a *Fomento de Obras y Construcciones*.

Fig. 23. Fotografia aèria de la ciutat on s'aprecien els solars buits dels antics convents de Santa Clara i Sant Agustí (entre 1949 i 1959). Autor desconegut. Centre d'Imatges de Tarragona. AHCT.

A mitjan segle xx, la ciutat de Tarragona maldava per posar-se al dia. Després del Congrés Eucarístic celebrat a Barcelona l'any 1952, semblava més possible deixar enrere el període de l'autarquia econòmica del règim i passar de l'aïllament al reconeixement o bé a la tolerància internacional. A Tarragona es posava l'èmfasi en la industrialització (la petroquímica es va començar a instal·lar l'any 1962, sense cap planificació) i, en menor mesura, en el turisme. I a la Rambla Vella, aquesta mena de modernització es traduiria en la construcció de nous habitatges, sí, però posat que amb això ja s'hi comptava, el fet més singular seria la nova construcció de dos cinemes, per a consum intern, i la de l'hotel Imperial Tarraco, enfocat al turisme.

El cinema Coliseum s'inaugurava l'any 1953 i el Capitol l'any 1956, tots dos promoguts per la mateixa família. Aleshores encara no s'havia enderrocant el teatre Principal, a la mateixa Rambla. Segons la memòria informativa del Pla general urbanístic de 1960, aquell any hi havia vuit sales de cinema a la ciutat.⁹² Déu n'hi do, per a una població de 45.273 habitants.

Pel que fa a l'hotel, l'estiu de 1944 ja es covava la idea de construir-ne un de gran i luxós al solar del convent de les clarisses. És cert que la iniciativa trigaria alguns anys a cristal·litzar però, tot i això, no deixa de ser sorprenent perquè, més enllà del terreny dels somnis, les perspectives turístiques del moment eren gairebé nul·les. Efectivament, l'any 1941 s'havien clausurat els banys del Miracle. A Salou mateix, que sempre compta com a capdavanter turístic a la Costa Daurada, per davant de Tarragona, no va ser fins l'any 1949 que es va encarregar el Projecte d'Eixample, Reforma i Sanejament del Barri Marítim de Salou, que va ser aprovat l'any 1952. Fou durant la dècada dels anys cinquanta que s'anà configurant, a Salou, una incipient demanda turística procedent de Madrid i de diferents punts de la ribera de l'Ebre, que va diversificar l'atracció inicial que exercia el lloc sobre reusencs i barcelonins. A més, a la capital ja hi havia diversos establiments hotelers, entre els quals l'hotel París, a la mateixa Rambla Vella, que l'any 1947 demanava i obtenia llicència per reconstruir i reformar parcialment l'immoble. I que al mes de juny de 1950 pretenia reformar la façana principal. I que encara l'any 1957 encarregava un altre projecte per reformar i ampliar notablement l'establiment.⁹³

Sorpren que amb tan escàs trànsit turístic es fes una aposta tan agosarada en plena postguerra, fins i tot passant per sobre de la voluntat expansionista dels propietaris de l'hotel París. Però així és com va anar, i va resultar ser un plantejament encertat. Poc més endavant, el turisme progressà de manera extraordinària, tant el nacional com l'internacional. Segons la ja citada memòria informativa del Pla general urbanístic de 1960, aquell any ja hi havia vuit hotels a la ciutat.⁹⁴ I sis càmpings l'any següent, senyal inequívoca de l'oportunitat del projecte. L'any 1963 s'inaugurava l'hotel Imperial Tarraco.

92. El document no especifica el nom de les sales. Espigolant en la premsa local de l'any 1960 se n'han pogut trobar cinc: Tarragona, Principal i Fèmina, gestionats per la família Brotons; Coliseum i Capitol, per la família Panadès i Moderno.

93. AHCT. Exp. 251 bis/1957 .

94. Com en el cas dels cinemes, el document tampoc n'especifica el nom. Espigolant en la premsa local de l'any 1960 se n'han pogut trobar set: Internacional, Espanya i Europa a la Rambla Nova; París i Bea a la Rambla Vella, l'un davant de l'altre; Marina i Astari a la carretera de Barcelona, aquest últim inaugurat justament a mitjan any 1960.

8.2 De l'enderroc de la caserna a la creació de la plaça Verdaguer

Tot just acabada la Guerra Civil, el dia 7 de desembre de 1939, el *Diario Español* ja publicava la intenció de l'Ajuntament d'adquirir uns terrenys que cediria a l'exèrcit per tal que construís una nova caserna fora del centre de la ciutat. El 24 d'abril següent, el diari parlava d'una subvenció de 1.200.000 pessetes per a la construcció de la caserna, formant part d'un conveni amb el Ministerio del Ejército, en què aquest cediria a la ciutat la caserna de Sant Agustí, el Camp de Mart, una casa al portal de Sant Antoni i el solar i voltes romanes de la Rambla Vella. A canvi d'això, l'Ajuntament donaria uns terrenys de l'avinguda de Catalunya, atorgaria la subvenció esmentada i contribuiria en 729.925 pessetes en les despeses de les obres.

El 7 de novembre de 1946, quan ja s'aproximava el trasllat dels militars a la seva nova caserna, l'Ajuntament aprovà un pla que definia l'espai que més endavant esdevindria la plaça Verdaguer, juntament amb les ordenances que regularien les noves edificacions. Aquestes ordenances buscaven la uniformitat de les façanes, i per això imposaven la utilització obligatòria de determinats materials nobles, així com també obligaven a deixar porxos a la planta baixa, per tal d'afavorir l'activitat comercial. El cronista ho relatava, amb detall, d'aquesta manera:

«[...] una Plaza parecida en sus líneas generales a la Real de Barcelona. Edificaciones con pórticos cuyas características podemos situarlas a la casa reconstruida de la Plaza de los Carros, limitaran la futura Plaza de Jacinto Verdaguer que tendrá aproximadamente una forma cuadrada. Los accesos por las calles de San Agustín y Gerona se hará por medio de unos pasajes cubiertos y de la parte Norte de la Plaza saldrá una calle –la de Juan Maragall– de doce metros de ancha por cincuenta de larga que desembocará a la Rambla de San Carlos. Los edificios de bella factura y de un estilo neoclásico modernizado, constaran de cuatro pisos de altura y en su conjunto ofrecerán una urbanización digna y muy bien lograda.

»Con referencia a la fachada de la calle San Agustín existe el propósito de ensanchar la calzada mediante la desaparición de la acera correspondiente y para ello quieren construir una línea de pórticos a todo lo largo de la calle desde la Rambla Nueva a la Vieja. Como ya se hizo durante la pasada guerra en la otra esquina de nuestra primera Avenida, se desea dotar a todas las mansiones de sus correspondientes pórticos. Por de pronto esto será una realidad en cuanto a las nuevas edificaciones proyectadas y con referencia al resto de edificios, existe el propósito de adquirirlos –recuérdese que solo quedará en pie la Iglesia de San Agustín y el edificio del hotel Paris– en su mayor parte, particularmente las casas estrechas y angostas de frente al Hospital, que serán derribadas para reconstruirlas a su vez bajo los cánones arquitectónicos establecidos. El Ayuntamiento calcula que el valor de los solares, las mansiones proyectadas y las obras de pavimentación y embellecimiento accesorios se acercaran a los veinticinco millones de pesetas.

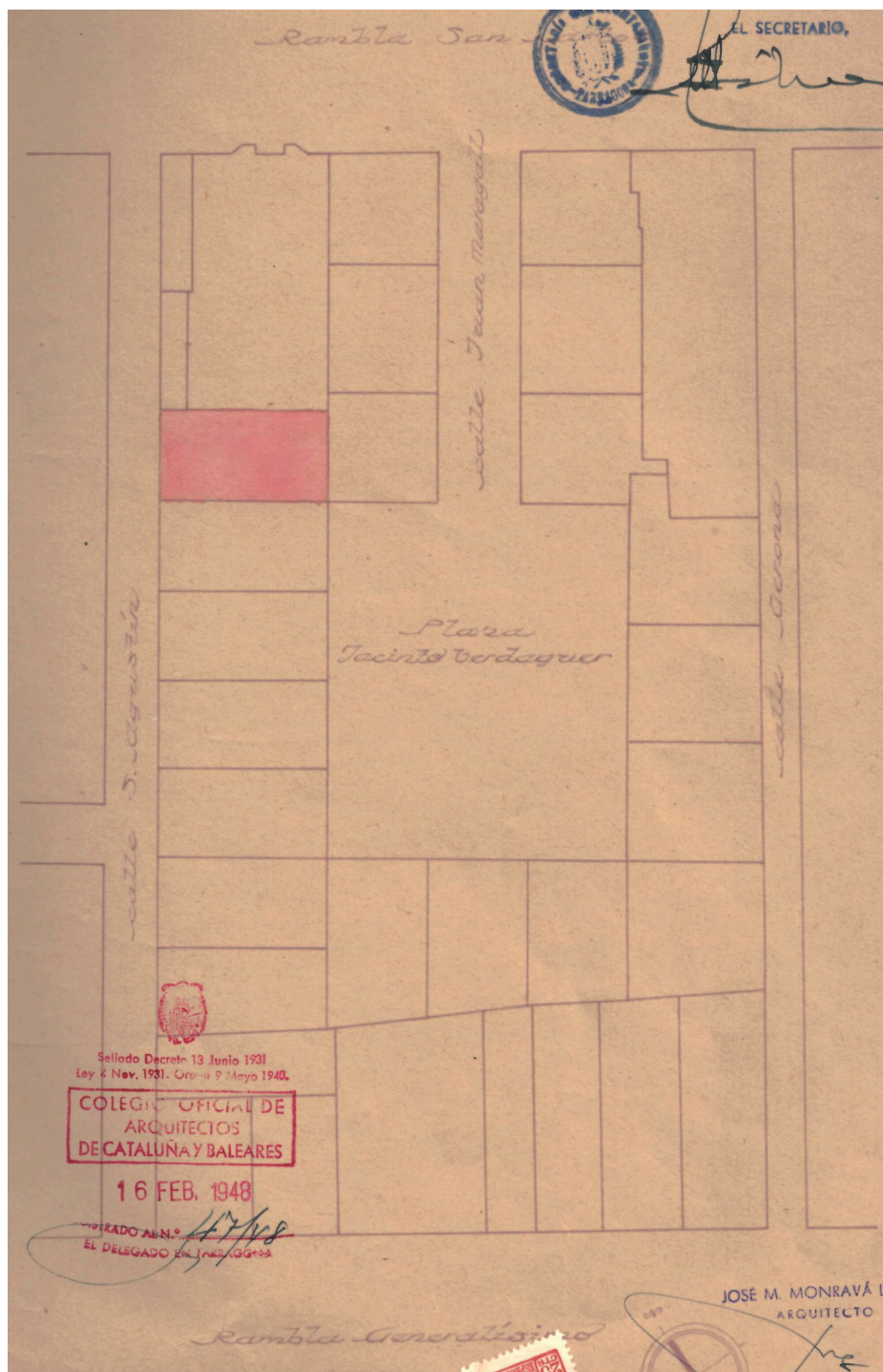

Fig. 24. Parcel·lació de la plaça Verdaguer (AHCT. Exp. Obres 172/1948).

»Esta es, a grandes rasgos, la urbanización proyectada por el último Pleno celebrado. Ahora falta que estos proyectos acariciados dejen de ser proyectos para convertirse paulatinamente en magníficas realizaciones. Así sea.»⁹⁵

El 5 de desembre de 1946 s'inaugurava la nova caserna de l'avinguda de Catalunya. Simultàniament, l'abril següent, la Comissió Permanent de l'Ajuntament proposava al plenari la subhasta dels divuit solars que li pertocaven en la nova ordenació de la plaça.⁹⁶ Hi havia dos solars més, tocant a l'església de Sant Agustí, que pertanyien a l'arquebisbat. No obstant aquests actes de disposició, les construccions i terrenys de la caserna no foren lliurats pel Ramo de Guerra a l'Ajuntament fins al 28 de juliol de 1947 i, per tant, fins aleshores, la subhasta encara no s'hauria pogut realitzar.⁹⁷

Per fi, el 17 d'agost de 1947, a les onze del matí, se celebrava la solemne cerimònia de l'inici de l'enderroc de la caserna, que es faria simbòlicament utilitzant la mateixa piqueta que s'havia fet servir el 20 d'agost de 1854 per iniciar l'enderroc de la muralla de Sant Joan, i també el 29 de juny de 1883 per iniciar el del fort de Toro o de Cervantes. Durant l'acte s'exposarien els plànols del projecte de les actuacions aprovades.⁹⁸

Enderrocada simbòlicament la caserna, el 15 d'octubre de 1947 es va adjudicar en subhasta el paquet sencer dels divuit solars resultants que corresponien a l'Ajuntament⁹⁹ a la societat Fomento Inmobiliario de España, S.A. (FIESA), filial de Fomento de Obras y Construcciones, la qual, el següent dia 25 dipositava la fiança reglamentària de 1.379.500,45 pessetes en valors de l'Estat a la caixa municipal.¹⁰⁰ I el 19 de desembre es firmava l'escriptura d'adjudicació dels divuit solars a favor de la societat adjudicatària, amb qui també es contractava l'enderroc efectiu de les antigues instal·lacions militars.¹⁰¹

El 16 de febrer de 1948, FIESA sol·licitava llicència simultàniament per edificar els divuit solars de la seva propietat amb blocs de planta baixa, amb porxos, i quatre plantes altes, d'acord amb els projectes de l'arquitecte municipal Josep M. Monravà. Es tractava de tots els solars menys el de l'Ajuntament i el de l'arquebisbat, que confrontaven amb el lateral de l'església de Sant Agustí.¹⁰² Ara bé, l'estiu d'aquell any, quan es feien els preparatius per iniciar les obres, el cardenal va interposar un interdicte possessori contra Fomento Inmobiliario per entendre que aquesta societat actu-

---

95. DE 13/11/1946. Petrofilo.

96. DE 27/04/1947.

97. DE 29/07/1947.

98. DE 17/08/1947.

99. DE 16/10/1947.

100. DE 07/10/1953.

101. DE 24/12/1947.

102. AHCT. Exp. 172 a 189 / 1948.

ava en un solar que era de propietat de l'arquebisbat. Era el solar de darrere l'església de Sant Agustí, amb façana al carrer del mateix nom, on hi havia la seva sagristia. En data 5 d'agost de 1948, l'interdicte s'havia fallat en primera instància a favor del cardenal i restava pendent d'apel·lació per la part demandada que, en aquesta mateixa data, ho comunicava a l'Ajuntament amb la intenció que li confirmés la possessió del solar que se li havia adjudicat, tot advertint-lo de possibles danys i perjudicis. A partir d'aquí les actuacions van quedar paralitzades, a resultes de les negociacions que, de ben segur, es devien portar al més alt nivell per tal de solucionar el problema plantejat.

En la sessió plenària municipal del dia 9 de novembre de 1949 s'acordà que, si en tres mesos no se solucionava el conflicte, l'Ajuntament permutaria el solar problemàtic, que era el número 1 del projecte i de l'escriptura de 1947, pel solar número 20, propietat de l'Ajuntament, compensant econòmicament la menor superfície d'aquest últim a raó de dues-centes pessetes el metre quadrat, que era el preu que s'havia donat als solars en l'escriptura d'adjudicació. A més, l'enderroc de les construccions del solar 20 seria a càrrec del mateix Ajuntament.¹⁰³

Però tampoc la previsió del plenari va servir per posar fi al problema, com a mínim de forma immediata. Sigui com a causa o bé sigui com a conseqüència d'això, fins i tot es van posar sobre la taula altres projectes alternatius. L'any 1950, tal com es veurà més endavant, la Diputació pretenia organitzar un concurs entre arquitectes per construir la seva seu al solar de l'antic convent de les monges clarisses i, amb aquest motiu, demanava a l'Ajuntament que permetés la modificació del projecte que tenia aprovat, per tal d'enllaçar la plaça Verdaguer amb la nova viabilitat que es pogués generar com a conseqüència de la construcció del palau provincial.¹⁰⁴ És a dir, s'especulava amb la prolongació del carrer August cap a mar, fins al passeig de Santa Clara. Aquest camí no tindria finalment cap recorregut.

El mateix any de 1950, en una entrevista, l'alcalde Enric Olivé parlava que el «problema derivado del derribo del antiguo Cuartel de San Agustín, sigue sin resolver».¹⁰⁵ Segons l'alcalde, la societat immobiliària FIESA no havia complert els seus compromisos: tot i que els solars eren de la seva propietat, no els havia edificat,¹⁰⁶ ni tampoc havia iniciat les obres d'urbanització. A principis de 1951, la totalitat del solar de Sant Agustí continuava sent una gran vergonya.¹⁰⁷

A finals de març de 1953, l'alcalde Olivé presentava una moció a la Comissió Municipal Permanent, per tal que fos elevada al plenari, que proposava una nova fórmula de transacció entre els tres propietaris –l'Ajuntament, la mitra i Fomento–

103. DE 07/10/1953.

104. DE 18/05/1950.

105. DE 23/09/1950.

106. DE 29/09/1950.

107. DE 24/02/1951.

que permetés desencallar la situació. En la mateixa sessió es presentava a aprovació el projecte d'urbanització de la plaça Verdaguer i del carrer de Joan Maragall,¹⁰⁸ les obres del qual havien de ser a càrrec de Fomento Inmobiliario de España. El plenari, efectivament, aprovà la fórmula i el projecte, aquest últim amb un pressupost de 619.992 pessetes.¹⁰⁹ I, finalment, el 16 de setembre de 1953 es firmaren dues escriptures que posaven fi al conflicte. La primera entre les tres parts enfrontades i la segona entre l'Ajuntament i FIESA. S'hi acordava un termini de cinc anys per l'execució de totes les obres, tant les d'edificació com les d'urbanització i, en cas de no respectar el termini, s'establí una penalització consistent en la pèrdua de la fiança dipositada, que havia acabat reduïda a la quantitat de 462.040 pessetes.¹¹⁰

Malgrat algunes opinions favorables a l'opció de la continuació del carrer August,¹¹¹ l'octubre del mateix any 1953 s'iniciaven les obres d'acord amb el conveni firmat. Les terres que s'extreien en el rebaix de la caserna es portaven a la plaça Imperial Tarraco, que s'urbanitzava simultàniament.¹¹² Al cap d'un any, la Comissió Permanent aprovava una revisió dels preus de les obres d'urbanització.¹¹³ Acabades total o parcialment aquestes obres, i abans de començar les d'edificació, l'espai de la nova plaça es va utilitzar, en primer lloc, per celebrar el mercat de Santa Llúcia el Nadal dels anys 1954 i 1955, com a mínim.¹¹⁴

De fet, les obres d'edificació encara es feien esperar. A un mes d'esgotar el termini de cinc anys pactat en les escriptures de l'any 1953, els solars encara seguien sense edificar i en estat deplorable. Fomento havia venut aleshores alguns dels seus solars. Els dos primers, que es corresponien amb els números 17 i 18 del projecte d'ordenació, a Joan Panadès Saperas; el març de 1956 es demanava llicència per construir el cinema Capitol sobre aquests dos solars¹¹⁵. El solar 16, a la cantonada de la plaça amb el carrer Joan Maragall, i confrontant amb el de Panadès, fou adquirit per Joan Alegret Ferraté abans de l'octubre de 1957, perquè allí era on volia fer l'ampliació de l'hotel París.¹¹⁶ En una tanda posterior de vendes, el solar de la cantonada de la plaça amb la part alta del carrer Sant Agustí fou venut a Maria Llauredó Parès. I encara, el de la cantonada de la plaça amb la part baixa del carrer Sant Agustí, seria adquirit més tard pel promotor i constructor Manuel Mata Giribert segurament abans de

---

108. DE 29/03/1953.

109. DE 01/04/1953.

110. DE 09/08/1958.

111. DE 08/04/1953.

112. DE 23/10/1953.

113. DE 24/10/1954.

114. DE 02/12/1955 i 13/12/1955.

115. AHCT. Exp. 110/1956 .

116. AHCT. Exp. 251 bis/1957.

l'octubre de 1958, quan expirava el termini de cinc anys prèviament fixat, però en tot cas abans de l'abril de 1959.¹¹⁷

Tanmateix, sembla que el problema de fons que impedia l'inici de la construcció era la falta de perspectiva d'una rendibilitat adequada de la promoció. Rendibilitat que Fomento Inmobiliario, antany, havia vist clara. Per solucionar-ho, a l'Ajuntament es parlava de diverses opcions que comportaven, entre d'altres aspectes, la no-edificació dels solars 2, 3, 4 i 5, que eren els que tancaven la plaça per la banda del carrer Sant Agustí. A la vista d'això, la societat Fomento Inmobiliario, en data 23 de gener de 1958, comunicava que acceptaria l'alliberament dels citats solars si, al seu torn, l'Ajuntament reconeixia l'existència de perjudicis econòmics i els compensava d'acord amb una solució que bandejava totalment qualsevol pretensió d'aconseguir que les noves edificacions signifiquessin un efecte favorable per a la ciutat i, en canvi, buscava exclusivament la lògica descarnada del mercantilisme. En aquest escenari, la societat, per fer efectius els seus compromisos, ara exigia:

- L'exempció d'arbitris i impostos en les construccions de la resta de solars.
- L'autorització de vuit plantes d'alçada i la llibertat de composició de les façanes, sense subjecció a una norma comuna, tot suprimint la imposició de materials nobles i elements compositius comuns.
- La supressió dels pòrtics en planta baixa, fins i tot el pas de comunicació amb el carrer Girona.
- La supressió del termini de garantia i la devolució de la fiança de 462.040,34 pessetes.
- La cessió d'un solar situat a la zona industrial «entre via i via», a la vora de la carretera d'accés a la Universitat Laboral, el valor del qual, sumat a les compensacions anteriors, fos equivalent al dels quatre solars suprimits.

L'Ajuntament demanà informe a l'arquitecte municipal Monravà López i, atesa la importància de la situació, també a dos arquitectes tarragonins establerts a Barcelona i de prestigi reconegut, F.J. Barba Corsini i Manuel Baldrich Tibau. L'informe municipal és l'únic que s'ha pogut consultar i constitueix un al·legat, molt ben argumentat des del punt de vista urbanístic, en contra de la proposta de Fomento. Es basava en l'anàlisi comparativa de quatre aspectes: la circulació de vehicles, la de vianants, l'enllaç amb el carrer Girona i l'altura dels edificis. Es mostrava molt partidari del manteniment dels porxos a la primera crugia de les plantes baixes. Aportava referències internacionals a favor de les seves tesis i també un parell de perspectives extraordinàries.

La idea dels porxos no era pas nova, i Monravà la veia com una solució idònia per terciaritzar un eix viari que considerava de summa importància per al futur de la

117. Mata s'havia interessat per comprar ja al febrer de 1958. AHCT. Exp. 264/1958.

ciutat, el que anava de la catedral fins a la Rambla Nova, passant pel carrer de Sant Agustí, i també per ampliar la calçada i les voreres d'aquest carrer. Esmentava com a precedent el fet que la casa de la Rambla Nova 37, a la cantonada amb Sant Agustí, construïda l'any 1922, havia tingut la planta baixa ocupada per l'oficina de correus i la primera crugia s'havia convertit en un porxo per on circulaven els vianants. Amb el trasllat de correus, desaparegué el porxo, que això no obstant, reaparegué durant la Guerra Civil, quan també es van fer gestions per aconseguir el mateix amb la casa del costat (Sant Agustí, núm. 6).

Comptat i debatut, l'Ajuntament va agrair tots els informes i va constatar que el del municipal «se aparta totalment del criterio del Ayuntamiento», el de Barba Corsini era irrealitzable per la seva grandiositat i el de Baldrich ni l'esmentava, segurament perquè l'havia donat de paraula. Per tant, l'alcalde, que aleshores ho era Rafael Sanromà Anguiano, «no ve otra solución que aceptar la propuesta de Fomento Inmobiliario de España, modificada en los términos siguientes».

En conseqüència, en la sessió plenària del 8 d'agost de 1958, s'acordava aprovar la proposta de Fomento, amb les úniques condicions de respectar el pas cap al carrer Girona, mantenir cornises i motlures comunes i limitar l'alçada a set plantes, totes les quals coses s'havien de recollir en una ordenança especial de la plaça.

L'arquitecte municipal, profundament disconforme, al mes de setembre encara es va atrevir a proposar una variant que mantenia els porxos del carrer Sant Agustí, però finalment no va tenir més remei que acatar l'acord de l'Ajuntament i redactar l'ordenança especial que se li reclamava, cosa que va fer durant el mes d'octubre.

En compliment de l'ordenança especial, tots els propietaris de solars de la plaça (la mitra, el president de Fomento, Joan Alegret, Maria Llauradó i Manuel Mata), presentaven conjuntament l'avantprojecte general d'ordenació arquitectònica, que consistia en una memòria (de data 13/04/1959), plànols de conjunt a escala 1/200, detall de la façana i una secció a escala 1/50. El 26 de maig de 1959 s'aprovava el text refós de les ordenances especials per l'edificació de la plaça Verdaguer.¹¹⁸ A partir d'aquí ja s'iniciarien les construccions, amb llicències sol·licitades, bàsicament, entre 1961 i 1964 per diversos promotors i amb projectes que per norma general eren de l'arquitecte municipal.¹¹⁹

Respecte de la solució inicial, s'havia prescindit de la plaça porticada, d'eixamplar el carrer de Sant Agustí i de l'accés cobert des del mateix carrer, similar al del carrer Girona. I també s'havia rebutjat definitivament la prolongació cap a llevant del carrer

---

118. Excepte els plànols de l'avantprojecte d'ordenació de la plaça, que són a l'AHCT. Exp. P-15677/4, tota la resta és a l'exp. P-15765/3.

119. La primera llicència la sol·licità Mata el 29/05/1959, tres dies després del plenari que aprovava les ordenances, amb projecte de Monravà, a la cantonada meridional de la plaça amb el carrer Sant Agustí (AHCT. Exp. 344/1959). Tot seguit, el 10/06/1959, la sol·licità Marcelino Garcia Llauradó, amb projecte d'Antoni Pujol, a la cantonada del davant (Exp. 297/1959). Curiosament, el número d'aquest expedient és anterior al de Mata.

Fig. 25. Perspectiva de la variant proposada per a l'ordenació de la plaça Verdaguier, de l'arquitecte Josep Maria Monravà (1958) (AHCT. P-15675/3).

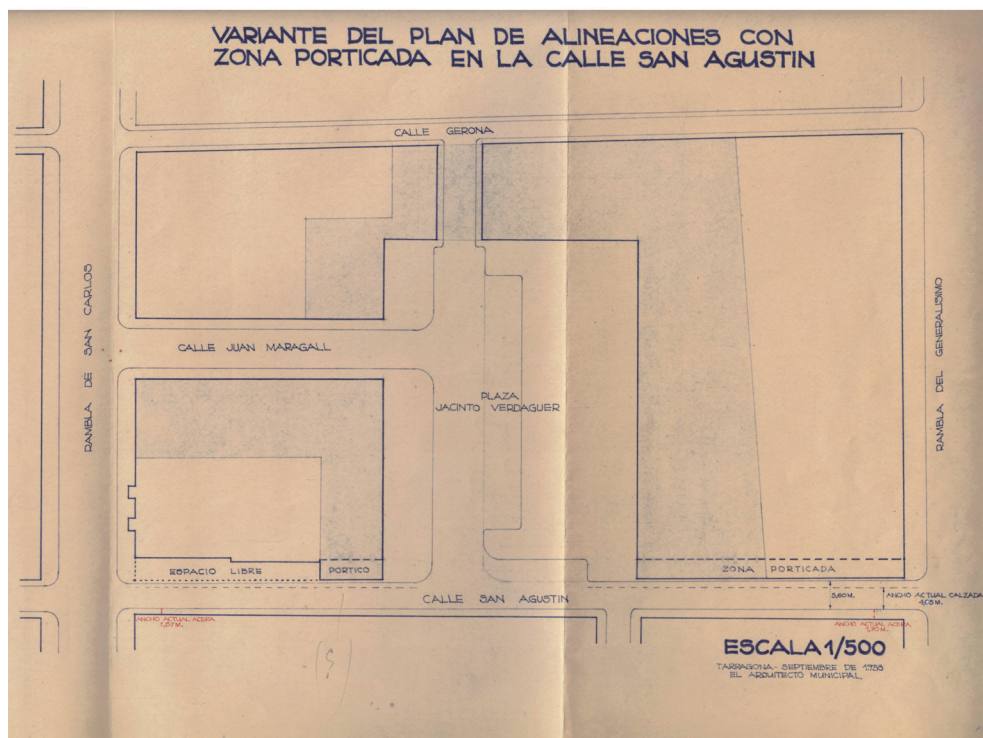

Fig. 26. Variant d'ordenació de les edificacions de la plaça Verdaguer proposada per l'arquitecte municipal (1958) (AHCT.P-15675/3).

August. Queda per analitzar la qualitat urbanística de la solució adoptada en relació amb les alternatives que es van posar sobre la taula, però el fet és que, amb el nou espai públic, la ciutat hi va sortir guanyant. Tractant-se de confiar les noves edificacions a la iniciativa privada, tampoc es pot demanar gaire cosa més de la qualitat arquitectònica: no era més que el resultat de l'aplicació de la normativa municipal prèviament pactada. Potser, si s'hagués tractat d'una promoció pública, ara es podria admirar un conjunt situat més en la línia de l'arquitectura del moviment modern, amb exemples contemporanis prou remarcables a Tarragona, com ara la Universitat Laboral (acabada el 1956), la Ciutat Residencial (acabada el 1957), el Museu Nacional Arqueològic (acabat el 1960) i, sobretot, el Govern Civil (acabat el 1964).

8.3 *El solar de l'antic convent de Santa Clara*¹²⁰

Acabada la Guerra Civil, l'any 1939, les clarisses es trobaren amb un solar ple de runes i, pel que sembla, amb evidents insinuacions de l'alcalde Macián en el sentit que les monges ja no podrien tornar a aquell indret. Les clarisses vengueren el solar, però no he pogut saber qui va ser-ne el comprador. El fet és que l'estiu de 1944 ja es covava la idea de construir-hi un gran hotel. El 4 d'agost, el director general de Turisme era a Tarragona per inaugurar la seu del Sindicato de Iniciativa, i aprofitant-ne l'estada se'l va portar a veure el solar «habiendo quedado sumamente complacido de su emplazamiento y del proyecto que se le exhibió, al objeto de la obtención del Crédito Hotelero y de los beneficios y facilidades que reportaria.» El president del Sindicato era Amadeu Valls Pujol, propietari de l'hotel Intercontinental, situat a la cantonada dels carrers Comte de Rius i August. El dia 14 del mateix mes, Valls s'adreçava a l'Ajuntament per demanar la declaració d'utilitat pública de la construcció d'un gran hotel en els terrenys de l'exconvent de les clarisses. L'Ajuntament acordà l'adhesió a la iniciativa i la traslladà a la Direcció General de Turisme, que era l'administració competent per fer la declaració. A mitjan setembre, la Direcció General es mostrava «muy favorablemente dispuesta a la declaración de utilidad pública que se solicita, por estimar de absoluta y urgente necesidad la existencia de un Gran Hotel en esa Ciudad por tantos motivos merecedora de ostentar un lugar destacadisimo entre nuestras ciudades de valores turísticos». Demanava, no obstant això, que es presentés el projecte per tal de continuar la tramitació.

Ara bé, tan disposada estava aquesta Direcció General que, encara sense projecte, el 15 de novembre del mateix any 1944 comunicava que ja havia acordat «considerar de excepcional utilidad pública e interés Nacional» la construcció de l'esmentat hotel¹²¹.

Potser el tema es va refredar. El cas és que l'expedient municipal no es continuà i el solar es revenia l'any 1944. Josep Bascompte, de l'Arboç, el nou propietari, que algunes males veus relacionaven amb cases de prostitució de Barcelona, hi pretenia construir ara un conjunt que, a l'època, hom anomenava «casas-habitación». L'arquitecte municipal, Josep Maria Monravà López, projectà tres cossos d'edificació destinats a cases de lloguer, formant una gran plaça oberta al passeig, al qual s'hi podia accedir mitjançant escales. La maqueta del conjunt va estar exposada l'any 1947.

Però la perspectiva de la promoció de Bascompte no va ser gaire ben rebuda entre la ciutadania, que preferia una edificació emblemàtica abans que la de cases de veïns. D'aquesta manera, segons Olivé, les forces vives van obligar la Diputació a intervenir-hi. A la sessió del 16 de febrer de 1950, el diputat Soler Morey i d'altres presentaven una moció per l'expropiació del solar amb la finalitat de construir-hi el

120. Aquest capítol és deutor, excepte les parts on s'indica una font diferent, de l'article d'Olivé, 1992.

121. AHCT. Exp. 143/1944.

palau provincial, les dependències del Govern Civil, la Biblioteca i l'Arxiu provincials i l'Escola d'Art. La moció instava també la Diputació a redactar el plec de condicions per l'elaboració del projecte del palau. Tot plegat s'aprovà per unanimitat.

A la sessió del 27 de març es va parlar de la convocatòria d'un concurs de projectes, de la realització d'un pressupost extraordinari dotat amb quatre milions de pessetes per a la construcció del palau i de sol·licitar al Consell de Ministres la declaració d'urgència per a l'obra referida.

En la sessió plenària del 17 de maig de 1950, el mateix diputat Soler Morey va proposar la convocatòria d'un concurs nacional d'arquitectes per a la construcció del palau provincial. Ara bé, creia que prèviament, l'Ajuntament havia d'emprendre algunes accions. Es tractava que renunciés a qualsevol aprofitament urbanístic i que cedís les parcel·les veïnes de la seva propietat a canvi de la viabilitat resultant de la urbanització de la totalitat del solar. També havia de permetre que l'arquitecte guanyador del concurs resolgués la connexió entre la projectada plaça Verdaguer i la viabilitat resultant anterior, amb la qual cosa es podria modificar el projecte aprovat per l'Ajuntament de «forma essencial».¹²² Aquestes imposicions de la Diputació eren força dures i difícils d'acceptar. Ara mateix no sé sap com les va encaixar l'Ajuntament, però el fet és que la iniciativa no prosperà.

Josep Bascompte havia adquirit el solar per 850.000 pessetes i, a més, va confessar haver invertit 300.000 pessetes per construir el mur de contenció de la banda del passeig. Ara ofería el solar per 2.075.000 pessetes, però la Diputació acordà adquirir-lo per dos milions justos.

L'indret on s'havia d'aixecar el palau provincial confrontava amb un altre solar que la Diputació ja havia adquirit a les clarisses l'any 1918, amb la intenció –mai reeixida– de construir-hi el Museu Arqueològic Provincial. De fet, les monges havien accedit a la venda amb la condició de reversió en el cas que no s'hi construís el museu.

No s'arribà a convocar el concurs d'arquitectes anunciat. En canvi, l'arquitecte provincial Monravà Soler hi projectà un edifici de gust renaixentista que tampoc mai seria construït: en la sessió del 17 de juliol de 1952, la Diputació acordà desistir de la construcció de la seva seu al passeig de Santa Clara.

Olivé afirma que «entre l'agost del 1954 i el desembre del 1956, la voluntat dels dirigents de la Diputació, especialment del seu president, per vendre els solars del passeig, va prenent cos. Efectivament, al costat de l'oblit del projecte de palau provincial, Enric Guasch manté converses amb el canonge Gaietà Ivern perquè les monges clarisses no posin problemes a la venda del solar que s'havia de destinar a Museu i que s'afegia al del propi convent». Essencialment, es tractava que no possessin problemes amb el tema de la reversió en cas que el terreny no es destinés a la construcció del museu.

---

122. DE 18/05/1950.

Malgrat que de manera oficial ningú sabés res d'un canvi d'ús, l'estiu de 1956 el Director General de Turisme tornava a visitar els solars de les clarisses i donava el seu suport verbal al «projecte» d'un hotel de luxe. Encara, en data 1 de desembre de 1956, aparentment en plena ignorància oficial dels diputats, el president Guasch es dirigia al Ministerio de Información y Turismo per buscar el suport de l'Administració estatal en la construcció d'un hotel de luxe al solar de les clarisses. La resposta del Ministerio va ser immediata –del dia 12 del mateix mes– i indicava «que puede proceder a comunicar a la Entidad o Sociedad Anónima constructora y propietaria del establecimiento la autorización de dicha Dirección General para que remita tres proyectos definitivos [...] en el cual sean tenidas en cuenta las indicaciones de la nota entregada personalmente al Arquitecto D. José Maria Monrava Lopez por el Jefe de la Sección de Alojamientos de este Organismo».¹²³

El 21 del mateix desembre, Guasch presentava al plenari de la Diputació una moció que proposava la venda del solar de les clarisses. La Diputació no podia construir-hi el palau projectat i no quedava més remei, deia, que fer-hi un hotel. Un grup de tarragonins es proposava emprendre l'obra de construcció d'un hotel, finançat amb capitals de procedència local. Inicialment es tractava que la Diputació els cedís gratuïtament els terrenys «sin pagar por aquellos precio alguno ya que se trataba de establecer una nueva industria provincial», però l'interventor es va oposar a la fórmula, ja que almenys calia guardar les formes. Per això es va optar per la subhasta.

Evidentment, segons el president, l'Estat «prestaría la mayor protección a la empresa que llevase a termino la realización de tan importante mejora». Amb vents tan favorables, «la Diputación podría efectuar la venta de tales terrenos con la condición de que se destinen los mismos a la construcción de un gran hotel muy necesario para atender el servicio de alojamiento de forasteros que de día en día aumenta en nuestra ciudad. Se consigna lo dicho porque se tiene noticia de que se proyecta la construcción del hotel expresado, que será de la primera categoría A y con una capacidad para 150 habitaciones como mínimo». És a dir, en aquell moment el president ja tenia una idea molt clara i formada de les pretensions del grup de tarragonins.

Per la subhasta es proposava una base de licitació de 2.500.000 pessetes, és a dir, el preu que s'havia pagat per la compra més els interessos, aproximadament. Cap benefici per la Diputació. Els participants en la licitació calia que presentessin les ofertes amb el seu projecte arquitectònic redactat i en un termini extremadament curt, de 21 dies, cosa que feia témer que el grup de tarragonins interessats sortia amb tots els avantatges i tots els suports.

A la subhasta dels millors terrenys de la ciutat s'hi va presentar un únic licitant, l'arquitecte Agustí Pujol Sevil, que actuava en representació «de una Sociedad

123. Una còpia de la resposta del Ministerio, en la que s'indica la devolució de dos exemplars de l'avantprojecte, és a AHCT. Exp. 44/1956. En el mateix expedient hi ha una carta de l'alcalde Sanromà, que també era diputat, firmada el 24/12, similar a la que Guasch havia adreçat a Madrid.

Anónima en curso de constitución». Oferia justament el preu de sortida, i també la construcció d'un hotel amb les mateixes característiques mínimes que exigia la convocatòria, la més important de les quals era la capacitat per a 150 habitacions. L'adjudicació provisional dels solars li va ser confirmada pel plenari del 16 de juliol de 1957.

La Sociedad Anónima Gran Hotel Imperial Tarraco no va ser constituïda fins a la tardana data del 16 de març de 1959, en un acte solemne celebrat al Saló de Plens de la Diputació, sota la presidència del governador civil i amb la presència del president de la Diputació i de l'alcalde de la ciutat. Els dos últims personatges també formaven part del Consell d'Administració de la societat, que estava presidit per Antoni Pujol Sevil. En el mateix acte de constitució també es va fer la transmissió efectiva del solar de les clarisses.

Enric Olivé, en el seu treball, aporta dades molt interessants que li serveixen per demostrar l'actitud irregular del president de la Diputació, de l'alcalde de Tarragona i del governador civil en l'afer de l'hotel. Una actitud que l'autor qualifica de caciquil i que devia inspirar la major part de les accions polítiques de l'època, similar a la que es produiria més endavant amb la venda de terrenys a les indústries petroquímiques i amb l'annexió de la Canonja. Però aquestes consideracions, per importants que siguin, no s'escan desenvolupar-les aquí. El fet és que les obres de l'hotel van ser adjudicades a Estudios y Construcciones de España, S.A, de Madrid¹²⁴, es van iniciar al juliol de 1959¹²⁵ i es van poder inaugurar el 20 de juliol de 1963 amb un sopar de gala.¹²⁶ Els autors del projecte van ser els arquitectes Antoni Pujol Sevil i Josep Maria Monravà López, que també era l'arquitecte municipal.

8.4 El cinema Capitol

El 18 de març de 1953 s'inaugurava el cinema Coliseum, promogut pels germans Panadès Vidal, a l'extrem oriental de la Rambla Vella, al costat dels números imparells. El negoci els devia funcionar bé, perquè al cap de tres anys, la societat Urbanizaciones del Milagro S.A., representada per Ramon Panadès Vidal, sol·licitava la llicència municipal per construir un altre cinema al davant mateix, a la cantonada amb el carrer Maragall, amb projecte de Salvador Ripoll Sahagún. Just quatre anys després de la inauguració del Coliseum, dia per dia, s'inaugurava el cinema Capitol. Era una sala amb una capacitat per a 1.100 espectadors, especialment preparada per a cinemascop.¹²⁷ La sala, de to racionalista, encara existeix i manté el seu aspecte exterior, però fa temps que va tancar com a cinema i que es va habilitar com a aparcament.

---

124. DE 03/06/1959.

125. DE 14/07/1959.

126. DE 14/07/1963.

127. AHCT. Exp. 110/1956. I també DE 16 i 17/03/1957.

8.5 *El teatre Principal*

Durant l'any 1963, les necessitats de modernització de l'edifici i de l'equipament de l'hospital degueren aconsellar la venda del solar que ocupava el teatre Principal, de la seva propietat, a la cantonada amb el carrer Comte de Rius o de l'Hospital. El teatre, reconvertit a cinema, es trobava en una situació força lamentable i, una vegada tractat el problema en el si del Patronat que regia la institució, se n'havia d'acordar la venda.

No sabem com es va anunciar la venda, ni com es va concretar l'obra, ni tampoc si s'ajustava o no a dret en funció de la naturalesa pública o bé privada de la fundació de l'hospital. El fet és que es va acabar fent tractes amb el pare del tinent d'alcalde, l'advocat Josep Yxart i de Moragas. Fins i tot abans de formalitzar la compravenda en escriptura pública, el 23 de novembre de 1963, Yxart demanava la llicència municipal per enderrocar el teatre, atès el seu mal estat, sota la direcció de l'arquitecte Guillem Boxó Guasch. El repàs del tràmit municipal intern d'aquest expedient és un exemple que, en aquella època, tantes vegades mal compresa, el lloable afany de l'administració per servir i atendre els seus administrats de forma ràpida i eficient, sobretot segons quins, portava a la precipitació i, fins i tot, a fer pasqua abans de rams. En aquest cas modèlic, entre la sol·licitud de llicència (23/11) i la conformitat firmada per l'alcalde accidental (26/11) van passar, ni més ni menys, tres dies. Amb les presses, algú es va deixar el «passi a informe de l'arquitecte municipal» (27/11) i l'informe imprescindible d'aquest funcionari (29/11) que, naturalment, expressava la conformitat amb les ordenances municipals.¹²⁸

Es va escripturar la venda del teatre el 05/03/1964, segons Josep Adserà (Adserà, 1994), o bé l'11/09/1964, segons explica el mateix autor en una altra obra (Adserà, 1992: 128). Sigui com sigui, la venda va permetre obtenir fons per subvenir necessitats peremptòries de l'hospital, com ara la instal·lació de noves sales d'operacions.

El desembre d'aquest any 1964, la senyora Maria Antònia Ventosa Pascual, esposa de Josep Yxart i de Moragas i mare del tinent d'alcalde, sol·licitava llicència municipal per a la construcció de quaranta-dos habitatges de renda limitada i locals comercials al solar del teatre. Aquest cop, per la naturalesa de l'obra, la resolució d'atorgament de la llicència va correspondre a la Comissió Permanent, que ho va fer en la sessió del dia 11 d'aquest mes, després d'un tràmit administratiu ràpid però ara correcte des del punt de vista cronològic. Amb una irregularitat, certament, perquè l'informe de l'arquitecte municipal posava de manifest que l'edifici projectat pel mateix arquitecte Boxó, depassava en un metre l'alçada reguladora màxima i que les edificacions per sobre d'aquesta altura no queien dins de l'angle diedre de quarantacinc graus traçat des de les façanes, tal com era preceptiu. La llicència es va concedir «en los términos de dicho informe», expressió que no obligava expressament a la

128. AHCT. Exp. 582/1963.

modificació del projecte, tot i que es podia entendre que era això el que s'havia de fer. Però no es va fer, i l'obra es va començar.¹²⁹

No s'ha trobat cap constància oficial del conflicte que la indeterminació del text de la llicència devia causar. Ara bé, en el context de la investigació portada a terme amb motiu de la preparació del meu llibre sobre la industrialització de Tarragona, se'm van fer saber que el tinent d'alcalde Yxart pressionava l'alcalde Dalmau amb l'amenaça de destapar l'afer de la venda de terrenys a les indústries petroquímiques en cas que sorgissin problemes amb les obres del solar de l'antic teatre Principal. Sigui com sigui, en la Comissió Permanent del 2 de setembre de 1965 es va produir la dimissió de quatre tinentes d'alcalde, mentre que l'alcalde va cessar el cinquè, Enric Yxart (Llop, 2002: 59). Potser sí que les obres referides hi van tenir alguna cosa a veure. No obstant això, les obres continuaren i el 2 de setembre de 1966 la senyora Ventosa, titular de la llicència, sol·licitava una pròrroga, que li fou concedida pel termini d'un any, segons consta a l'expedient.

8.6 *L'hotel París*

L'hotel París, de llarga tradició a la ciutat, tal com s'ha vist, estava situat a la cantonada de la Rambla Vella i el carrer Girona. L'any 1947, l'arrendatari Joan Alegret Ferraté demanava i obtenia llicència per reconstruir i reformar parcialment l'immoble. L'Ajuntament, en la llicència, li comunicava «que vería con sumo agrado se presentase un proyecto de mejora de la fachada». Així que durant el mes de juny de 1950, l'arquitecte Antoni Pujol Sevil, ara per encàrrec de la propietària Josepa Rabasó, va redactar un projecte per reformar la façana principal, el qual, però, va merèixer un informe desfavorable de l'arquitecte municipal, que afirmava que «no reúne las características ni ofrece el carácter que serían de desear para una fachada tan céntrica».¹³⁰ Es desconeix si aquesta obra va ser executada. Si més no, en el projecte de Pujol s'hi representa l'estat real de la façana que es volia reformar, cosa que resulta de gran utilitat.

L'any 1957, Joan Alegret encarregava un altre projecte a Josep Maria Monravà per reformar i ampliar l'hotel.¹³¹ Es tractava de fer una ampliació de nova planta al solar de la cantonada del carrer Maragall amb la plaça Verdaguer; de construir un nou menjador al pati posterior de l'hotel, amb façana al carrer Girona, i d'addicionar dues plantes a l'edifici de l'hotel, a la cantonada de la Rambla Vella amb el carrer Girona. Però aquest projecte no es va arribar a executar, perquè la modificació de l'ordenació de la plaça Verdaguer donava millors aprofitaments, de manera que l'hotel va continuar obert amb les seves quaranta habitacions, la meitat de dobles i la meitat de

---

129. AHCT. Exp. 653/1964.

130. AHCT. Exp. 124/1951.

131. AHCT. Exp. 251 bis/1957.

simples. Fins que dos anys més tard (al juliol de 1959), Monravà feia un altre projecte que preveia:

- la construcció de set plantes –i no de cinc, com abans– al solar de la plaça Verdaguer. Els porxos de la planta baixa de l'anterior projecte es convertien ara en locals.
- l'addició de quatre plantes –i no de dues, com abans– sobre l'hotel, a la part del carrer Girona.
- l'addició de 3 plantes –i no de dues, com abans– sobre l'hotel, a la part de la Rambla.

D'aquesta manera s'aconseguia un total de 161 habitacions, 124 de dobles i 37 de simples.¹³²

Cal posar en paral·lel la iniciativa d'ampliació de l'hotel París amb la de la construcció del gran hotel Imperial Tarraco, pel qual s'havien previst cent cinquanta habitacions, perquè, al mateix mes de juliol de 1959, en què quedava redactat el projecte de l'ampliació de l'hotel París, també es va constituir la societat promotora de l'Imperial i se'n va fer l'adjudicació de les obres. Curiosament, l'arquitecte municipal Monravà López intervenia en tots dos projectes. A la vista d'aquestes circumstàncies i veient que no hi hauria mercat per a tantes habitacions, els de l'hotel París es van quedar a l'expectativa i, amb prudència, van suspendre l'inici de les obres per a les quals tenien llicència. Van demanar i obtenir pròrrogues els anys 1962, 1966 i l'última el 1968. Finalment, les obres no es van iniciar mai i l'immoble es va acabar venent per construir-hi un bloc de cases, l'actual, amb llicència de l'any 1973 i projecte dels arquitectes Antoni Pujol Sevil i Antoni Pujol Niubó, pare i fill.¹³³ El projecte de l'hotel Imperial, amb tots els avals públics haguts i per haver, havia estat el guanyador de la batalla.

132. AHCT. Exp. 86/1961.

133. AHCT. Exp. 205/1973.

BIBLIOGRAFIA

- ADSERÀ MARTORELL, Josep: *La casa de convalescència de l'hospital de Sant Pau i Santa Tecla (1815) i el Teatre Principal*. Associació d'Amics de l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla. Tarragona, 1994.
- ADSERÀ MARTORELL, Josep: *El doctor Rafael Battestini i Gaulp i el seu entorn*. Junta del Port de Tarragona. Tarragona, 1992.
- ARESTÉ BAGES, Jaume: *El crecimiento de Tarragona en el siglo XIX. De la Nueva Población del Puerto al Plan de Ensanche*. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona. Tarragona, 1982.
- BARRAQUER ROVIRALTA, Cayetano: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Francisco J. Altés. Barcelona, 1906.
- BARRAQUER ROVIRALTA, Cayetano: *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*. Francisco J. Altés. Barcelona, 1915.
- BATLLORI I MUNNÉ, Miquel: «Gracián entre la corte y Cataluña en armas» a *Revista de estudios políticos*, núm. 100. Madrid, 1958.
- BATLLORI I MUNNÉ, Miquel: *Gracián y el barroco*. Edizioni di storia e letteratura. Roma, 1958.
- BENAGES, Jaume; FONTANET, Jaume: *L'abans de Tarragona, recull gràfic 1863-1967*. Editorial Efadós. El Papiol, 2011.
- BLANCH, J.: *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*. [Transcripció de Joaquim Icart.] Tarragona, 1951.
- BORRÀS I FELIU, Antoni: «El cardenal Gaspar Cervantes, fundador de la casa-noviçiat de la Companyia de Jesús a Tarragona (1574-1575)» a *Anuari 1987. Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1988.
- BORRÀS I FELIU, Antoni: *Gaspar Cervantes fundador del noviciado de la Companyia de Jesús de Tarragona*. [Article mecanografiat, sense data, que es conserva a l'arxiu dels PP. Claretians de Tarragona, carpeta 2/8.3.3.]
- CADIÑANOS BARDECI, Inocencio: «Los Agustinos de Tarragona y su convento» a *Archivo Agustiniiano*, LXXXII (1998), 135-141.
- CARBONELL I BUADES, Marià: *L'escuela del Camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 1986.

- CARBONELL I BUADES, Marià: «Mossèn Jaume Amigó i l'església d'Ulldemolins» a *L'església de Sant Jaume d'Ulldemolins*, p. 7-89. Ulldemolins, 1995.
- CARBONELL I BUADES, Marià: «La construcció de la casa noviciat dels jesuïtes de Tarragona: notícies d'arxiu» a *El temps sota control, homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 1997.
- CARDONA, Pere: *El convent dels Frares Menors Caputxins a la ciutat de Tarragona (1589-1989)*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1994.
- DE MAGRIÑÁ, Antonio: *Tarragona en el siglo XIX*. Imp. de J. A. Nel'lo. Tarragona, 1901.
- DE RIQUER, Martí: *Quinze generacions d'una família catalana*. Editorial Planeta. Barcelona, 1979.
- DIVERSOS AUTORS: *Sociedad de Literatos. Diccionario Geográfico Universal*. Tom IX. Imprenta de José Torner. Barcelona, 1833.
- DIVERSOS AUTORS: *El circ romà de Tarragona*. Departament de Cultura de la generalitat de Catalunya. Barcelona, 1988.
- DUPRÉ, X.: *L'arc romà de Berà*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1994.
- FÀBREGAS ROIG, Josep: *El segle XVIII, a Història de Tarragona*. Volum III. Pagès Editors. Lleida, 2011.
- FÀBREGAS ROIG, Josep: «Joan Kies, un comerciant en el trànsit els segles XVII al XVIII». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 26, pàg. 35-52. Universitat de Barcelona. Barcelona, 2014.
- FERNÁNDEZ TERRICABRAS, Ignasi: «De Reus a Roma: la família Robuster al segle XVI. Algunes reflexions sobre les estratègies familiars» a *Revista Pedralbes*, 23, p. 551-566. Universitat de Barcelona, 2003.
- FLORENSA I SOLER, Núria: «Insaculats a diputats i oïdors de la Diputació del General per les bosses de Tarragona a l'albada de la Guerra dels Segadors» a *L'home i l'historiador. Miscel·lània en homenatge a Josep M. Recasens i Comes*. Port de Tarragona. Tarragona, 2007.
- FLOREZ, Henrique: *España Sagrada. Antigüedades Tarraconenses*. Imprenta de Don Josef Collado. Madrid 1769.
- FUENTES GASÓ, Manuel: *Esglésies i senyories de La Canonja i Masricart*. Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví. La Canonja, 1989.
- FURLONG, Guillermo: «Algunos planos de iglesias y colegios de la Compañía de Jesús en España» a *Archivum Historicum Societatis Iesu*, núm. 28. Roma, 1959.
- GABRIEL, R.: «Aproximació a la topografia antiga de Tarragona» a *Butlletí Arqueològic*, núm. 23, p. 281-345. Tarragona, 2001.

- GANAU, Joan: «Los espacios religiosos y militares en la transformación de las ciudades catalanas del siglo XIX» a *XIII Coloquio Internacional de Geocrítica. El control del espacio y los espacios de control*. Barcelona, 5-10 de maig de 2014.
- GARCIA ESPUCHE, Albert: *Barcelona entre dues guerres*. Eumo Editorial. Vic, 2005.
- GARCIA ESPUCHE, Albert: *La ciutat del Born*. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 2009.
- GUIDI SÁNCHEZ, José Javier; VILLUENDAS VÁZQUEZ, Alberto: *Història, formació i usos de l'espai urbà medieval a Tarragona, segles XII-XIII*. Arola Editors. Tarragona, 2012.
- HAUSCHILD, Theodor: *Arquitectura romana de Tarragona*. Ajuntament de Tarragona. Tarragona, 1983.
- LIAÑO MARTINEZ, Emma: *Inventario del Patrimonio artístico de España. Tarragona y su provincia*. Ministerio de Cultura. Madrid, 1983.
- LLOP TOUS, Josep: *La industrialització de Tarragona (1957-1971) i les seves circumstàncies*. Arola Editors i Centre d'Estudis Canongins. Tarragona, 2002.
- LLOP TOUS, Josep: «Les esglésies dels jesuïtes a Tarragona» a *L'època del barroc i els Bonifàs*, p. 77-91. Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 2007.
- LLOP TOUS, Josep: «Aproximació a l'amplada de la Via Augusta en el tram urbà de Tarraco, a les seves portes i a l'altura de la façana del circ» a *Actes del segon Congrés internacional d'arqueologia i món antic*, vol. 2, p. 205-210. Fundació Privada Mútua Catalana. Tarragona, 2015.
- LLOP TOUS, Josep: *Jaume Amigó*. Inèdit 1.
- LLOP TOUS Josep: *Les esglésies de tres copinyes al Camp de Tarragona*. Inèdit 2.
- LLOP TOUS, Josep: *L'església de Sant Agustí*. Inèdit 3.
- MACIAS I SOLÉ, Josep M.: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al solar núm. 10 de la Rambla Vella (ONCE)*. Generalitat de Catalunya. Tarragona, 1996.
- MADOZ, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Establecimiento tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti. Madrid, 1845-1850.
- MÀRIA I SERRANO, Magdalena: *Renaixement i arquitectura religiosa. Catalunya 1563-1621*. Edicions UPC. Barcelona, 2002.
- MARTIN, O.; ROVIRA, J.: *Arquitectura i Urbanisme de la Part Alta de Tarraco en època Republicana i Imperial*. Reial Societat Arqueològica Tarraconense. Tarragona, 2009.

- MAS, Carlos; FRANCÉS, Carlos: «Des de la història» a *Institut Martí i Franquès, Tarragona 1845-1995*. Comissió 150è aniversari Institut de Batxillerat Antoni Martí i Franquès. Tarragona 1995.
- MATA DE LA CRUZ, Sofia: *Tarragona y el Concilio de Trento. Las Construcciones religiosas de la diócesis tarraconense entre 1560 y 1630*. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona. Tarragona, 1995.
- MATA DE LA CRUZ, Sofia: «Els estralls de la Guerra dels Segadors en el patrimoni arquitectònic religiós de Tarragona (1641-1644)» a *El temps sota control, homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 1997.
- MATA DE LA CRUZ, Sofia i PARIS FORTUNY, Jordi: *Els Bonifàs, una nissaga d'escultors*. Institut d'Estudis Vallencs. Valls, 2006.
- MATA DE LA CRUZ, Sofia: «L'arquitecte humanista Jaume Amigó, *homo peritissimus*, i l'església de Sant Agustí de Tarragona (1575)». Article inèdit.
- MENCHÓN BES, Joan; MASSÓ CARBALLIDO, Jaume: *Defenses i fortificacions de la ciutat (segles II aC – xx dC)*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona. Tarragona, 1998.
- MEZQUIDA, Luis M.: *Visión retrospectiva de la Tarragona de 1833*. Sindicato de Inicialativa. Tarragona, 1947.
- MEZQUIDA, Luis M.: *Lorenzo Miquel i Verderol, escritor i arquitecto tarraconense del siglo pasado*. DE 05/02/1948.
- MORERA, E.: «Província de Tarragona» a CARRERAS CANDI, F.: *Geografia General de Catalunya*, vol. IV, p. 125-126. Impr. Alberto Martín. Barcelona, 1910.
- MORERA LLAURADÓ, Emilio: *Tarragona Cristiana (V)*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1959.
- MURO, J. I.: «Los agrimensores y peritos tasadores de tierras formados en el Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Tarragona durante la segunda mitad del siglo XIX» a *Cartografía i agrimensura a Catalunya i Balears al segle XIX*, p. 67-85. Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona, 2011.
- OLIVÉ I SERRET, Enric: «Somnis i quimeres de Manuel de Montoliu. La pèrdua de terrenys públics a Tarragona (1954-1960)» a *Quaderns d'Història Tarraconense XI*, p. 115-130. Tarragona, 1992.
- OLIVÉ I SERRET, Enric; PRATS BATET, Josep M; GONZÀLEZ I SENMARTÍ, Antoni: *Història dels estudis universitaris a Tarragona; un trajecte de vuit-cents anys*. Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili. Tarragona, 2006.
- ORTUETA HILBERATH, Elena: *De l'erudit al turista*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona. Tarragona, 2003.

- ORTUETA HILBERATH, Elena: *Tarragona, el camí cap a la modernitat. Urbanisme i arquitectura*. Lunwerg Editores. Barcelona, 2006.
- RECASENS I COMES, Josep M.: *El municipi i el govern municipal de la ciutat de Tarragona, segles XVI i XVII*. Arola Editors. Tarragona, 1998.
- RECASENS I COMES, Josep M.: *La taula de canvi i de dipòsits de Tarragona i la ciutat del seu temps (1584-1749)*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona. Tarragona, 2001.
- REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel: *La Compañía de Jesús en la España contemporánea*. Universidad Pontificia de Comillas. Madrid, 1984.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: *La desamortització dels béns de l'església a la província de Tarragona (1835-1845)*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 1979.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: *Rics i poderosos, però no tant (la noblesa a Tarragona i comarca al segle XVIII)*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona. Tarragona, 2000.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: *Vells i nous. Els nobles de Tarragona al segle XVII*. Centre d'Estudis Altafullencs. Tarragona, 2003.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: «L'època de les revolucions, les guerres i el reformisme borbònic.» a *Història de Tarragona*, vol. IV. Pagès Editors. Lleida, 2011.
- ROVIRA, Jordi: «200 anys de cementiri» a *La Vanguardia*, 30/10/2009.
- SALVAT BOVÉ, Juan: «La Rambla Vieja o de San Carlos» a *Diario Español*, 31/08/1950.
- SALVAT BOVÉ, Juan: «Calle del Portalet» a *Diario Español*, 19/10/1950.
- SALVAT BOVÉ, Juan: *Tarragona antigua i moderna a través de su nomenclatura urbana (siglos XIII al XIX)*. Ajuntament de Tarragona. Tarragona, 1961.
- SALVAT BOVÉ, Juan: *Tesoro bibliográfico de la «Confraria i Congregació de la Sanch de Jesuchrist». Tarragona, siglos XVI-XIX*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 1987.
- SÀNCHEZ PIÉ, Neus: «Un aspecte del finançament de l'hospital: el pati de comèdies i el Teatre Principal» a *Diari de Tarragona*, 20/04/2014, p. 10.
- SÀNCHEZ REAL, José: «La "torra grossa"» a *Diari de Tarragona*, 20, 23, 25, 26 i 29/08/1950.
- SÀNCHEZ REAL, José: *Obra menor III*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1994.
- SERRA I MASDEU, Anna Isabel: *Josep Prat i la irrupció de l'academicisme en l'arquitectura tardobarroca tarragonina*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 2010.
- SERRA I MASDEU, Anna Isabel: «Juan de Santa Cruz Bertrand (Gerona, c. 1729-Tarragona, 1785), ingeniero renovador del urbanismo en Tarragona» a *Revista biblio-*

gráfica de Geografía y Ciencias Sociales, vol. XIX, n. 1099. Universitat de Barcelona, 25/11/2014.

SERRES SENA, E.: «Historia de los edificios de la Universidad y Seminario Conciliar de Tarragona (1572 a 1881)» a *Boletín Arqueológico*. Tarragona, 1951.

Fonts arxivístiques i periodístiques

AHAT. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

AHCT Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona

AHM. Archivo Histórico Militar.

AHN. Archivo Histórico Nacional.

AHSPT. Arxiu Històric de l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla.

AHT. Arxiu Històric de Tarragona.

POUM. Pla d'ordenació urbanística municipal de Tarragona.

Boletín de información de la Ciudad de Tarragona.

Diario Mercantil de Avisos y Noticias.

DE. Diario Español.

DT. Diari de Tarragona.

ÍNDIX

ÍNDIX DE GRÀFICS	7
PRÒLEG	9
0. PRELIMINAR.....	13
1. DE LA VIA AUGUSTA AL CARRER LLOSAT	19
2. LA NOVA FAÇANA DE LA MURALLETA.....	23
3. EL RENAIXEMENT.....	29
3.1 Les defenses	29
3.2 Els convents de Sant Francesc i de Santa Clara.....	30
3.3 La universitat i el seminari	31
3.4 El convent dels jesuïtes.....	34
3.5 L'hospital de Sant Pau i Santa Tecla.....	38
4. EL SEGLE XVII	43
4.1 El seminari	43
4.2 Els jesuïtes.....	44
5. LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVIII.....	47
5.1 Un mal inici: l'explosió de la torre Grossa i la guerra de Successió	47
5.2 La nova església dels jesuïtes	49
5.3 Ocupació de la capçalera del circ	55
6. LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII	59
6.1 L'ampliació de l'hospital	59
6.2 L'expulsió dels jesuïtes i el destí del seu convent	59
6.3 La universitat i el seminari, després de l'expulsió dels jesuïtes.....	66
6.4 L'enderroc de la muralleta.....	68
7. EL SEGLE XIX. NOUS USOS I NOVA RASANT	79
7.1 Descripcions contemporànies	79
7.2 L'antic convent dels jesuïtes: dels agustins als militars	84
7.3 Els militars al convent i els jesuïtes a l'església.....	88
7.4 El seminari i la universitat	89

7.5 Les desamortitzacions	92
7.6 Modificació definitiva de la secció de la Rambla	94
8. EL SEGLE XX.....	103
8.1 Visió general.....	103
8.2 De l'enderroc de la caserna a la creació de la plaça Verdaguer.....	106
8.3 El solar de l'antic convent de Santa Clara	115
8.4 El cinema Capitol	118
8.5 El teatre Principal.....	119
8.6 L'hotel París.....	120
BIBLIOGRAFIA	123
Fonts arxivístiques i periodístiques	128

Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver